

NASLOV ORIGINALA:

Thomas Morus

Utopia

Herausgegeben von Victor Michels
und Theobald Ziegler, Berlin 1895.

preveo

Franjo Barišić

predgovor

Miloš Milić

Tomas Mor

Utopija

UTOPIJA

Beograd 2002.

Copyright © za ovo izdanje Utopija

PREDGOVOR

Tomas Mor, sin Džona Mora, istaknutog londonskog advokata i sudije, rođen je 1478. godine u Londonu. Po završetku osnovnog obrazovanja postao je paž kanterberijskog nadbiskupa Džona Mortona. Tu je imao priliku da se upozna sa opasnostima i intrigama u politici, što je ostavilo veliki uticaj na njegov život - nikada nije mogao u potpunosti da se posveti samo političkom delovanju i često je razmišljao o povlačenju u manastir. Pod Mortonovim pokroviteljstvom i uz očevo odobrenje, Mor je na Oksfordu studirao grčku i latinsku književnost. Međutim, toliko se posvetio studijama da je to izazvalo zabrinutost njegovog oca, koji je smatrao da je za Tomasa neophodno da nauči i nešto korisno, pa je primorao svog sina da se vrati u London i da studira prava. Iako su studije prava bile veoma teške i zahtevne, Mor je nastavio sa izučavanjem grčkog i latinskog jezika, filozofije, književnosti i teologije uz poznate učitelje, kao i uz pobožne i učene kartezijske. Kasnije je upoznao i Erazma Roterdamskog, s kojim se brzo sprijateljiio i koji mu je čak posvetio svoje delo *Pohvala ludosti*.

Posle završenih studija prava, Mor je započeo uspešnu advokatsku karijeru. I dalje se dvoumio između javnog živo-

ta advokata (ili eventualno političara) i privatnog, meditativnog i povučenog života u manastiru. Iako se odlučio za karijeru u javnoj službi, neprestano gaje privlačio kontemplativni život pa je, između ostalog, nosio košulju od kostreti ispod odela. Posle petnaest godina uzornog građanskog života, Mor je bio pozvan na dvor, na položaj koji nije želeo. Bio je dobro upoznat s opasnostima političkog života, voleo je svoju nezavisnost a znao je i da će ga napuštanje uvažene i unosne advokatske prakse zarad javne građanske službe stajati znatan deo bogatstva. Ipak, smatrao je daje „dužnost svakog dobrog čoveka“ da služenjem državi doprinese društvu.

Mor je za račun kralja Henrija pisao napade na Lutera, čijih je *Devedeset pet teza* i započelo protestantsku reformaciju. U to vreme, Henri je još uvek bio vezan za Katoličku crkvu i čak gaje papa Lav X 1521. godine, proglasio „braniteljem vere“. Međutim, kada je kralj zatražio razvod od svoje prve žene, Katarine od Aragona, uz izgovor da mu nije obezbedila muškog naslednika, došlo je do razlaza s Rimom. Vrhovni sudija, Kardinal Volsi (Wolsey), nije imao uspeha u ubeđivanju pape da prizna razvod. Sam Mor nije podržavao kraljeve poteze, ali javno nije dovodio u pitanje njegove odluke i suverenitet, tako daje ubrzo postavljen na Volsijevo mesto.

Kao kancelar, Mor je bio usredsređen na dva osnovna zadatka: 1) oblikovanje i unapređivanje sudskog sistema, 2) otkrivanje i sankcionisanje postupaka koje je smatrao opasnim, kako po državu, tako i po crkvu. Kako tvrdi Džon Gaj (John Guy), istoričar perioda Tjudora, Mor je reformisao pravni sistem mnogo više nego stoje to reformama 1530-ih godina postigao Kromvel (Cromwell).

Na položaju vrhovnog sudije Mor je proveo samo 31 mesec. Primoravanjem parlamenta da crkvi ukine slobodu koja joj je bila zagarantovana još u *Magna Carta*-i, Henri VIII i Kromvel doveli su u pitanje ne samo opstanak crkve, već i samu suštinu zakona i državnog zakonodavnog autoriteta. Kada se Henri, otvoreno odbacujući autoritet Rimske crkve, razveo od Katarine i oženio Anom Bolejn (Anne Boleyn), Mor je, kao odluku savesti, podneo ostavku na funkciju kancelara, ali je kralj nije prihvatio. Dalji pritisak koji je kralj vršio nije uticao na poziciju koju je Mor imao u državi, mada je oprezni Mor pazio da ne izjavi nešto što bi moglo da se smatra izdajom.

Međutim, 1534. godine ništa nije moglo da zaštiti Mora od kraljevog besa. Odbio je da prihvati dekret po kojem bi svako Anino dete bilo punopravni naslednik trona, kao i da prizna Henrija za vrhovnog svetovnog i duhovnog vladara. Uhapšen je i zatvoren u zloglasni londonski Tauer (The Tower of London), gde je bio izložen neprestanom pritisku porodice i prijatelja da potpiše dekret kojim bi prihvatio Henrija VIII kao vrhovnog poglavara Engleske crkve. Mor je to uporno odbijao, ali nije zamerao onima koji su od njega tražili da popusti. Tokom zatočeništva, napisao je mnoge pobožne tekstove i tumačenja *Svetog pisma*. Pogubljen je 6. jula 1535. godine, a četiri stotine godina kasnije, 19. maja 1935, Katolička crkva gaje proglasila svecem.

*Prvobitna akumulacija kapitala
i „krvavo zakonodavstvo“*

Kmetstvo je u Engleskoj iščezlo krajem XIV veka, i najveći deo stanovništva predstavljali su slobodni seljaci sa svojim samostalnim posedima. Međutim, razvoj flamanske vunarske manufakture izazvao je porast cene vune, što je u novom ostrvskom plemstvu rodilo nezasitu pohlepu za lakim sticanjem novca. Počinje pretvaranje oranica u pašnjake, slobodni seljaci se nasilno proteruju sa svojih gazdinstava, čak su i pojedina sela bila razrušena da bi se oslobodilo što više zemljišta za ispašu ovaca. U veoma kratkom vremenskom periodu, i Engleska i Evropa bile su preplavljene prosjacima, razbojnicima i skitnicama. Većinu tih skitnica predstavljali su seljaci eksproprijisani od zemlje i pripadnici raspuštenih feudalnih pratnji. „Krvavo zakonodavstvo“ sa kraja XV veka na ove skitnice gledalo je kao na dobrovoljne zločince, smatrajući da je neprihvatanje novih društvenih uslova koje je prouzrokovala prvobitna akumulacija kapitala stvar ličnog izbora i morala. Zakoni Henrija VII i Henrija VIII težili su da surovošću iskorene ove probleme, ili da nateraju obespravljene seljake na rad. Tako je tokom vladavine Henrija VIII izvršavano 120 pogubljenja mesečno!

Mor, koji je tokom svoje sudske karijere nastojao da otkloni greške u zakonima i pravosuđu, posvetio je veliku pažnju stanju u Engleskoj svoga doba. Razložno analizirajući prvobitnu akumulaciju kapitala, koju ipak nije mogao potpuno da sagleda usled nedovoljne razvijenosti novih proizvodnih odnosa, on je uvideo odnos između eksproprijacije seljaka od njihove zemlje i rastućeg talasa razbojništva i pro-

sjačenja, osiromašenja stanovništva i ekonomske nejednakosti. Taj uzročno-posledični odnos Mor naglašava u prvoj knjizi *Utopije*, slikovito predstavljajući stanje u Engleskoj recima „ovce proždiru ljude“. Za Mora društvena situacija nije bila tako jednostavna kako ju je predstavljalo tadašnje pravosuđe. Smrtna kazna za prestupe koji se kvalitativno razlikuju, ne doprinosi iskorenjivanju razbojništva. Ona potiče iz površnog ili čak nikakvog uvida u ekonomsku i socijalnu situaciju: smrtna kazna ne rešava probleme koji nastaju prvobitnom akumulacijom kapitala, a koji su pravi uzrok razbojništva i sveopšteg osiromašenja seljaka i najamnika. Ona čak deluje kontraproaktivno, jer izaziva revolt kod stanovništva koje je, s jedne strane, izgubivši svoje posede i mogućnost da proda svoju radnu snagu, dovedeno do ruba egzistencije, a sa druge strane prestrogo sankcionisano za stanje u kome se nalazi. Kratkovidost i ograničenost pravosuđa, kao i stvaranje novih proizvodnih odnosa, kapitalističkih, predstavljaju stvarnu pozadinu neefikasnosti smrtne kazne u Engleskoj s kraja XV i početka XVI veka.

Sledeći pojedine Platonove misli, bogato lično iskustvo i nadovezujući se na izvorne hrišćanske ideale, Mor uzrok društvenih problema nalazi u postojanju privatne svojine. U svetu u kojem živi, vidi „samo neku zaveru bogatih, koji se, tobož za račun i u ime državnih interesa, bore jedino za svoje lične interese“. Feudalni sistem, koji je izrodio plemstvo Morovog doba, omogućavao je sticanje bogatstva eksploatacijom kmetova, kao i ratnim pljačkanjem. Nasleđivanje tako stečenog bogatstva sve više je produbljivalo razlike između siromašnih i bogatih. Bogatstvo se gomilalo u rukama plemstva, porodica sa dugom tradicijom pljačkanja što

lokalnih kmetova, što suseda tokom raznih sukoba u borbi za prestiž. Međutim, upravo su takvi ljudi upravljali državom, i Mor je na dvoru imao priliku da se lično uveri koliko je to licemeran i sebičan stalež, koliko čvrsto i beskompromisno drži stege društva u svojim rukama, koristeći državu za zaštitu svojih interesa. Uviđajući daje država instrument koji jedan stalež koristi da bi sebi osigurao privilegovan položaj u društvu, Mor je shvatio da nije dovoljno samo promeniti društvene odnose, već daje potrebno i samu državu organizovati na način koji nikome neće pružiti priliku daje koristi u lične svrhe.

*Problem ostvarivanja
savršenog društva*

Rani teoretičari političke filozofije uglavnom su se više bavili oslikavanjem idealnog društva, njegovih institucija i zakona, nego konkretnim predlozima kako da se takvo društvo i ostvari. Od vremena Platona i grčke političke misli preovladavaju dva načina promišljanja problema prakse, tj. načina ostvarivanja promene. Oba načina su u suštini idealistička, pošto se od konkretnih datosti isuviše apstrahuje i zaključuje bez dubljih analiza i uviđanja materijalnih odnosa u društvu. Jedan od ova dva pristupa je uobličen u hrišćanskoj eshatologiji i teologiji, mada je karakterističan i za mnoge druge religije i ezoterično-mistička učenja. Osnova ovih pristupa je pronalaženje ili istrajavanje na putu individualnog oslobođenja, očišćenja i afirmacije pred „višim silama“ ili idealima. Metodi „okretanja drugog obraza“, „života u skladu s prirodom“ ili „započinjanja od sebe sa-

mih“ predstavljaju smernice za individuu u njenom naporu da se promeni i time sprovede „unutrašnju“ revoluciju. Ovakav pristup problemu promene u društvu postavlja nezavisnog pojedinca za njen početak i kraj i nema potrebu da društvene odnose posmatra kao osnovu za razvoj i afirmaciju pojedinca, jer je njegov pogled upravljen isključivo na pojedinca, apstrahovanog od svog okruženja, pretpostavljajući da su individua i materijalno okruženje dva odvojena sveta koja, doduše, imaju veze i međusobnog uticaja, ali koji nisu od presudnog značaja za određenje pojedinca. Univerzalna „unutrašnja“ revolucija treba da vodi do promene u svakom pojedincu, čime će i njihovi međusobni odnosi da se promene i na taj način da ostvare idealno društvo.

Ono što ovakav pristup problemu promene u društvu previđa ili potcenjuje je uticaj materijalnog okruženja na čoveka. Životna sredina, ekonomski odnosi, kulturno nasleđe i tradicija, nisu proizvodi nesputanog samoodređenja i slobodne volje pojedinca, već spleta prirodnih zakona, istorijske uzročnosti i nužnosti materijalne proizvodnje. Bez uviđanja tih veza i uzročnosti, pojedinačni akt izbora drugačijeg života dovodi pojedinca u sukob s okruženjem, a često se završava monaškim ili pustinjačkim životom izvan zajednice koju želi da promeni, ili stvara od njega ekscentričnog idealistu, čoveka nesposobnog za saradnju na pitanjima konkretne materijalne promene. Pored „unutrašnje“ revolucije, princip državnog zakonodavstva predstavlja najšire prihvaćen oblik promene društva. Platon u *Državi* zastupa stav po kojem društvene promene mogu da sprovede samo filozofi-kraljevi koji su sposobni da društvene odnose uredi u skladu sa apsolutnim vrednostima. Ideje o pro-

svećenim vladarima napuštene su posle buržoaskih revolucija XVIII i XIX veka, kada je nada u prosvetljenje apsolutističke monarhije zamenjena novom, naizgled drugačijom idejom - idejom demokratske republike. Jačanje građanskog društva, preko razvijanja buržoaske samosvesti, dovelo je do velike promene u uređenju društvenog života: razdvajanja građanskog društva od države, tj. politike. Samosvesna buržoaska individua postavlja se kao odvojen totalitet u odnosu na zajednicu, dok se pripadnost zajednici iskazuje kroz učestvovanje u sferi političkog angažmana, pre svega u zakonodavnoj vlasti. Rascepanost društvenog života spaja se u celinu tek u vlasti, čime najvažnije pitanje političkog sistema postaje način izbora zakonodavne vlasti. Međutim, državna vlast u sebi uvek objedinjuje interese samo određene klase ljudi. Zakonodavna elita sprovodi interese vladajuće klase, čime je njena tolerantnost prema individualnim revolucijama bitno određena. Tačnije, zakonodavna elita, kao produžetak ekonomske elite, toleriše samo promene koje nisu revolucionarne, koje ne teže menjanju postojećeg društva, već omogućuju njegovo neprekidno reprodukovanje i afirmisanje. Zbog toga može da se primeti da dokle god državni aparat toleriše „unutrašnju“ revoluciju, ona služi njegovom opravdavanju.

U *Utopiji* nije izložen način na koji treba da se izvrše konkretne promene i ostvari idealno društvo. Međutim, Mor za Utopa, prvog kralja ostrva, kaže daje „od sirove i divljačke gomile stvorio narod koji danas svojom kulturom i civilizacijom prevazilazi gotovo sve ostale“¹. Dakle, apso-

¹ Tomas Mor, *Utopija*, (Utopija, Beograd. 2002), str. 92.

lutni prosvetljeni vladar upravlja društvom imajući u vidu ono što je najbolje za celu zajednicu. U ovom smislu, Mor ima isti pristup problemu promene kao i Platon. Ono što, međutim, narušava ovakvu sliku, stavovi su koji su uobličeni u raspravi s Rafaelom oko pitanja učestvovanja u državnim poslovima.

Ovaj problem je mučio Mora kada gaje Henri VIII pozvao na dvor za svog savetnika. Bio je zadovoljan poslom uspešnog advokata i mirnim građanskim životom uglednog dobrostojećeg čoveka. Hrišćanski vaspitan, nije težio slavi i moći, pa je kraljeva ponuda u njemu izazvala veliku dilemu. Ulazeći u politiku, on je osećao razdvajanje dve sfere života - građanskog (ličnog) i političkog (javnog, zajedničkog). To razdvajanje će na nivou celog društva da se ostvari tek posle buržoaskih revolucija, nekoliko vekova kasnije. Potrebno je reći daje Morov pogled na društvo, tj. svest o razdvajanju materijalne proizvodnje života i političke moći i angažmana, više bio proizvod njegovih hrišćanskih ideala, nego uvida u konkretno stanje u srednjovekovnoj Engleskoj. U svakom slučaju, svoj unutrašnji sukob oko prihvatanja poziva kralja Henrija VIII jasno je predstavio u razgovoru s Rafaelom u prvoj knjizi *Utopije*. Može se reći daje poslušni hrišćanin i ugledni građanin Mor, osećao potrebu da prihvati poziv, pa je i govorio Rafaelu da „...češ postići bar toliko da neko zlo umanjíš, ako već nisi u stanju da ga preokreneš na dobro“². Neosporno je, međutim, daje duboko sumnjao u to, jer Rafaelu dozvoljava da odgovori: „kad bih ja postupio... na način koji mi ti predlažeš, zadesilo bi me samo jed-

² Tomas Mor, *Utopija*, str. 81.

no: ležeći ludilo drugih s njima bih i sam poludeo", i nešto dalje: „...U opštenju s ovim izopačenim ljudima ili ćeš se i sam izopačiti ili ćeš kao nevin i pošten služiti kao zaklon tuđoj zloći i gluposti. Nema, dakle, nikakve mogućnosti da onim zaobilaznim putem nešto popraviš".³

Kritičari najviše zameraju Moru da nije posvetio dovoljno pažnje pitanju promene u društvu, uslovima za izgradnju Utopije. Zbog toga je *Utopija* i čitana više kao idealistički i romantičarski san čoveka koji je mnogo znao, ali smeo i mogao vrlo malo da uradi. Međutim, ne sme da se zaboravi daje Mor bio uzoran hrišćanin, katolik. Tome je, zaista, posvećena znatna pažnja, ali uglavnom od strane katoličke istoriografije, dok je socijalistička kritika to čak uzimala kao prepreku konkretnosti *Utopije*. Nesumnjivo je da su hrišćanski ideali savršene zajednice prisutni u *Utopiji* toliko daje Mora možda ispravnije zvati hrišćanskim socijalistom, nego utopijskim. Možda Mor i nije imao konkretnu viziju kako bi do promene moglo da dođe, pa je preskočio tu najhitniju etapu razvoja društva. U svakom slučaju, revolucionarnost njegovog pristupa moguće je pronaći u određenim detaljima na koje se manje obraća pažnja. Na primer, sam naslov dela dovodi u pitanje ideju o savršenom društvu; da li je Utopija više „dobro mesto" nego „nepostojeće mesto", ili je ta njena savršenost ostavljena na onoj strani, nedostižnoj? Zanimljivo je i što se prvi vladar zove Utop „...po čijem se imenu ostrvo i nazvalo..."⁴, što može da u znatnoj meri utiče na promenu pristupa problematici naslova dela, kao i ideje autora.

³ Tomas Mor, *Utopija*, str. 83.

⁴ Tomas Mor, *Utopija*, str. 92.

Nije ostrvo Abraksa, kako se zvalo pre Utopovog osvajanja, ono što nosi sumnju nedostižnosti, već je to vladar koji preuređuje društvene odnose!

Mor ovim ne tvrdi daje takvo društvo najbolje i ujedno nepostojeće, već to govori za njegovog prvog zakonodavca, čoveka koji je zaslužan za promenu. Ako, dakle, ima nečeg što Mor smatra nemogućim, onda to nije savršeno društvo, već savršeni zakonodavac! Ovakvo tumačenje, koje etatistički orijentisani kritičari ne komentarišu, ili smatraju nebitnim, možda najbolje ocrtava ideju promene u društvu koju je Mor imao u vidu. Naravno, Mor pre svega očekuje da se čovek menja „u sebi", po svim hrišćanskim merilima vrline, kao što kaže Rafaelu: „...Jer nemoguće je da sve bude dobro ako svi ljudi nisu dobri, a ja očekujem da svi ljudi budu dobri tek kroz dugi niz godina"⁵, i time zastupa mišljenje da do konkretne promene neće doći preko noći, niti u neko određeno vreme. Zaista, Mor nema viziju revolucije kao načina menjanja društvenih odnosa, ali takođe nema ni iluziju da će neki savršeni zakonodavac sprovesti reforme i izbaciti društvo iz stanja u kojem se nalazi. U ovom smislu, Mor je više prethodnik Tolstojevog hrišćanskog anarhizma, nego Sen-Simonovog socijalizma, iako ga često svrstavaju među takve a ne anti-etatističke socijaliste.

Kao lord-kancelar, Mor je imao najbolje uslove da se upozna s funkcionisanjem državnog aparata. Dobro je znao kakvi problemi mogu da se nađu na putu reformatoru društva - često je morao da bude vrlo pažljiv, čak i u izboru reci kojima je kritikovao pojedine kraljeve odluke, i pone-

⁵ Tomas Mor, *Utopija*, str. 81.

kad je i dolazio u sukob s njim, što gaje, konačno, i stajalo života. Čovek takvog političkog iskustva i znanja, sigurno nije izneo proizvoljnu pretpostavku nazvavši Utopom savršenog vladara i reformatora. Mor je, kako u *Utopiji* često naglašava, uviđao da društvene promene podrazumevaju ukidanje privatne svojine, ali je bio svestan da bi svaki korak u tom pravcu izazvao otpor vladajuće klase koja bi smelag zakonodavca odmah uklonila sa funkcije.

Sumnjajući u mogućnost pojave prosvেćenog vladara i zakonodavca i zahtevajući ukidanje institucije privatne svojine, Mor je prethodnik revolucionarnih socijalista, a ne utopista. Utopisti, u marksističkim analizama, predstavljaju ljude zagledane u budućnost, romantičarske humaniste čija se utopija ili nikad ne ostvaruje, ili zahteva donacije bogatih da bi zaživela. Međutim, autoru *Utopije* se ne može zamjeriti što se ne poziva na revoluciju. On je bio hrišćanin, vaspitavan u duhu koji nije mogao da pozove na nasilje radi ukidanja nasilja. Takođe, Mor je bio ugledan građanin na odgovornim i visokim funkcijama u državi, a njegovo protivljenje kralju najbolje pokazuje sa koliko razboritosti i opreza je pokušavao da utiče na njegove odluke. Ipak, daje smatrao da ne može ništa da učini, verovatno ne bi ni napisao *Utopiju*.

Tačno je daje Mor utopista, međutim on u svom delu i analizira, a ne samo zamišlja. Najznačajnijim uzrokom društvenih problema smatra postojanje privatne svojine, na kojoj se zasniva svaka pojedinačna nepravda i podela. Takođe i sumnja u mogućnost pojavljivanja nekog prosvеćenog zakonodavca koji bi stvorio društvo pravde i jednakosti. A ideja po kojoj najbolje društvo nastaje osvajanjem, pobe-

dom nad prethodnim sistemom, pokazuje koliko je Mor daleko od naivnog utopizma. Daje Mor smatrao da takav nasilni preokret nije etički dopustiv i konkretno izvodiv, lako bi zaobišao daleku istoriju Utopije. Da se podsetimo, Mor je jasno ukazao na nastanak najboljeg društvenog uređenja: prosvеćeni vladar nasilno osvaja teritoriju i radikalno menja zatečene društvene odnose.

Osvajanja su bila svakodnevnica srednjovekovnih apsolutističkih monarhija, i sasvim je moguće da Mor nije mogao da zamisli drugačiji način ostvarivanja društvenih promena. Takođe, otkriće Novog sveta je stvorilo nadu u stvaranje novog društva zaposedanjem tuđe teritorije na način na koji je i u *Utopiji* objašnjeno širenje najbolje države. Za Mora nije bilo nimalo problematično ono što je nazivao „opravdanim ratovanjem“: zaposedanje teritorije koju starosedeoci ne koriste. Interesantno je i da starosedeoci, neprijatelji u opravdanom ratu, „ne dozvoljavaju drugome narodu, koji po prirodnoj nuždi mora da živi od tog zemljišta, da ga zaposedne i koristi“⁶. Ovo se verovatno odnosi na američka indijanska plemena koja su nastojala da sačuvaju svoju teritoriju od španskih osvajača, ali isto tako može da se odnosi i na engleske veleposednike koji su velike obradive površine pretvorili u pašnjake, oduzimajući seljacima zemljište od kojeg su ovi „po prirodnoj nuždi“ živeli. Tako bi seljaci s punim pravom mogli da upotrebe nasilje da bi povratili ono što će njima više koristiti nego bespravnom posedniku, plemiću. Ova kratka Morova primedba o opravdanosti nasilja istovremeno je i kritika stanja

⁶ Tomas Mor, *Utopija*, str. 112.

u Engleskoj, u kojoj su „ovce pojele ljude”: izričit je u stavu da se krivica ne svaljuje na ekspropisane seljake, već na veleposednike. Naravno, Morova namera nije bila da čak ni između redova pozove na ustanak seljaka, ali je činjenica da nije apstrahovao pojam nasilja, već da gaje shvatao u konkretnim odnosima i situacijama, tako da je mogao određena njegova ispoljavanja da smatra opravdanim, a neka druga nedopustivim. U tom smislu on je mnogo manje naivan od nekih kasnijih socijalista-utopista.

Međutim, ostaje pitanje koliko je Mor uopšte verovao da je društvene promene realno očekivati. Sumnjao je u mogućnost pojave prosvেćenog vladara, a i sam koncept osvajanja radi preuređivanja odnosa ne izgleda kao realna nada. Verovatnije je da je Mor nadu polagao u postepeno menjanje pojedinaca, „unutrašnju” revoluciju, ali da je očekivao da će mnoštvo „izmenjenih” pojedinaca srušiti stari sistem nepravde. Taj narodni pokret, na osnovama zajedničkih interesa, solidarnosti i razvijene svesti o nepravедnosti sistema, pokrenuo bi manje-više nasilnu promenu, jer postojeće strukture vlasti, kao što Mor naglašava u prvoj knjizi, ne bi dopustile institucionalizovane društvene reforme. Poverenje koje je Mor imao u osveščivanje širokih slojeva društva verovatno je bilo rezultat izveštaja iz Novog sveta koji su govorili o društvenim uređenjima različitim od evropskih.

Prvi izveštaji moreplovaca i osvajača početkom XVI veka opisivali su američke Indijance kao „divljake”, bez vere, zakona i kralja. Mnoga plemena nisu poznavala privatnu svojinu, dok su neka priznavala svojinu nad predmetima od posebne važnosti za individuu, ali ne i nad zemljištem, oruđem ili kućama. Značajna karakteristika tih „divljih” pleme-

na bila je nepromenljivost društvenih odnosa, kao što su nepromenljivi i u Utopiji. „Primitivno” društvo ne dopušta uspon bilo kakve individualne, centralne i separatne vlasti. Sva kretanja i promene u njemu odvijaju se u određenim granicama, po odavno ustanovljenim pravilima, pa i uloga poglavice. Po mnogo čemu američke poglavice XVI veka nalikuju na vladare Utopije. Poglavica nema vlast, to je institucija lišena svoje suštine - autoriteta. Ne postoji nijedno sredstvo prinude kojim može da se posluži, nema policije, vojske, nema posebnog sloja ili staleža u plemenu na koji bi mogao da se osloni ukoliko bi mu saplemenici uskratili poverenje. Čak ni u sporovima među saplemenicima nema neku presudnu funkciju; njegova uloga je savetodavna, on poziva na razum, na dobru volju suprotstavljenih strana, poziva se na drevnu tradiciju dobrih odnosa koju su nasledili od predaka. To je govor društva o sebi samom, govor kojim ono potvrđuje sebe kao jednu nedeljivu zajednicu i objavljuje volju da sačuva svoje nepodeljeno biće.

Koje „poglavica” u Utopiji? Mor je i ovde napravio odlučan iskorak u odnosu na sistem u kojem je živeo. Umesto autoritarne, neprikosnovene vladavine jednog, kralja ili pape, Mor ne samo da nije predlagao klasičan primer posredne demokratije, već je pozivao na mnogo širu vladavinu naroda. Cesto se nailazi na tvrdnju da je kao državno uređenje predlagao izbornu republiku. Međutim, čini se da je potrebno ponovno promišljanje ovog problema.

Pažljiva analiza Morovog dela pokazuje da je on bio naklonjen onome što se danas naziva „federalnim” uređenjem države i društva. Utopljanski gradovi, manje zavisni i autonomniji od svojih uzora, antičkih i srednjovekovnih građo-

va, povezani su u sistem organizacije i raspodele dobara koji svakom od njih ostavlja dovoljno prostora za samoupravu. Samoupravne gradske „opštine“, tj. grad sa obližnjim naseobinama zemljoradnika, predstavljaju suprotnost tendenciji koja je postojala u Morovo doba, i koja se potom sve više razvijala. To je težnja da se svaka sfera društvenog života stavi pod patronat državne uprave. Tako početak stvaranja građanskog društva i razvijanja kapitalističkih odnosa predstavlja i snaženje državne kontrole i moći, preko obaveznog oporezivanja, mešanja u organizovanje života unutar gradova putem postavljanja „narodnih“ predstavnika ili crkvenih poglavara u regiji, kao i putem upravljanja privredom u skladu s makroekonomskom politikom. Mor je protiv svake intervencije „spolja“. Organizovanju društvenog života unutar utopljskih gradova on čak daje toliki značaj da nigde i ne objašnjava bilo kakvu instituciju vlasti višu od gradske uprave. Jedini izbori koje opisuje tiču se samoupravne gradske opštine. Naime, u svakom gradu živi šest hiljada porodica, od kojih po trideset biraju sebi filarha, predstavnika, dok deset filarha bira protofilarhe, kojih stoga u gradu ima dvadeset. Iznad njih postavlja se vladar kojeg predlaže narod (svaka četvrtina grada predlaže po jednog kandidata), a biraju filarsi. Međutim, viša vlast od toga se ne pominje. Doduše, Mor kaže da svake godine tri iskusna građanina (što znači da to ne moraju da budu filarsi ili protofilarsi) iz svakog grada dolaze u Amaurot, grad koji je glavni grad samo zbog toga što je, s obzirom da se nalazi u središtu ostrva, najbolji za okupljanje delegata. Oni na tom skupu raspravljaju o pitanjima koja se ne tiču lokalne uprave - uređuju preraspodelu viška proizvedenog u skladu s potrebama svakog pojedinog

grada, svodeći makroekonomiju samo na dve sfere: spoljnu trgovinu i unutrašnju razmenu. Taj „državni“ senat, dakle, i nema moć nad gradovima, već jedino služi njihovoj međusobnoj koordinaciji. Utopljsko „državno“ uređenje je tako federacija nezavisnih gradskih opština. Država Utopija je, za razliku od realnih država, u službi građana - ona ne postoji kao posebna struktura institucionalizovane kontrole i prinude, ona nema posebne predstavnike, posebna ovlašćenja kojima raspolaže nezavisno od odluka sastavnih jedinica, gradskih opština. Sa druge strane, to ne znači da su utopljski gradovi ekonomski samostalni. Oni imaju političku nezavisnost i suverenitet, ali ih ekonomski uslovi vezuju u zajednicu u kojoj je razmena proizvoda nužna. Pored ekonomskih uslova, gradove vezuje, naravno, i isto društveno uređenje zasnovano na kolektivnom vlasništvu.

Naravno, neposredna demokratija ne postoji ni u Utopiji, ona je i u njoj posredovana posebnim telima koja nisu zavisna od baze koja ih je birala. Tako filarsi, demokratski izabrani, određuju protofilarhe, tj. predstavnike građana u gradskoj skupštini. Ti predstavnici su posebno telo za čije je postojanje teško pronaći neko opravdanje u utopljskom društvenom uređenju. Protofilarsi se biraju svake godine, ali uvek isti, osim ako postoji poseban razlog da ne bude tako. Filarsi, opet, biraju između predloženih kandidata jednog za vladara grada, pa tako oni predstavljaju telo koje u raspodeli „vlasti“ donosi najvažnije odluke. Mor ističe da filarsi imaju funkciju „čuvara“ društvenog uređenja, i da im je gotovo jedina dužnost da se staraju da niko ne sedi besposlen ali i da se niko ne zamara bez potrebe. Za razliku od njihovih, protofilarsima je Mor posvetio mnogo manje prostora. Nji-

hova dužnost je da svakog trećeg dana, a ponekad i češće, s vladarom raspravljaju „državna“ pitanja i rešavaju eventualne sporove među građanima. Dakle, funkciju filarha moguće je svesti na sprovođenje izvršne, a protofilarha na sprovođenje zakonodavne i sudske vlasti. Zakonodavna vlast, sa druge strane, u Utopiji praktično ne postoji ili je bar minimalna, jer je društvo zamišljeno kao nepromenljivo uz malobrojne i jednostavne zakone. Tako se zakonodavna vlast protofilarha i vladara svodi na povremene odluke koje imaju samo trenutni značaj. Utopljanski društveni sistem je uhdano biće kojem je promena praktično nepoznata, kao u „primitivnim“ društvima Indijanaca. Sudije, kao i poglavice u plemenskim zajednicama, mogu da se pozivaju samo na već ustanovljena pravila, uobličena u malobrojnim zakonima, ali pre svega na tradiciju dobrih odnosa u nepromenljivom društvu. Protofilarsima i vladaru u „sudskoj praksi“ najviše pomaže religija i nepisani zakoni međuljudskih odnosa, ali i ti zakoni su, kao i pisani, potpuno transparentni i poznati svakom građaninu. Zato je gradska skupština telo koje nema nikakvu određenu važnost i funkciju koju ne može da sprovodi skupština filarha. Ona je rezultat društveno-istorijskog nasleđa u okviru kojeg se kreće Morova politička misao.

Izveštaji o Novom svetu i društvenim odnosima koji su postojali među tamošnjim plemenima, pojačali su Morovo uverenje da je ravnopravnije društvo ipak moguće. Utopija je tako predstavljala ono što je on smatrao najboljim u organizovanju i odlikama društvenog života u nezavisnim antičkim i srednjovekovnim gradovima, plemenskim zajednicama, kao i ono što je bilo u skladu sa osnovnim načelima izvornog hrišćanstva.

Crkva i etika u Utopiji

Tomas Mor je bio uzorni katolik, lojalan pre svega crkvi, pa tek onda državi, što je i bio jedan od razloga zbog kojih je pogubljen. Ipak, lojalnost crkvi ne treba shvatati kao puku odanost i slepo poverenje u njen autoritet. Autoritet crkve za Mora nije nepogrešiv, jer lojalnost i poslušnost i nisu prvi zahtev koji pisac *Utopije* postavlja pred nas, već je to ideal reda i stabilnosti društvenih odnosa. Verska načela kojima se Mor rukovodio, kao i ona koja je uspostavio u savršenom društvu, jesu hrišćanska, ali se i razlikuju od načela koja je zastupala zvanična crkva. Na više mesta u *Utopiji* mogu da se pronađu pojedine ideje koje su u suprotnosti s uređenjem hrišćanskih crkava. Srednji vek je bio vreme najizraženije verske netolerancije, čak mržnje, i zato se humanista Mor u *Utopiji* zalaže za neophodnu toleranciju: „Šireći svoju veru niko ne sme da drugoga od njegove odvraća, da tuđe versko ubeđenje vređa, niti da se služi ikakvom primenom sile. Ko pokaže netrpeljivost u verskim raspravama, kažnjava se progonstvom ili ropstvom”.⁷ Zakoni protiv verske netolerancije i mržnje u Utopiji treba da obezbede red u međuljudskim odnosima. Mor o tome kaže: „Utop je ovim merama težio da održi mir, jer je iz iskustva znao da ga stalne verske borbe i verska netrpeljivost potpuno onemogućuju”.⁸ Malo dalje, objašnjavajući zašto u Utopiji nije dozvoljeno verovanje da duša propada i da svetom upravljaju slučaj: „Takovog čoveka oni izbacuju i iz reda svojih građana

⁷ Tomas Mor, *Utopija*, str. 174.

⁸ Tomas Mor, *Utopija*, str. 174.

pošto smatraju da bi on, samo kad bi smeo, potpuno nipo-
daštavao njihov poredak i moral".⁹ Takođe, život po od-
ređenim verskim načelima ne garantuje samo nagradu posle
smrti, već pre svega održava poredak, pa zato i decu treba
vaspitavati na osnovu tih načela: „To veoma mnogo doprino-
si održanju i jačanju društvenog poretka pošto se ovaj, inače,
raspada jedino pod uticajem ljudskih poroka, a ti se rađaju iz
izopačenog načina mišljenja"¹⁰. Polazeći od ideje daje vera
u postojanje Boga pre svega vera u Boga kao Tvorca, Mor
proglašava potpunu slobodu individue da svoje religiozne
stavove sa te osnove razvija na način koji želi. Međutim, to
nije samo pitanje verske tolerancije, već ijedan od osnovnih
mehanizama održavanja društva: Bog Tvorac je najviši za-
konodavac i sudija, njegovi zakoni su nepromenljivi. Stoga
je, u cilju da se zasluži naklonost i milost božanstva, jedan
od najhitnijih zahteva koje Mor postavlja pred stanovnike
Utopije poštovanje poretka. Kakva je onda veza između ze-
maljskog, ljudskog poretka u Utopiji, i kosmičkog, prirod-
nog poretka koji je Bog ustanovio stvaranjem sveta?

Mor Utopljanje svrstava među „pristalice stranke ovoze-
maljskog uživanja"¹¹. Razvijajući ideju o životu u skladu s
prirodom, neophodnosti pomaganja drugima i potrebi da se
zasluži nagrada od Boga, on kaže: „Utopljeni, stoga, smatra-
ju daje nužno čuvati ne samo ugovore koje su međusobno
sklopili pojedinci, već da treba poštovati i državne zakone
koji obezbeđuju ravnomernu upotrebu životnih dobara, to

jest sve ono što sačinjava ljudsko zadovoljstvo...";¹² u osnovi
ovog zaključka nalazi se ideja da utopljansko društveno ure-
đenje zaista i zadovoljava sve potrebe stanovništva i da bi
svaka promena takvog poretka samo nanela štetu zajednici.

Nalazeći i metafizičko opravdanje za poredak koji sma-
tra savršenim, Mor religiji određuje posebno mesto u poretku:
ona treba da održava društvene odnose. To se postiže na
dva načina. Jedan način je vaspitavanje dece na osnovu ver-
skih načela koja ne uznemiravaju strasti i ne vode menjanju
sistema, a drugi je postavljanje sveštenstva na posebno me-
sto u tom sistemu. Sveštenici nemaju vlast, nemaju nepo-
srednu političku moć, ali je njihov uticaj veoma veliki u sva-
kodnevnom životu Utopije. Oni vaspitavaju decu, a njihova
osuda nečijeg nečasnog ponašanja može da dovede u pita-
nje slobodu tog pojedinca, jer senat može da ga osudi zbog
nečasnog života. Dalje, sveštenici ne podležu javnom sudu,
već samo „božjem". Ipak, pored ovih karakteristika koje ih
izdvajaju iz zajednice „običnih" stanovnika, utopljanski
sveštenici se ipak biraju na demokratski način. Njih ne po-
stavlja samo sveštenstvo ili senat, već sami građani biraju
najčasnije sugrađane i zbog toga imaju potpuno poverenje u
njih. Interesantno je da građani imaju veći uticaj na izbor
sveštenstva nego svetovnog vladara — njega biraju direktno,
dok za vladara predlažu kandidate između kojih filarsi bira-
ju najboljeg. Dakle, i pored činjenice da na društvo imaju
veći uticaj od vladara, utopljanski sveštenici su bliži narodu.

Tomas Mor je poštovao rimskog papu i crkvene kanone
i zaslužio je da ga Katolička crkva proglasi mučenikom, ali

⁹ Tomas Mor, *Utopija*, str. 175.

¹⁰ Tomas Mor, *Utopija*, str. 180.

¹¹ Tomas Mor, *Utopija*, str. 128.

¹² Tomas Mor, *Utopija*, str. 131.

prema njoj nije imao drugačiji stav nego prema kraljevskoj vlasti: i jednoj i drugoj vlasti povinovao se više nuždom nego voljom. Iskrena pobožnost i hrišćanski moral više su ga približili crkvi nego kralju. To nije značilo da je Mor crkvu video kao oličenje tog morala, ali je kralja u svakom slučaju smatrao manje moralnim. Naizgled protivurečan Morov odnos prema realnoj funkciji crkve i onome što razotkriva u *Utopiji* moguće je sagledati ukazivanjem na njegov odnos prema autoritarnosti. Kao stoje u savršenom društvu napao autoritarnost i odvojenost institucija vlasti od naroda, tako je i religiju „oduzeo“ crkvi i „vratio“ je narodu. Uobičajena crkvena hijerarhija ne postoji u Utopiji, baš kao što ne postoji ni državna struktura na kakvu smo navikli. Mor ipak nije izveo doslednu kritiku opravdanja koje institucionalizovane religije imaju za sistem nepravde, mada je bio na tragu da u potpunosti razotkrije spregu svih autoritarnih institucija zasnovanih na strogoj hijerarhiji i dogmama. Utopljeni svoju državu i crkvu uređuju po istom principu: i jedna i druga treba da objedine ono zajedničko u interesima stanovnika ostrva. Vernici različitih religijskih ubeđenja okupljaju se u istim hramovima, izgovaraju iste molitve i izvode iste rituale koji se svode na ono stoje zajedničko u pojedinačnim verovanjima. Sve izvan toga, svaki poseban ritual koji zahtevaju verska načela, a koji se razlikuje od opšteg interesa, izvodi se u krugu porodice, tj. u okruženju istomišljenika. Ponovo je potrebno istaći i da su utopljanski sveštenici zastupnici opštih uverenja, a ne pojedinačnih religija - njihova služba je podređena opštim interesima, i više deluju kao učitelji i „čuvari morala“ nego kao propovednici svetih tajni. Tako Mor, govoreći o religioznim ritualima, eksplicitno

kaže: „Znaju oni vrlo dobro da sve to, kao uostalom i same ljudske molitve, na božansku prirodu uopšte ne utiče...“.¹³ Funkcija sveštenstva u savršenom društvu nije uspostavljanje nekog posebnog kontakta sa božanstvom ili tumačenje svetih spisa, već jedino staranje o onome što društvo već prihvata kao najviše vrednosti, i što pomaže održavanju i unapređivanju osećaja zajedništva.

Vraćajući se antici, kao i svi humanisti renesanse, i Mor pokušava da oživi antičke ideale života „u skladu s prirodom“, mada ih povezuje s hedonističkim principima. Spoj epikurejstva i stoicizma, naizgled protivurečan, opravdanje verovanjem da razum i osnovna hrišćanska načela ograničavaju hedonizam individue i tako ga stavljaju u funkciju održavanja zajedništva i uzajamne pomoći. Mor odbacuje asketizam jer smatra da je ljudska sreća u razumnim uživanjima i umerenosti, a ne u odricanjima i udaljavanju od društvenog života. Mor kaže za Utopljanu da smatraju „daje životna radost odnosno uživanje od same prirode određeno kao cilj svih naših delovanja, i živeti prema toj odredbi... je vrlina“.¹⁴ On takođe smatra da politički sistem Utopljana omogućuje postizanje te životne radosti, što pokazuje da pitanja političke filozofije ne odvaja ni od pitanja značajnih za privatni život individue, niti od metafizičko-religijskih verovanja. U tom smislu čak se može govoriti i o Morovom filozofskom sistemu, iako je očigledno da bi takav sistem izgledao prilično oskudno i u velikoj meri nedorečeno.

¹³ Tomas Mor, *Utopija*, str. 184.

¹⁴ Tomas Mor, *Utopija*, str. 131.

Značaj Morovog utopizma

Morov ideal najbolje države danas nije ostvarljiviji nego stoje bio pre skoro pet stotina godina, iako su postojali razni pokušaji uređivanja samostalnih malih zajednica po njegovim idejama. Pošto su ostale zavisne od donacija bogatih ili završile u drugačijem svetu, nezainteresovane za realne probleme ostatka sveta, takve „samostalne“ zajednice opravdavaju marksističku kritiku. Morova Utopija je možda čak i manje ostvariva danas nego u njegovo vreme, jer je radikalizovanje kapitalističkih proizvodnih odnosa dodatno učvrstilo klasne razlike, vodeći jačanju institucija države u težnji da se očuva postojeći sistem. Produbljivanje klasnih razlika i jačanje antagonizma vodi sve većoj opasnosti za državu i kapitalizam, jer sve jasnija postaje funkcija prvog u očuvanju drugog. Marksistička očekivanja da će se kapitalizam nužno sam urušiti i da će nova država, proleterska, obezbediti blagostanje i prelazak u komunizam, pokazala su se pogrešnim. Kapitalizam se uspešno prilagođava, a proleterske države su ugušile ideale revolucija iz kojih su nastale. Sasvim je opravdano pitati kakve pouke možemo da izvučemo iz *Utopije*, kad ni njeni „naslednici“, marksisti, nisu uspeli da ostvare ideje naučnog socijalizma za koji su tvrdili da ima korene u Morovom delu.

Naučni socijalizam bi za Mora predstavljao običan reformizam. Marksisti nisu naslednici utopijskog socijalizma, naročito ne Morovog, jer su instituciju vlasti, tj. državnu strukturu, shvatili kao neophodnost u socijalističkom društvu. Daleko od Morovog ideala široke narodne demokratije i redukovanja funkcija državne strukture na najobičniji savez

nezavisnih gradskih opština, marksisti zadržavaju postojeću autoritarnu državnu strukturu i očekuju daje moguće da se na taj način ostvare socijalistički ideali. Možda to i nije napuštanje osnovnih ideja socijalizma, ali je, u svakom slučaju, u sukobu s Morovim idejama. *Utopiju je* potrebno čitati na nov način, imajući u vidu istorijska dešavanja XIX i XX veka. Potrebno je da se obrati pažnja na detalje kojima delo obiluje, kao i na tok socijalističke misli i pokušaje njenog ostvarivanja od šesnaestog veka do danas. Težina Morove kritike društvenog uređenja kao sprege državne vlasti i klase eksploatatora premešta se na usku kritiku proizvodnih odnosa. Etatistički socijalisti zbog toga i nisu nastavljači Morovih ideja, oni su jednostavno zanemarili problematiku državne sile koju su odvojili od njene osnovne funkcije: obezbeđivanja privilegija vladajućoj klasi.

Mor je ukazao na nešto što uvek treba da se ima u vidu: stoje državna vlast jača i sigurnija u sebe, to su pravda i sloboda dalji. Društvo organizovano odozgo na dole, preko diktata i autoriteta, ma koliko „kompetentni“ ti autoriteti bili, daleko je od Morovog ideala. Mor poručuje da samo ukidanje privatnog vlasništva, bez prateće reforme sistema nepravde, nije dovoljno. Društvo je potrebno urediti tako da se poštuju vrednosti koje dele svi, a da njegove institucije sprovode volju građana. Sve drugo nije dostojno čoveka.

Miloš Milit

O najboljem uređenju države
i o novom ostrvu
UTOPIJI

DOISTA ZLATNA KNJIŽICA,
KOLIKO KORISNA TOLIKO I ZABAVNA

napisana od
Tomasa Mora

uglednog građanina i vikonta
slavnog grada Londona

TOMAS MOR ŠALJE POZDRAV PETRU EGIDIJU

Mene je malo stid, dragi Petre Egidije¹, što ti šaljem ovu knjižicu o utopljanskoj državi² gotovo posle godinu dana. Ti si je očekivao, pouzdano znam, već posle šest meseci, tim pre što si znao da ja pri izradi ovog dela ne moram da gubim vreme na prikupljanje građe niti da razmišljam o kompoziciji dela, već samo treba da napišem ono što smo nas dvojica zajedno slušali od Rafaela. Iz istog razloga nije bilo potrebe da se brinem ni o lepoti izraza, jer jezik samog pripovedača nije mogao biti doteran, zato stoje, prvo, on govorio iznenada i bez ikakve pripreme, a drugo, on je čovek koji, kao što znaš, latinski jezik ne poznaje tako kao grčki. I ukoliko moje pripovedanje bude bliže nemarnoj jednostavnosti njegove priče, utoliko će biti bliže istini, a o njoj jedino treba ovde da se brinem, kao što se stvarno i brinem.

¹ Petrus Aegidius ili Cillius. engleski Peter Gilles (1486—1533), humanist, drug Mora i Erazma Roterdamskog.

² Utopljanska država ili Utopija. Reč sastavljena od grčkog *ov* (ne) *τόπος* (mesto), i prema tome znači: nepostojeće mesto odnosno zemlja. U jednom pismu, upućenom Erazmu. Mor Utopija prevodi sa Nusquama (nusquam — nigde). Inače, Mor predstavlja daje ostrvo Utopija nazvano po svom osnivaču koji se zvao Utop.

Priznajem, dragi Petre, daje ovaj već spremljeni materijal mene gotovo sasvim oslobodio truda. Inače, izmišljanje kao i sastavljanje ovakvog dela zahtevalo bi mnogo vremena i truda i za onoga koji nije bez ikakvog talenta i koji ima izvesno obrazovanje. A kad bi se još tražilo da se stvar prikaže ne samo verno već i stilski doterano, onda ja ne bih bio u stanju da to ostvarim, ma koliko se trudio i ma koliko vremena utrošio. Međutim, sada kada sam oslobođen takvih briga koje bi mi zadale mnogo truda, meni preostaje samo to da jednostavno napišem što sam čuo, a to mi uopšte nije teško. Pa ipak, i ovako lak posao nisam stigao da brzo obavim, jer zbog drugih mojih poslova nisam uopšte imao slobodnog vremena. Stalno sam zaokupljen sudskim poslovima, i jedne parnice ja vodim, druge slušam, treće okončavam kao posrednik, četvrte rešavam kao presuditelj. Pa onda može posete, od kojih jedne obavljam po dužnosti, a druge po nekom poslu. I tako gotovo ceo dan provodim van doma, a ono vremena što ostane posvećujem svojim bližnjima, tako da meni samome, to jest knjizi, ne preostaje ništa. Svake večeri, po povratku kući, treba popričati sa ženom, treba čavrljati s decom, treba prozboriti koju sa slugom, a sve te stvari ja ubrajam u poslove, jer se neizostavno moraju obaviti. A sve to mora da bude, sem ako ne želiš da budeš stranac u svojoj kući. I uopšte, treba se starati da prema onima koje ti je kao pratioce u životu dodelila priroda ili slučaj, ili si ih ti sam odabrao, budeš što ljubazniji, samo se pri tome treba čuvati da ih svojom blagošću ne pokvariš ili da svojom popustljivošću ne napraviš od slugu gospodare. Eto, u tim poslovima što ih nabrajah prolaze mi dani, meseci i godine. I kad onda da pišem? A o snu, međutim, ne rekoh ništa, kao

ni o jelu koje mnogima oduzima isto toliko vremena koliko i sam san, koji nam, inače, oduzima blizu polovine života. A što se mene tiče, slobodnog vremena imam samo toliko koliko ukradem od sna i odjela. Malo je to, ali ipak nešto znači, pa sam stoga radio polako i najzad sam uspeo da završim *Utopiju*. I šaljem ti je, dragi Petre, daje pročitaj i da me podsetiš ako sam štogod propustio. Istina, u tom pogledu ja imam prilično samopouzdanja, i kamo sreće da mi je um toliko snažan i da sam toliko učen koliko me služi pamćenje. Pa ipak, nisam toliko samouveren da mislim da nisam mogao ništa zaboraviti. U veliku me je zabunu doveo i moj pitomac Džon Klemens³, koji je, kao što znaš, zajedno s nama prisustvovao i o kome se uopšte ja staram da prisustvuje svakom razgovoru gde će se bar nešto okoristiti, jer se nadam da će on jednog dana pobrati odlične plodove od ove trave koja je počela da se zeleni iz njegovog interesovanja za latinsku i grčku književnost. Evo u čemu je stvar. Koliko se ja sećam, Hitlodej je pričao da je onaj amaurotski most koji je postavljen preko reke Anider dugačak pet stotina koraka, dok moj Džon tvrdi da je za dve stotine kraći, jer širina reke na tom mestu, kaže on, ne prelazi tri stotine koraka. Molim te, podseti se i ti toga. Jer ako si i ti njegovog mišljenja, onda sam saglasan i ja, i priznajem svoju omašku. Ako li ne možeš da se setiš onda ostavljam kako sam napisao, jer mi se čini da se ja tačno sećam. Naročitu pažnju obraćam na to da u knjizi ne bude ničeg lažnog, sem ako sam u nekoj nedo-

³ Joannes Clemens, odrastao je u kući Mora. Radio je najpre na Oksfordskom univerzitetu pri katedri za grčki jezik, a potom je bio lekar u Londonu. Umro 1572. godine.

Priznajem, dragi Petre, daje ovaj već spremljeni materijal mene gotovo sasvim oslobodio truda. Inače, izmišljanje kao i sastavljanje ovakvog dela zahtevalo bi mnogo vremena i truda i za onoga koji nije bez ikakvog talenta i koji ima izvesno obrazovanje. A kad bi se još tražilo da se stvar prikaže ne samo verno već i stilski doterano, onda ja ne bih bio u stanju da to ostvarim, ma koliko se trudio i ma koliko vremena utrošio. Međutim, sada kada sam oslobođen takvih briga koje bi mi zadale mnogo truda, meni preostaje samo to da jednostavno napišem što sam čuo, a to mi uopšte nije teško. Pa ipak, i ovako lak posao nisam stigao da brzo obavim, jer zbog drugih mojih poslova nisam uopšte imao slobodnog vremena. Stalno sam zaokupljen sudskim poslovima, i jedne parnice ja vodim, druge slušam, treće okončavam kao posrednik, četvrte rešavam kao presuditelj. Pa onda moje posete, od kojih jedne obavljam po dužnosti, a druge po nekom poslu. I tako gotovo ceo dan provodim van doma, a ono vremena što ostane posvećujem svojim bližnjima, tako da meni samome, to jest knjizi, ne preostaje ništa. Svake večeri, po povratku kući, treba popričati sa ženom, treba čavrljati s decom, treba prozboriti koju sa slugom, a sve te stvari ja ubrajam u poslove, jer se neizostavno moraju obaviti. A sve to mora da bude, sem ako ne želiš da budeš stranac u svojoj kući. I uopšte, treba se starati da prema onima koje ti je kao pratioce u životu dodelila priroda ili slučaj, ili si ih ti sam odabrao, budeš što ljubazniji, samo se pri tome treba čuvati da ih svojom blagošću ne pokvariš ili da svojom popustljivošću ne napraviš od slugu gospodare. Eto, u tim poslovima što ih nabrojah prolaze mi dani, meseci i godine. I kad onda da pišem? A o snu, međutim, ne rekoh ništa, kao

ni o jelu koje mnogima oduzima isto toliko vremena koliko i sam san, koji nam, inače, oduzima blizu polovine života. A što se mene tiče, slobodnog vremena imam samo toliko koliko ukradem od sna i odjela. Malo je to, ali ipak nešto znači, pa sam stoga radio polako i najzad sam uspeo da završim *Utopiju*. I šaljem ti je, dragi Petre, daje pročitaš i da me podsetiš ako sam štogod propustio. Istina, u tom pogledu ja imam prilično samopouzdanja, i kamo sreće da mi je um toliko snažan i da sam toliko učen koliko me služi pamćenje. Pa ipak, nisam toliko samouveren da mislim da nisam mogao ništa zaboraviti. U veliku me je zabunu doveo i moj pitomac Džon Klemens³, koji je, kao što znaš, zajedno s nama prisustvovao i o kome se uopšte ja staram da prisustvuje svakom razgovoru gde će se bar nešto okoristiti, jer se nadam da će on jednog dana pobrati odlične plodove od ove trave koja je počela da se zeleni iz njegovog interesovanja za latinsku i grčku književnost. Evo u čemu je stvar. Koliko se ja sećam, Hitlodej je pričao da je onaj amaurotski most koji je postavljen preko reke Anider dugačak pet stotina koraka, dok moj Džon tvrdi da je za dve stotine kraći, jer širina reke na tom mestu, kaže on, ne prelazi tri stotine koraka. Molim te, podseti se i ti toga. Jer ako si i ti njegovog mišljenja, onda sam saglasan i ja, i priznajem svoju omašku. Ako li ne možeš da se setiš onda ostavljam kako sam napisao, jer mi se čini da se ja tačno sećam. Naročitu pažnju obraćam na to da u knjizi ne bude ničeg lažnog, sem ako sam u nekoj nedo-

³ Joannes Clemens, odrastao je u kući Mora. Radio je najpre na Oksfordskom univerzitetu pri katedri za grčki jezik, a potom je bio Iekar u Londonu. Umro 1572. godine.

umici, a onda ću radije kazati netačno no što ću slagati⁴, jer više volim da budem dobar nego mudar. Uostalom, ova boljka lako bi se dala izlečiti ako bi ti pitao samog Rafaela, bilo lično bilo pismeno. A potrebno je da to učiniš i povodom jednog drugog propusta koji mi se potkrade, i to ne znam da li više krivicom mojom, tvojom ili samoga Rafaela.

Ja se, naime, ne sećam da smo ga pitali niti da nam je on kazao u kojem se kraju onog novog sveta nalazi Utopija. Bio bih spreman da položim priličnu sumu novaca da se nije potkrao taj propust, jer, prvo, mene je pomalo stid što ne znam u kojem se moru nalazi ostrvo o kome toliko mnogo pričam, i drugo, kod nas ima nekoliko ljudi, a među njima naročito jedan veoma čestiti bogoslov, koji prosto izgara od želje da poseti Utopiju, i to ne iz neke prazne želje i ljubopitljivosti za novim svetom, već da neguje i širi našu veru, koja je tamo dobar koren uhvatila. I da bi sve ispalo po propisu, on se založio da ga sam papa pošalje, pa čak da bude naimenovan i za utopljskog episkopa. Pri tome njemu ništa ne smeta što za ovaj crkveni čin mora da moljaka. Očigledno, on smatra svetom onu ambiciju koja je potekla ne iz želje za slavom ili bogatstvom, već iz pobožnih pobuda.

Stoga te molim, dragi Petre, obrati se Hitlodeju lično, a ako je to nemoguće onda pismeno, i preduzmi sve mere da se u ovo moje delo ne uvuče kakva netačnost ili kakav nedostatak istine. Prosto nisam pametan da li bi bilo bolje da mu pokažem samu knjigu. Jer niko kao on nije u stanju da

⁴ — potius mendacium dicam quam mentiar, izraženo u duhu skolastike. Aul Gelije (II vek n. e) u *Aličkim noćima* (XI, 11) piše: „Ko laže (mentitur), sam se ne vara već pokušava da drugog prevvari: ko govori laž (mendacium dicit), taj sam sebe obmanjuje”.

ispravi moguće greške, a, s druge strane, ni on sam to ne može učiniti ako moj napis sam ne pročita. Sem toga, na ovaj način doznačeš da li mu je drago ili mu je, naprotiv, krivo što sam ja ovo delo napisao. Ako je on možda odlučio da sam opiše svoja putovanja, onda mu verovatno neće biti pravo što ja, objavljujući izveštaj o utopljskoj državi, od uzimam draž i miris novine njegovom putopisu. Svakako, ni ja sam ne bih bio rad da to učinim. Uostalom, pravo da kažem, ni sam nisam još dovoljno načisto da li ću uopšte izdati knjigu. Ukusi ljudi su toliko različiti, nastrojenja nekih toliko ćudljiva, prirode toliko nezahvalne, rasuđivanja toliko nemoguća da s takvim kudikamo bolje, čini mi se, prolaze oni koji prijatno i veselo žive predajući se uživanjima, nego oni koji rastržu sebe brigama kako će ponešto objaviti što bi moglo doprineti neku korist ili uživanje raznim ljudima, koji će, u stvari, to primiti s odvratnošću i nezahvalnošću. Ogromna većina ne poznaje literaturu, a mnogi je čak preziru; neznalica odbacuje kao dosadu sve što nije sasvim neznačajno; nedoučeni preziru kao banalnost sve što ne kipti staromodnim izrazima; nekima se dopada samo staro, a ogromnoj većini samo njihovo sopstveno. Jedan je toliko natmuren da ne podnosi šalu, a drugi toliko ograničen da ne trpi dosetku; neki su toliko ustajali da se i najmanje novosti boje kao što se vode plaši onaj koga je ugrizao besan pas: drugi su opet toliko nepostojani da jedno odobravaju sedeći, a drugo stojeći. Neki sede u gostionici i pri čaši vina donose sudove o talentima pisaca i s velikim autoritetom odriču sve što im se prohte, cupkajući dlačice po delima svakog pisca, a oni sami, međutim, nalaze se u potpunosti sigurnosti i van dometa strele, kako kaže grčka poslovice. I

stvarno, oni su toliko glatki i sa svih strana izbrijani da nemaju ni dlačice čestitosti za koju bi se mogli uhvatiti. Sem toga, ima ljudi toliko nezahvalnih da prema piscu, iako su u njegovom delu silno uživali, ne osećaju nikakve naročite naklonosti. Oni podsećaju na nepristojne goste koji, iako lepo primljeni i obilato počašćeni, odlaze siti kućama bez ijedne reči zahvalnosti domaćinu. Hajde sada i spremaj gozbu o svom trošku ljudima tako istančanog ukusa, tako raznovrsnih prohteva, a pored toga i ljudima koji tako pamte i koji su tako zahvalni! Pa ipak, dragi Petre, uredi sa Hitlodejem onako kako ti rekoh, a posle ću ja već imati punu slobodu da o ovoj stvari ponovo razmislím. Ja tek sada postadoh pametan kada sam završio rad na pisanju. Ako Hitlodej bude saglasan sa ovim delom, onda ću u pogledu na sve ono što je preostalo oko izdavanja knjige poslušati savet prijatelja, a pre svega tvoj.

Mili moj Petre Egidije, ostajte mi zbogom, ti i tvoja žena. Želim da me voliš kao i dosada, a ti si meni još draži nego pre.

KNJIGA PRVA

beseda
izvrsnog Rafaela Hitlodeja

O NAJBOLJEM UREĐENJU DRŽAVE

Engleski kralj Henri, osmi istog imena, ukrašen svim osobinama izvrsnog vladara, nedavno je imao s presvetlim vladarem Kastilije Karlom razmirice⁵ zbog nekih važnih poslova. U cilju raspravljanja i sređivanja ovih stvari mene kao delegata otpremi u Flandriju, i to kao pratioca i druga neuporedivom mužu Kutbertu Tunstalu⁶, kome je nedavno, uz sveopšte odobravanje, poverio upravu državne arhive. Ovde neću ništa da iznosim u njegovu pohvalu, ne stoga što se pribojavam da prijatelju kao svedoku ne treba mnogo verovati, nego zato što njegova vrlina i njegovo znanje premašuju moje pohvale i što je on svuda već toliko ugledan i poznat daje nepotrebno o tome govoriti, osim ako ne

⁵ Spor između engleskog kralja Henrija VIII (1509—1547) i špan-skog princa Karla (docnijeg nemačkog kralja) bio je izazvan time što je Karlo uzeo za ženu neku drugu devojkicu, iako je bio veren sa Henrijevom sestrom. Kad je 1515. godine Karlo dobio na upravu Holandiju, Henri je zabranio izvoz vune u tu zemlju.

⁶ Cuthbertus Tunstallus (1474—1559). ugledna ličnost. Bio je prijatelj Erazma i Mora, ali se s njima konačno razišao zbog njihovog preteranog liberalizma.

bih hteo da budem onaj što, kako se kaže, sveti ljkom pokazuje sunce.⁷

U Brižu se s nama nađoše (tako je bilo ugovoreno) oni koje je na pregovore uputio Karlo, sve istaknuti ljudi: gradonačelnik Briža, ugledan čovek, bio je voda i glava delegacije, a usta i grudi predstavljao je Georgije Temzicij⁸, starešina suda u Mont-Kaselu, učen i prirodom obdaren govornik, a pored toga veoma spreman pravnik i veliki veštak u vođenju poslova, koji ima da za to zahvali koliko ličnim sposobnostima toliko i svom dugogodišnjem iskustvu. Kako se i posle dva održana sastanka ne složismo u svim stvarima, španski izaslanici se oprostite od nas i odoše u Brisel da sačekaju vladarevu odluku. U međuvremenu ja otputujem poslom u Anvers.

Za vreme boravka u ovom gradu mnogi me posetiše a najdraži posetilac bio mi je Petar Egidije, rodom iz Anversa. On je među svojim sugrađanima uživao veliki ugled i zauzimao je lep položaj, a bio je dostojan i kudikamo lepšeg, jer prosto ne umem da kažem da li je ovaj mladi čovek više obrazovan ili više plemenit, postoje i neobično dobar i neobično učen. Njegova duša je svakome otvorena, a prema svojim prijateljima pokazuje toliko naklonosti,

⁷ — solem lucerna ostendere. U *Utopiji* ima mnogo poslovice koje je Mor, kako se obično tumači, uzeo najviše iz velikog zbornika izreka (*Adagia*), koji je sastavio i izdao 1500. godine njegov prijatelj Erazmo.

⁸ Georgius Tomsicius, obično se identifikuje sa Georg van Temsecke, belgijskim piscem i velikodostojnikom (umro 1530. godine). O njemu Mor kaže daje Cassiletanus praepositus i stoga se uzima daje to grad Cassel u severnoj Francuskoj, gde je Georgije vršio važne crkvene funkcije.

ljubavi, vernosti i iskrene odanosti, da bi teško igde našao čoveka o kojem bi mislio da se kao prijatelj s njim u svemu može uporediti. On je neobično skroman, daleko od svakog pretvaranja, izuzetno trezven i jednostavan. U razgovoru toliko zabavan i toliko duhovit bez trunke zajedljivosti, da mi je svojom ljupkom prisnošću i svojim veoma ugodnim pričanjem u velikoj meri ublažio čežnju za domovinom, kućom, ženom i decom kojih sam se bio silno zaželeo pošto sam tada bio više od četiri meseca odsutan od kuće.

Jednog dana bio sam na misi u crkvi Bogorodice Marije. Crkva je divno građena i uvek je prepuna sveta. Dok sam se, po završenoj svetoj službi, spremao da pođem natrag u gostionicu, ugledam slučajno Petra kako razgovara s nekim strancem, čovekom već poodmaklog doba, preplanulog lica, duge brade, s kabanicom nemarno prebačenom preko ramena. I po izrazu lica i po njegovom držanju meni se učinilo da je to neki brodovlasnik. Ali Petar, Čim me spazi, priđe mi, pozdravi me i, dok sam ja pokušavao da otpozdravim, odvede me malo u stranu i, pokazajući na čoveka s kojim je pre toga bio u razgovoru reče:

— Vidiš li onoga? Baš sam se spremao da ga odavde vodim upravo tebi.

— Zbog tebe dobro bi mi došao, rekoh ja.

— Samo kad bi ti čoveka poznavao, dobro bi on došao i sam sobom. Jer ne postoji danas čovek koji bi ti mogao bolje i sa više pojedinosti opisati nepoznate zemlje i ljude, a znam da te silno interesuju takve stvari.

— Dakle, nisam rđavo nagađao, rekoh. Jer na prvi pogled osetih da je onaj čovek neki brodovlasnik.

— Ali se grdno prevari, reče. On doista putuje brodom, ali ne kao Palinur⁹, nego kao Odisej, štaviše, kao Platon. Jer onaj Rafael, to mu je ime, a preziva se Hitlodej¹³, dobro poznaje i latinski i potpuno vlada grčkim jezikom, koji je više proučavao no latinski zato što se sav bio posvetio proučavanju filozofije, od koje na latinskom jeziku nije našao ničeg što bi predstavljalo izvesnu vrednost, izuzevši neka Senekina i Ciceronova dela. Svoj deo nasleđa što gaje imao kod kuće (on je Portugalac) ustupio je braći i, gonjen željom da posmatra svet, priključi se Amerigu Vespučiju" i od njegova četiri putovanja, koliko ih je bilo i o kojima se već svuda piše, Rafael ga je na trima poslednjim pratio stalno, s jedinim izuzetkom što se s poslednjeg nije s njim zajedno vratio. Želeo je i konačno je od Ameriga iznuđio odobrenje da i on bude jedan od one „dvadeset četvorice", koji su na kraju poslednjeg putovanja ostali u Novoj Kastiliji. I tako je ostao da bi udovoljio svojoj duši, zainteresovanoj više za putovanja no za grobnicu. Stalno su mu na jeziku izreke:

⁹ Palinurus, kormilar na Enejinom brodu koji je plovio od Troje do Lacijuma, kako kazuje Vergilije u *Eneidi*. Kako se on na tom putu nije pokazao nimalo vest ni sposoban (gledajući u zvezde pao je u vodu i tako se udavio), njegovo ime označava sinonim za običnog mornara koji ne ume da zapaža.

¹⁰ Hvthlodaeus znači: naklapalo, brbljivac. Tako je nazvan jer priča o zemlji koja ne postoji, o gradu koji se ne vidi, o reci koja je bez vode itd. Ime izvedeno od grčke imenice θόλος (trice, besposlice) i δαω (učim). Dakle, ime bi značilo: učeni brbljivac.

¹¹ Amerigo Vespuči (1451—1512), florentinski moreplovac, koji je četiri puta posetio Novi svet. i o tome napisao svoj *Putopis*. Po njegovom imenu nazvana je Amerika.

„Ko nema urne, nebo ga pokriva"¹² i: „Odasvud su isti putevi do bogova"¹³. Takva priroda mogla mu je biti kobna da ga providenje nije štitilo. Pošto je, po Vespučijevom odlasku, u društvu petorice Novokastilijanaca prokrstaro mnoge zemlje, nekim srećnim slučajem dospe u Taprobanu¹⁴, a otuda stiže u N. Kalikut. Tu lako pronađe portugalske lađe i najzad se, mimo očekivanja, povrati u domovinu.

Čim je to Petar ispričao, ja mu se zahvalih što je bio prema meni toliko pažljiv pa se tako dobro pobrinuo da mi priredi uživanje razgovorom sa meni, kako se i on nadao, zanimljivim čovekom. Posle toga pridem Rafaelu i, pošto se uzajamno pozdravimo i izgovorismo ono što se obično govori pri prvom susretu, odemo odatle u moj stan. Sedeći u vrtu na klupi prekrivenoj zelenim busenjem vodili smo razgovor.

Rafael nam najpre ispriča kako su, posle Vespučijevog odlaska, on i njegovi drugovi koji su bili ostali u Novoj Kastiliji započeli da se susretima i umiljatim ophođenjem malo-pomalo približuju urođenicima i kako su se uskoro među njima kretali ne samo bez opasnosti nego i kao prijatelji i kako su najzad postali veoma dragi nekom plemenskom poglavici, čije sam ime i zemlju zaboravio. Ovaj darežljivi čovek, pričao je Rafael, pribavi njemu i petorici njegovih drugova dovoljno hrane i putne spreme i veoma pouzdanog vodiča s nalogom da ih vodi do ostalih poglavica. K njima

¹² Stih rimskog pesnika Lukana iz I veka n. e. (*Pharsalia* 7, 818).

¹³ Slična izreka pripisivana je grčkom filozofu Anaksagori (V vek pre n.e) kako piše Ciceron u *Tusculanae* 1, 43, 104.

¹⁴ Taprobana, ostrvo jugoistočno od Indije.

su išli noseći sa sobom dobre preporuke. Po vodi su putovali čamcima, a po kopnu kolima. Pričao je da su posle putovanja od mnogo dana otkrili naselja i gradove, pa i države sa mnogo stanovnika, kojima se dobro upravljalo. U pojasu ekvatora, zatim i sa jedne i sa druge strane polutara u širini koju otprilike zahvata Sunčeva putanja, leže prostrane puštinje koje većito sagorevaju pod užarenim nebom. Na sve strane beda i žalost, prizor strahote i divljine. Jedini su stanovnici divlje zveri, zmije i, najzad, ljudi koji su isto tako divlji i opasni kao i zveri. Sto se više udaljavaš od ekvatora, malo-pomalo sve postaje pitomije: Sunce manje peče, zemlja je nasmejana u zelenilu, životinje su pitomije. Najzad, pojavljuju se narodi, gradovi, naselja i u njima živa trgovina, i to ne samo između njih i njihovih suseda no i sa jako udaljenim plemenima, na suvom i na moru. Otuda im se pružila mogućnost da posete mnoge zemlje, s ove i one strane, jer se nije spremala na plovidbu nijedna lađa u koju Rafael i njegovi drugovi ne bi bili rado primljeni. Prvi brodovi što su ih ugledali imali su, po njegovom pričanju, ravno dno, a na njima razapeta jedra bila su sašivena od papiirusovih listova ili vrbovog pruća, a ponegde su bila od kože. Kasnije su videli lađe sa strmim dnom, jedra od konoplje i, naposletku, sve slično našem. Brodari su dobro poznavali more i nebo. Ali Rafael je, kako nam je pričao, zadobio veliku naklonost kad ih je naučio da se služe magnetskom iglom, o kojoj dotle nisu uopšte ništa znali. I stoga su se dotle bojažljivo družili s morem i nisu mu inače lako verovali osim preko leta. Sada, uzdajući se u busolu, prkose zimi, više bezbrižni no što su stvarno zaštićeni, tako da postoji opasnost da im onaj predmet, o kojem se mislilo da

će im mnogo koristiti, ne postane zbog njihove neopreznosti izvor velikih nesreća.

Bilo bi suviše dugačko, a to nije ni cilj ovog dela, iznositi sve što je Rafael, po svom pričanju, video na raznim stranama sveta. Možda ću njegova pričanja izneti u posebnoj knjizi, gde ću pre svega izložiti ono stoje korisno da se zna, a to se u prvom redu odnosi na pravične i mudre zakonske odredbe koje je on zapazio kod raznih, bar donekle civilizovanih naroda. Jer i mi smo ga o ovim stvarima najviše zapitkivali, a i on je najradije baš o tome pričao. Izostavili smo svako raspitivanje o čudovištima koja ne predstavljaju nikakvu novost. Svuda se susreću grabežljive Skile i Celeni¹⁵, ljudožderi Lestrigonci¹⁶ i druga slična čudovišta, ali građani vaspitani po zdravim i razumnim pravilima ne mogu se svuda naći. Uostalom, kao stoje on kod tih novih naroda primetio mnogo štošta rdavog, tako je video i dosta stvari koje bi mogle poslužiti kao podesni obrasci za odstranjivanje zabluda iz naših gradova, naroda, plemena i država. Kao što rekoh, o tome ću govoriti na drugom mestu. Ovde mislim da iznesem samo ono što nam je pričao o običajima i ustanovama Utopljana, izloživši prethodno razgovor koji nas je doveo do pominjanja ove države.

Rafael je veoma oštroumno zapažao kako naše tako i njihove zablude (a ima ih na obe strane jako mnogo), isto tako i one stvari koje su kod nas kao i one koje su kod njih

¹⁵ Celaeni, mitska čudovišta sa licem devojke i telom neke grabljive ptice sa ogromnim kandžama. Upor. Vergilijevu *Eneidu* 3. 211.

¹⁶ Laestrigonae. neko mitsko divlje i ljudoždersko pleme u Italiji. Mor ih naziva populivoros (koji žderu narode) verovatno da bi se narugao preteranostima koje se nalaze u pričama njemu savremenih putopisaca.

postavljene mudrije. On je tako dobro pamtio običaje i ustanove svakog pojedinog naroda da se činilo kao daje proveo ceo život u mestima kroz koja je samo prošao. Petar je bio zadivljen time, pa mu reče:

— Dragi moj Rafaele, zaista se čudim zašto ti ne stupiš u službu nekog kralja, jer sam potpuno siguran da bi te svaki od njih veoma rado primio. Svaki kralj bio bi ne samo očaran tolikim tvojim znanjem i tolikim poznavanjem zemalja i ljudi, već bi ti svakoga od njih mogao na raznim primerima i da poučavaš i da mu pomažeš savetom. Na ovaj način ti bi istovremeno i sebe dobro obezbedio, i mnogo doprineo sreći svoje rodbine.

— Sto se tiče mojih rođaka, odgovori Rafael, to me mnogo ne uzbuđuje, jer smatram da sam prema njima izvršio dužnost kako treba. Drugi ljudi napuštaju svoju imovinu tek kad ostare i obole, pa i onda teška srca iako više nisu u stanju daje držati. A ja sam svoju imovinu razdelio rodbini i prijateljima još dok sam bio ne samo zdrav i u snazi već i mlad. Stoga smatram da oni treba da budu zadovoljni ovom mojom velikodušnošću i da izvan toga ne traže i ne očekuju da njih radi postanem kraljevski sluga.

— Sasvim tačno, odgovori Petar, ali ja nisam mislio da služiš (servias), no samo da poslužiš (inservias) nekom kralju.

— Kad se kaže „poslužiš“, onda je to samo jedan slog više no kod „služiš“, odgovori Rafael.

— Bez obzira kojim ćeš imenom stvar nazvati, ja ostajem pri svom mišljenju daje to jedini put kojim bi ti mogao da koristiš ne samo drugima, bilo kao pojedincima bilo kao društvu, već i svoj položaj da poboljšaš.

— Da poboljšam svoj lični položaj putem nad kojim se zgraža moja duša? upita Rafael. Sada živim onako kako ja hoću, a sumnjam da je to zapalo ijednom što nosi purpur! Uostalom, ima dovoljno onih što revnosno traže prijateljstvo sa ljudima na vlasti, pa stoga nemoj misliti da će ovi mnogo izgubiti ako ostanu bez mene ili meni sličnih.

Tada uzeh i ja reč:

— Jasno je, dragi moj Rafaele, da ti ne želiš ni bogatstvo ni vlast, i čoveka takvog koga ja ne poštujem manje i manje ga ne cenim nego ma koga od onih što imaju i najveću moć. Pa ipak, čini mi se da bi bilo dostojno jednog plemenitog i filozofskog duha kao što je tvoj kad bi se ti odlučio da svoje sposobnosti i svoj rad posvetiš državnim poslovima, makar i po cenu izvesnog žrtvovanja lične ugodnosti. A to bi sa najviše uspeha mogao ostvariti ako bi postao savetnik nekog velikog vladara i davao mu, u šta sam ubeđen, mudre i poštene savete. Jer od vladara kao iz nekog nepresušnog izvora izliva se po celom narodu bujica svake sreće i zla. A kod tebe je toliko savršene učenosti da bi ti i bez velikog životnog iskustva, a toliko opet životnog iskustva imaš da bi i bez ikakve učeno-
sti, za svakog vladara predstavljao izvrnog savetnika.

On odgovori:

— Dvostruko se varaš, dragi moj More, prvo u pogledu mene, a onda u pogledu same stvari. Pre svega, nemam ja one sposobnosti koju mi ti pripisuješ, ali kad bih je i imao u najvećem stepenu, pa čak kad bih i svoju dokolicu sasvim žrtvovao poslu, ništa time ne bih unapredio državu. Na prvom mestu stoga što se vladari radije bave veštinom ratovanja (koju ne poznajem niti želim daje upoznam) nego blagotvornim veštinama mira. Oni sa kudikamo više revnosti na-

stoje da bilo kojim sredstvima, dozvoljenim ili nečasnim, dobiju nova carstva, nego da dobro upravljaju zemljom koju su stekli. Pored toga, između svih onih koji se nalaze u kraljevskim savetima nema nijednog koji nije ili doista toliko pametan da mu je nepotrebno tuđe mišljenje, ili sam sebi izgleda toliko pametan da nije raspoložen da prihvati tuđa mišljenja. Ali postoji i izuzetak. Ovi isti ljudi ulaguju se i povlađuju i najbesmislenijim recima onih koji kod vladara uživaju veliko poverenje i koje zbog toga žele da za sebe pridobiju. I doista, po samoj prirodi je tako uređeno da se svakome dopada ono stoje njegovo. Tako se i čavki sviđa njen goluždravac, a majmunici je milo njeno majmunče. I zbog svega toga, ako neko pred takvim skupom ljudi koji ili tuđe iz zavisti zapostavljaju ili svoje precenjaju iznese nešto stoje pročitao negde u istoriji ili video u nekoj zemlji, onda njegovi slušaoci postupaju upravo onako kao daje ceo njihov ugled kao mudrih ljudi došao u pravu opasnost i kao da će odjednom biti smatrani za budale, samo ako ne budu pronašli neku zamerku tuđim predlozima. Kad im drugo ništa ne pomaže, onda pribegnu ovakvoj izjavi: „Naši su preci tako radili, a kamo sreće da smo im u mudrosti ravni!“ I rekavši ovo oni sedaju kao posle izvrsno završenog govora. Kao da će nastati velika opasnost ako se neko ma u kom pogledu pokaže pametniji od svojih predaka prema čijim se mi inače preporukama odnosimo utoliko ravnodušnije ukoliko su one korisnije; ali čim se ukaže mogućnost da u nekoj stvari postupamo mudrije no naši stari, odmah se grčevito hvatamo za njih. Tako sam se i ja u raznim zemljama više puta spotakao o ova ohola, besmislena i mračna mišljenja, a jednom čak i u Engleskoj.

— Šta kažeš, rekoš, ti si bio kod nas?

— Bio sam, odgovori, i tamo sam proveo nekoliko meseci, nešto malo posle one nesrećne bitke kojom se završila pobuna¹⁷ građana zapadne Engleske protiv kralja, uz užasni pokolj pobunjenika. Tada me je mnogo zadužio preuzvišeni otac Džon Morton¹⁸, kanterberijski arhiepiskop i kardinal, a tadašnji i lord kancelar Engleske. To je čovek, moj Petre (ovo je Moru sve poznato), koji je isto toliko cenjen zbog svoje mudrosti i vrline koliko i zbog svog visokog dostojanstva. Bese srednjeg rasta i dobro se držao, iako ie bio u poodmaklim godinama. Izraz njegovog lica ulivao je poštovanje, a ne strah. U ophođenju pristupačan, pa ipak ozbiljan i dostojanstven. Voleo je da na jedan stroži način, ali bez vređanja, iskušava sposobnost kao i prisebnost onih koji su ga nešto molili. I oni koji su je pokazivali, ali pod uslovom da ne prelaze u drskost, njemu su se dopadali, jer je prisebnost bila njegova urođena osobina. Takve ljude on bi rado uzimao u razne službe. Njegov je govor bio ugladen i ubedljiv. Posedovao je duboko poznavanje pravne nauke, neuporedivo snažan um i pamćenje koje je bilo pravo čudo. Učenjem i uvežbavanjem on je svoje retke sposobnosti još i usavršio. Dok sam tamo boravio izgledalo mi je da kralj najviše polaže na njegovo mišljenje i da državna uprava dobrim delom na njemu počiva. Jer on je stupio na dvor iz školske klupe, još kao sasvim mlad. Zaokupljen najvažnijim državnim poslovima tokom celog života i stalno bacan prevrtljivim strujama sreće, on je kroz mnoge ozbiljne opasnosti stekao životno iskustvo, koje se nikad ne gubi kad se jednom na taj način steklo.

¹⁷ Ova se pobuna desila 1491. godine.

¹⁸ Joanes Morton (1420—1500) bio je kancelar Henrija VII.

Kad sam jednog dana bio za njegovim stolom, tu se srećnim slučajem našao i neki svetovnjak, dobar poznavatelj vaših zakona. Taj čovek, ne znam kojim povodom stade da hvali naveliko onu strogost pravosuđa koja se tada tamo primenjivala prema kradljivcima. On je pričao da ih u raznim krajevima često po dvadeset podižu na ista vešala. I govorio je kako ga veoma čudi ta zlokobna pojava da lupeži još uvek, i to u velikom broju i svuda, više krađe iako malo koji od njih izbegne smrtnoj kazni. Tada se umešah u razgovor i ja, jer sam pred kardinalom mogao da se izražavam sasvim slobodno. Ja rekoh:

— Nemoj da se čudiš, jer takav način kažnjavanja kradljivaca prelazi granice pravde i ne koristi opštem dobru. Kao odmazda za samu krađu takva je kazna suviše svirepa, pa ipak nedovoljna da je suzbije. Jer niti je obična krađa tako strahovit prekršaj da bi ga trebalo plaćati glavom, niti je opet ikakva kazna sama po sebi u stanju da odvрати od vršenja krađe one koji ne raspolažu drugim sredstvom za održavanje života. Stoga mi se čini da vi u ovoj stvari, ali ne samo vi već i dobar deo ovog našeg sveta, podražavate onim rđavim učiteljima koji učenike radije šibaju no uče. Kradljivcu se odmeravaju teške i strašne kazne, dok bi mnogo korisnije bilo raditi na tome da se obezbede izvesna sredstva za život, tako da niko ne zapadne u prokletu nuždu da mora da otpočne sa krađom, a završi na gubilištu.

— Ta su sredstva dovoljno obezbeđena, odgovori pravnik. Postoje razni zanati, postoji zemljoradnja. Od njih bi mogao svako da živi, samo kad ne bi bilo onih koji po svojoj prirodi više vole da budu zlikovci.

— E nećeš mi tako izbeći, rekoh mu ja. Eto da ostavimo po strani one koji se često, bilo iz spoljnih bilo iz građanskih ratova, vraćaju kućama kao invalidi, kao oni što su se kod vas nedavno vratili iz kornvolskog¹⁹ rata i nešto ranije iz onog u Francuskoj²⁰. Oni su tamo gubili noge i ruke bilo za kralja bilo za državu, a sada niti im sakatost dopušta da se prihvate svog starog posla niti im godine pružaju mogućnost da nauče novi. O ovakvim, rekoh, ne govorimo, pošto se ratovi javljaju u manje-više dugim vremenskim razmacima. Pogledajmo ono što se dešava svakog dana. Postoji veliki broj plemića i ne samo da oni lično kao lenji trutovi žive od rada svojih kolona koje stalno deru do kože zbog povećanja prihoda sa zemlje (tu su jedino štedljivi ti ljudi, koje inače njihova rasipnost dovodi do prosjačkog štapa), već oni sa sobom vuku i bezbrojnu gomilu besposlenih pratilaca, koji ne znaju nikakav zanat od koga bi mogli živeti. Ovakve izbacuju napolje čim im gospodar umre ili oni sami obole. Tome je razlog što plemići radije hrane besposlene no bolesne pratioce, a s druge strane, često se dešava da naslednik umrlog plemića nije u stanju da nadalje izdržava očevu pratnju. I tada oni hrabro gladuju, ukoliko hrabro ne krađu. Šta drugo i da rade, jer obijajući pragove ubrzo upropaste i odeću i zdravlje, a ljude tako izobličene od bolesti i odevene u rite vlastela se ne udostojava da primi, a seljaci se opet ne usuđuju, jer znaju da onaj ko je vaspitan u razneženosti i navikao na nerad i uživanje, ko je jedino nosio kratki mač i štit, ko je za celu svoju okoli-

¹⁹ Cornubiensi praelio. Ovaj rat je bio 1497. za vlade Henrija VII.

²⁰ e Gallico (se. praelio). Ovaj rat je trajao od 1512. do 1514. godine, za vlade Henrija VIII.

nu imao smušeni izraz potcenjivanja i prezira prema svima, da takav nikad neće biti sposoban da verao služi siromahu s budakom i motikom u ruci, uz malu nadnicu i postan zalogaj.

Na ovo pravnik reče:

— Ljudima ove vrste treba pokloniti posebnu pažnju. U njih je više uzvišenosti duha i više hrabrosti no kod zanatlija i seljaka, i stoga oni predstavljaju snagu i moć vojske kad zatreba da se vodi rat.

— Doista, odgovorih ja, mogao si sa isto toliko osnova da kažeš kako treba zbog ratovanja pokloniti pažnju lupežima, kojih će kod vas bez sumnje biti na pretek sve dotle dok budete imali onih bivših pratilaca. Uostalom, niti su lupeži slabi vojnici, niti su vojnici najbezazleniji lupeži — oba se zanata dobro slažu. Međutim, ovaj porok, ma koliko kod vas raširen, nije jedino vaš. On je zajednički gotovo svim narodima. Francusku, pored ovoga, pustoši još mnogo strasnija kuga. Tamo čak i u miru (ako je to mir) celu zemlju preplavljuje i opседа plaćena vojska, koju su stvorili iz istog onog razloga zbog kojeg vi mislite da ovdje treba izdržavati besposlene slugе. Tako je to kad nadrimudraci misle da se bezbednost zemlje postiže time što će se u pripravnosti držati mnogobrojni i jaki garnizoni sastavljeni najvećim delom od starih boraca. U vojsku koja nije prošla kroz borbu oni se nimalo ne uzda ju, tako da bi trebalo da vode rat ako ni zbog čega drugog a ono radi toga da ne drže neiskusne vojnike; isto tako trebalo bi da se ljudi bez povoda kolju da im ne bi, kako duhovito reče Salustije, ruke iii duh od nerada počeli da mli-tave.²¹ Ali, kako je opasno izdržavati ovu vrstu zveri Francu-

²¹ Ovo Salustije (I vek pre n. e) kaže u svome *Bellum Catilinae*, 16.

ska zna po sopstvenom zlu, a to jasno pokazuju i primeri Rimljana, Kartaginjana, Asiraca i tolikih drugih naroda. Svim ovim narodima njihove sopstvene stajaće vojske upropastiše, ovom ili onom prilikom, ne samo državu nego i polja, pa čak i gradove. A da nije baš tako potrebno držati vojsku, jasno se vidi čak i po tome što se ni Francuzi, iako naviknuti na oružje još od mladih nogu, ne mogu pohvaliti da su iz borbe s vašim novajlijama izlazili tako često kao pobednici. Navodim to samo da se prisutnima ne bi učinilo da vam se umiljavam. Ali ne verujem da se baš mnogo pribojavaju dokonih plemićkih pratilaca ni one vaše zanatlije iz gradova kao ni snažni i sirovi seljaci, izuzevši jedino one kojima je telesna slabost oduzela snagu i smelost ili one kojima je krajnje siromaštvo slomilo snagu duha. Prema tome, ne postoji nikakva opasnost da će ljudi čija zdrava i snažna tela (a dostojanstvo plemića zahteva da kvare jedino odabrane) sada od nerada mlitave ili se raznežuju gotovo ženskim poslovima, da će ti isti ljudi postati mekušci ako se budu osposobljavali za život korisnim zanatima i očvršćavali teškim poslovima. Uostalom, bilo kako bilo, meni nikako ne ide u glavu da je za državu korisno kada za slučaj rata, koji imate samo onda kad ga želite, hrani bezbrojnu gomilu one čeljadi što kuži mir, o kojem bi inače trebalo da se vodi više računa no o ratu.

Ono što rekoh nije jedini razlog koji nužno stvara lupeže. Postoji i jedan još veći koji, po mom mišljenju, važi posebno za vašu zemlju.

— Koji je to? — upita kardinal.

— Vaše ovce, odgovorih ja. One, koje su toliko blage i koje toliko malo jedu, sada su, kako čujem, počele da bivaju toliko proždrljive i divlje da proždiru ljude, ogoljuju

njive, pustoše kuće i naselja. Zaista, u svim krajevima vaše kraljevine, gde se dobija tanja, pa stoga i skuplja vuna, vlastela i plemići, pa čak i pojedini sveštenici, sveti ljudi, ne zadovoljavaju se više onim godišnjim prihodima i proizvodima koje su njihovi preci imali običaj da pobiru sa svojih baština. I nije im dosta što, živeći u neradu i raskoši, ne doprinose nikakvu korist društvu, već mu još i štetu nanose, jer ne puštaju da se obrađuje nijedan komad zemlje, sve ograđuju za pašnjake, obaraju kuće, ruše sela ostavljajući čitavu jedino crkvu, pa i nju samo zbog toga da bi im poslužila kao tor za ovce. I ti dobri ljudi pretvaraju u pustinju sva naselja i svaki delić zemlje koji se obrađivao, kao da kod vas šume i lovišta ne oduzimaju već dovoljno zemljišta. Tako, dakle, da bi neki rasipnik, nezasita prokleta kuga svojoj zemlji, mogao da po nekoliko hiljada lanaca zemlje zagradi jednom ogradom, neki se seljaci naprosto izbacuju sa svojih imanja; drugi gube svoje imanje, bilo na prevaru bilo pod pritiskom sile, a neki su opet prisiljeni da prodaju svoju zemlju jer ih je zamorila nepravda. I tako, na ovaj ili onaj način, odlaze sa sela ovi nesrećnici, muško, žensko, oženjeni ljudi, udate žene, siročad, udovice, roditelji sa nejakom decom i porodicom, koja je više mnogobrojna no bogata, jer seoski posao traži mnogo ruku; odlaze, kažem, sa svojih ognjišta na koja su navikli i ne nalaze mesta gde bi se sklonili." Sve svoje stvari, koje oni ne bi mogli prodati skupo čak i kad bi bili u mogućnosti da čeka-

²² Ovo mesto o bedi seljaka, koji su prisiljeni da napuštaju svoju zemlju podseća na govor Tiberija Graha koji je, opet, pisao pod uticajem stoičkih kosmopolita.

ju na kupca, prodaju u bescenje, jer su prinuđeni da ih se oslobode. I kako taj novac ubrzo u lutanju potroše, šta im drugo preostaje nego da krađu i stignu na vešala, dabome po pravednom zakonu, ili da lutaju i prose, iako ih čak i tada kao skitnice bacaju u tamnicu pošto lunjaju bez posla, a u stvari im niko ne daje zaposlenje, premda se oni nude s najvećom gotovošću? Jer od ratarskih poslova, na koje su navikli, nema ništa da se radi tamo gde se ništa ne seje, jer je jedan ovčar ili kravar dovoljan da napasa stoku na zemljištu koje je, dok se sejalo i obrađivalo, zahtevalo mnogo ruku. I otuda pojave da život u mnogim mestima postaje sve skuplji. Staviše, cena je skočila čak i vuni toliko da sitne zanatlije, koji od nje kod vas izrađuju tkanine, nisu više u stanju da je kupuju, i na taj način mnogi moraju da napuštaju svoje zanate i ostanu bez posla. Kad su se, naime, povećali pašnjaci, neka stočna zaraza potamanila je ogromnu silu ovaca kao da je tim puštanjem kuge na ovce Bog hteo da kazni gramzivost vlasnika, dok bi bilo pravičnije da se kuga sručila na njihove sopstvene glave. Ali čak i kad bi broj ovaca porastao do veoma velikih razmera, ipak se cena vuni ne bi smanjila, budući da je prodaja vune, ako se još i ne može zvati monopolom jer je ne prodaje samo jedan vlasnik, očigledno u rukama malog broja trgovaca (oligopolium). Ovce su, naime, gotovo sasvim zapale u ruke nekolicine, i to gazda koje nikakva nužda ne tera da prodaju pre no im se hoće, a njima se hoće tek onda kad mogu da prodaju pošto žele.

Iz istog razloga su poskupile i ostale vrste stoke, i to još u većoj srazmeri, jer, posle rušenja sela i upropašćenja zemljoradnje, nema više onih koji će ih gajiti. Oni bogataši ne

staraju se o priraštaju krupne stoke toliko koliko o ovcama; oni kupuju mršavu stoku od drugog jevtino, pa je dočnije, pošto se na njihovim pašnjacima utovila, skupo preprodaju. Ali još se ne osećaju sve, tako bar ja mislim, loše posledice ovakvog rada, i to stoga što odgajivači stvaraju visoke cene stoci samo u onim krajevima u kojima je prodaju. Međutim, kad oni jednom budu počeli da iz onih krajeva gde kupuju izvode više stoke no što se tamo priplodava, onda će nužno i tamo nastupiti oskudica. Na taj način ona ista vuna koja je, kako se činilo, najviše doprinosila blagostanju vašeg ostrva, sada za nj postaje opasnost, i to zbog nezajažljive gramzivosti nekolicine ljudi. Skup životje uzrok što svako otpušta sve veći broj posluge. I šta onda, molim vas, ostaje drugo ovim ljudima nego da prose ili da krađu, na šta se lakše daju navesti oni koji imaju izvesnog ponosa?

Šta da se kaže o onoj besnoj želji za luksuzom koja je pratilac današnje bede i nevolje? Sluge plemića, zanatlije, pa gotovo i sami seljaci, i najzad svi društveni redovi pokazuju prekomernu raskoš u svom odevanju, preteranu rasipnost u jelu i piću. Pa onda mehane, noćni podrumi, bordeli, krčme sa vinom, pivnice. I najzad toliko štetnih igara: kockanje, kartanje, hazardiranje, kuglanje, loptanje, bacanje diska. Zar ove igre ne guraju svoje strasne obožavaoce na put krade, pošto im brzo isprazne džepove?

Očistite ostrvo od ovih kužnih nesreća! Donesite zakon da oni koji su razrušili sela i palanke moraju ponovo da ih izgrade sami ili ustupe onima koji žele da ih obnavljaju i grade! Suzbijte one kupovine bogataša kao i onu slobodu gotovo monopolskog poslovanja! Neka se smanji broj onih koji jedu a ništa ne rade; neka se oživi zemljoradnja; neka

ponovo prorade radionice za vunu da bi se na taj način stvorilo časno zanimanje kojim će se moći korisno baviti ona gomila ljudi, kako oni koji su od nevolje već postali lupeži tako i oni koji su sada beskućnici ili besposlene sluge, budući kradljivci i jedni i drugi! I doista, ako vi ne budete lečili ova zla, uzalud se hvalite strogim zakonom koji se primenjuje za krađu, jer takvo kažnjavanje predstavlja više paradan prizor nego pravednu ili korisnu meru. Vi dozvoljavate da se deca loše vaspitavaju i da malo-pomalo stiču loše navike još od najranijeg detinjstva, a kad kao odrasli ljudi pokažu takve prestupničke osobine, smatrate da ih tek tada treba kažnjavati, iako su oni te osobine pokazivali još od detinjstva. Na taj način vi sami kriminalce i stvarate i kažnjavate! Molim, zar nije tako?

Dok sam ja ovo izlagao, onaj pravnik se pripremao da govori. Odlučio je da se posluži uobičajenom veštinom onih diskutanata koji više ponavljaju no što odgovaraju i koji stoga dobar deo svog ugleda duguju svome pamćenju.

— Lepo si govorio doista, reče pravnik, dabome kao stranac, koji je mogao o ovim stvarima pre ponešto da načuje no da se sa nečim neposredno upozna. Pokazaću ukratko o čemu je zapravo reč. Najpre ću redom ponoviti ono što si ti kazao, zatim ću pokazati u čemu si se prevario samo zbog nepoznavanja naših prilika. Najzad, pobiću tvoje dokaze, pretvoriću ih u prah i pepeo. Da otpočnem, dakle, od prvog kako sam obećao. Ti, čini mi se, razlikuješ četiri...

— Ćuti, reče kardinal. Čim ti tako počinješ, vidi se da ćeš biti opširan. Stoga te oslobađamo napora da odgovaraš u ovom trenutku i ostavljamo taj zadatak u celosti za idući sastanak i predlažem da to bude još sutra, ukoliko niste ti ili

Rafael sprečeni. A dotle, dragi Rafaele, rado bih čuo tvoje razloge protiv primene smrtne kazne za krađu, kao i tvoj predlog za drugu vrstu kazne koja bi više odgovarala javnom interesu, jer sigurno ni ti ne misliš da krađu treba trpeti. Ali ako se danas srlja u krađu i pored smrtne kazne, šta bi onda zločince moglo odvratiti ako znaju da im život nije u opasnosti? Zar oni ovo ublaženje kazne ne bi protumačili kao neku nagradu koja ih podstiče na zlo?

— Ja stvarno mislim, predobri oče, daje velika nepravda oduzeti život čoveku zato stoje uzeo novac, jer smatram da čak ni sva dobra ovog sveta ne vrede koliko jedan ljudski život. Ako mi neko kaže da se pogubljenjem naplaćuju povreda pravde i prekršaj zakona, a ne ukradeni novac, onda zašto da tu najveću pravdu s pravom ne nazovemo najvećom nepravdom?²³ Ne može se primiti ni ta manlijevka²⁴ strogost vaših zakona da se odmah poteže mač čim neko malo pogreši, kao ni to stoičko načelo²⁵ koje sve prekršaje ocenjuje jednako, tako da ne vidi razliku između slučaja kad neko ubije čoveka ili slučaja kad mu ukrade novac, dok

²³ *Summum ius (saepe) summa iniuria* (Najveća pravda često je najveća nepravda). Izreka je toliko stara daje već Ciceron (*De officiis* I, 10, 33) naziva otrcanom.

²⁴ Marcus Manlius Torquatus (I vek pre n. e), rimski konzul i vojskovođa odnosno diktator. Priča se da je ubio svog rođenog sina zbog narušavanja borbene discipline (upor. Livius IV, 19, 6; VIII, 7, 22).

²⁵ Jedno od načela stoičke etike prema Ciceronu (*Pro Murena*, 29) glasi: „Svi su gresi među sobom jednaki, svi su oni nedopustivi prestupi. Jednako je kriv onaj ko bez potrebe zadavi pevca kao i onaj ko zadavi oca.”

Malo niže govori se o Mojsijevom kažnjavanju kradljivaca. O tome postoji podatak u starozavetnoj knjizi *Exodus*, 22.

u stvari među njima, ukoliko uopšte ima pravičnosti, nema nikakve sličnosti ni srodnosti. Bog je zabranio da se ubija, a mi zar tako lako da ubijamo zbog nekoliko ukradenih novčića? Ako neko tumači da se onom božjom zapovešću zabranjuje svako ubijanje osim onog koje se vrši na osnovu ljudskog zakona, onda šta bi moglo sprečiti ljude da sporazumno ne donesu zakone o dozvoljenom silovanju i prelju-bi i o krivokletstvu? Ako i pored toga što nam je Bog oduzeo pravo na živote ne samo naših bližnjih no i nas samih, sporazum ljudi o uzajamnom ubijanju u izvesnim ugovorenim slučajevima toliko vredi da svoje pristalice oslobađa obaveze prema onoj božanskoj zapovesti, da im, suprotno božanskoj nauci, dopušta ubijanje svih onih koje je ljudski zakon osudio na smrt — zar onda ona božja zapovest neće biti smatrana zakonom samo utoliko ukoliko to dopuštaju ljudski zakoni? I najzad će doći do toga da ljudi u svim stvarima odlučuju dokle i u kojoj ih meri obavezuju božanske zapovesti! Uostalom, čak i Mojsijev zakon, iako nemilosrdan i surov, jer je donesen za robove, i to tvrdoglave, ipak krađu nije kažnjavao smrću, no samo globom. Ne mislimo da je Bog u svom novom zakonu, obeleženom blagošću oca koji naređuje svojim sinovima, mogao da nam dopusti više slobode da se uzajamno uništavamo!

Evo zbog čega je to, po mom mišljenju, nedopustivo. Smatram da svako uviđa koliko je ne samo besmisleno nego za državu i opasno kad se na isti način kažnjavaju ubica i kradljivac. Kad lupež zna da za njega postoji ista opasnost bilo da ga optuže samo za krađu bilo da ga pored toga okrive i za ubistvo, onda samo to saznanje njega podstiče i da ubije onog čoveka koga je inače hteo samo da pokrade. Jer ako ga

uhvate, isto mu je, a pored toga ubistvo mu donosi veću sigurnost i veću verovatnoću da ne bude otkriven ako ukloni svedoka svoje krađe. I tako, dok mi suviše ostrim kaznama želimo da kradljivce zastrašimo, u stvari ih podstičemo da za nas postaju sve veća opasnost. I kad se već postavlja ono obično pitanje: „Koja bi vrsta kazne mogla biti korisnija?“, onda ja odgovaram da bi, po mom mišljenju, bilo kudikamo teže pronaći neku goru od ove koju danas primenjujemo. Uostalom, zašto sumnjamo u celishodnost onog načina kažnjavanja zločinaca što su ga nekada kroz vekove primenjivali Rimljani, koji su bili veoma vesti u upravljanju državom? Oni su teške zločince osuđivali na večitu robiju s prinudnim radom u kamenolomu ili rudniku. Sto se tiče ovog pitanja, ja lično smatram daje ono najbolje od svih naroda rešeno kod onih kako ih zovu Polilerita²⁶ u Persiji. To sam zapazio dok sam putovao kroz tamošnje krajeve. To je jedan prilično velik narod i njihov sistem uprave mudro je sklopljen. Izuzev godišnjeg danka što ga plaćaju persijskom caru oni su u svemu ostalom nezavisni i upravljaju se po svojim zakonima. Uostalom, kako su daleko od mora i gotovo sa svih strana okruženi planinama i kako im proizvodi njihove zemlje podmiruju sve potrebe, oni se ne mešaju često s drugima niti njima drugi dolaze. Iz vernosti prema svojim tradicijama ovaj narod ne nastoji čak ni da svoje granice proširi. Njihova brda, kao i danak koji isplaćuju vrhovnom gospodararu, štite ih

26 Polyleritae, što bi u slobodnom prevodu značilo: narod od mnogih trica i kućina. Inače, sklopljeno od grčkih reci πολλοί (mnogi), ληρος (brbljarija, budalaština, besposlica). Opet, dakle narod koji zapravo i ne postoji, pošto svaka priča o njemu nije ništa drugo već mnogostruka budalaština.

od svake najezde. Oslobođeni od svake vojne službe, provode život ne toliko u sjaju koliko u životnoj bezbednosti i više u sreći no u visokom dostojanstvu i slavi, pošto ih ostali svet ne poznaje čak ni po imenu, izuzev njihovih suseda. Kod ovih, dakle, Polilerita kad se neko uhvati u krađi, onda mora ukradenu stvar da vrati njenom sopstveniku, a ne vladaru, kao što je običaj u drugim zemljama, jer oni smatraju da na nju vladar nema prava isto kao ni kradljivac. Ako je ukradeni predmet propao, onda se izvrši procena kradljivčeve imovine i isplati se odatle naknada, a preostala njegova imovina repušta se njegovoj ženi i deci, dok samog lupeža osuđuju na prisilan rad. Kradljivci, ukoliko nisu počinili neku krupnu krađu, ne zatvaraju se u logore niti nose okove, već slobodno i bez ograničenja rade na javnom radilištu. Ako se izmiču od posla ili rade suviše sporo, onda ih više podstiču batinom no što ih kažnjavaju okovima. Oni koji rade kako treba nisu ničim uznemiravani. Jedino noću, posle večernje prozivke, zaključani spavaju u barakama. Ovi kažnjenici, izuzev stalnog rada, ne trpe nikakvu nelagodnost u svom životu. Jer hrana im nije tako rđava, i kako rade za opštu stvar, dobijaju je od države, i to na ovaj ili onaj način. Ponegde, naime, kažnjenike izdržavaju sredstvima koja su prikupljena od dobrovoljnih priloga. Ovaj način, iako izgleda nesiguran, ipak je bolji, jer je tamošnji narod milostiva srca. Na drugom, opet, mestu za ovu svrhu se određuje izvestan deo javnih rashoda. Ima krajeva u kojima svaki stanovnik plaća za ovu svrhu izvestan porez. U nekim mestima osuđenici ne obavljaju čak ni javne radove, nego kako koji privatnik zatreba nadničara tako ih i unajmljuje. Visina nadnice je utvrđena, plaća se određenom državnom nadležstvu i nešto je manja od nadnice

slobodnog čoveka. Osim toga, privatnik ima pravo da nadničara kažnjenika i bije ako je lenj. Na ovaj način se postiže da osuđenici nisu nikad bez posla i da svaki od njih svakoga dana, pored toga što sebe ishrani, doprinese ponešto i državnoj blagajni. Svi osuđenici nose odela iste boje. Svi oni, i to jedino oni, imaju neošišanu kosu, već samo malo potšišanu iznad ušiju, od kojih je jedno malo zasečeno.²⁷ Svakome je dozvoljeno da prima od svojih prijatelja hranu, piće kao i odelo propisane boje. Poklon u novcu povlači smrtnu kaznu kako za onog koji je dao tako i za onoga koji je primio. Ista kazna stiže i slobodnog čoveka koji pod ma kojim izgovorom primi novac od osuđenika. Isto tako i roba (tako nazivaju osuđenike) koji se latio oružja. Svaki kraj raspoznaje svoje osuđenike po svom naročitom znaku obeležavanja. Njima je pod smrtnom kaznom zabranjeno da ovaj znak skidaju ili da se vide izvan svojih granica ili da stupaju u bilo kakav razgovor sa nekim robom iz drugog kraja. A pripremanje bekstva isto je toliko opasno koliko i samo bekstvo. Staviše, ako se otkrije neko ko je samo znao za nečije pripremanje bekstva, čeka ga smrt ako je rob, a ropstvo ako je slobodan čovek. Naprotiv, onaj ko to prijavi dobija nagradu, i to slobodan čovek nagradu u novcu, a rob slobodu. U tom slučaju, dakle, saučesništvo se prašta ijednom i drugom i ne povlači za sobom nikakvu kaznu, i to zato da ne bi ljudima ispalo sigurnije da izvrše zlu nameru nego da se na vreme pokaju.

Eto takvo je zakonodavstvo i takav postupak kod ovog naroda u slučajevima krađe. Lako je uvideti da je tu čo-

²⁷Za vreme Henrija VIII skitnicama su, pored batina, odsecali i polovinu uha.

večnost združena s brigom za opšte dobro, jer kod njih zakon kažnjava tako kako bi, očuvavši ljude, iskorenio njihove mane i s njima postupa tako da nužno postaju dobri i tokom preostalog života popravljaju onu štetu što su je ranije počinili. Ne postoji nikakva bojazan da se ovi osuđenici vrate svojim starim navikama, tako da ih čak i sami putnici rado uzimaju za vodiče pri svom prolasku kroz pojedine krajeve, menjajući ih na granici svake oblasti. Uostalom, ovi osuđenici nemaju ni mogućnosti da nekog putnika opljačkaju, zato što su bez oružja i zato što svaki novac zatečen kod njih otkriva zločin, za kojim dolazi kazna kao i gubitak svake nade da više ikad pobegnu. Kako da umakne i zametne trag bežanju čovek koji nijednim delićem svoje odeće ne liči na druge, sem ako ne bi bežao nag? Kad bi čak i tako bežao, odalo bi ga uho. Postoji li bar neka mogućnost da ovi osuđenici sklope zaveru protiv države? To je sigurno prava opasnost! Taman posla! Takvom nadom ne bi se mogli poneti robovi ni jedne pojedine pokrajine ukoliko ne bi prethodno pridobili i uzbunili robove i mnogih susednih pokrajina, a njima je u stvari u tolikoj meri oduzeta svaka mogućnost sklapanja zavere, da im je zabranjeno čak i da se međusobno sastaju, razgovaraju ili pozdravljaju. Kako onda da verujemo da bi oni smeli poveravati svojim drugovima takav tajni plan kad znaju daje opasno ako se takve stvari skrivaju, a veoma korisno ako se prijavljuju? Naprotiv, svaki od njih očekuje da će, ako bude poslušan, izdržljiv²⁸ i ako svojim vladanjem bude davao nadu u pošteniji budući život, da će

²⁸ — izdržljiv, tako smo preveli reč *praeferendo*, smatrajući da treba da stoji *perferendo*.

na taj način jednoga dana ponovo zadobiti slobodu. I zaista, ne prođe ni jedna godina da se robovi ne oslobađaju u ime nagrade za svoju poslušnost.

Posle ovog izlaganja dodao sam odmah da ne vidim zašto se i u Engleskoj ne bi primenio ovaj režim, i to sa mnogo boljim posledicama no što ih postiže onaj zakon koji je toliko hvalio pravnik. Posle toga uze reč taj pravni stručnjak:

— Nikada se takav sistem u Engleskoj ne bi mogao zvesti bez najveće opasnosti po državu.

Govoreći to odmahnu glavom, iskrivi usne i tako učuta. I svi prisutni odobriše njegovo mišljenje.

Tada će kardinal:

— Nije lako unapred kazati da li bi stvar (tj. ukidanje smrtno kazne) uspela ili ne, jer u tom pogledu još nije učinjen nikakav pokušaj. Međutim, ako bi vladar po izricanju smrtno presude zadržao njeno izvršenje, moglo bi se pokušati s ovim sistemom pod uslovom da se prethodno ukinu povlastice mestima koja služe kao utočišta. Ako bi se stvar tada pokazala uspešnom, bilo bi mudro da se usvoji. U suprotnom, ostalo bi samo da se izvrši smrtna kazna nad onima koji su pre bili osuđeni, a to ne bi bilo ni manje korisno po javni interes ni manje pravedno od neposrednog izvršenja presude, niti bi odatle mogla nastati ikakva nova opasnost. Čini mi se čak da bi se isti postupak mogao zgodno primeniti i na beskućnike o kojima smo do danas izdali tako mnogo zakona, ali uvek bez ikakvog uspeha.

Čim kardinal ovo reče, stadoše svi da se nadmeću u povlađivanju onom istom mišljenju koje su prethodno, dok sam ga ja zastupao, s prezrenjem bili odbili, a naročito su hvalili ono o beskućnicima, jer je to on sam dodao. Ne

znam da li bi možda bilo bolje preći ćutke preko daljeg razgovora, koji je bio smešan. Ispričaću to ipak jer nije bilo rđavo, a donekle je i u vezi sa našim predmetom.

Slučajno se tu našao neki parazit koji je hteo da izigrava ludu, ali je tako glumio daje ispao pravi luđak i izazivao je smeh tako lošim šalama da su se češće smejali njemu nego njegovim rečima. Pa ipak, katkad bi mu se omakla i poneka pametna, i tako je potvrdio onu izreku da se čestim bacanjem kocke pogodi ponekad i Venera²⁵. Kad je neko od gostiju primetio da je mojim govorom povoljno rešeno pitanje staranja o kradljivcima, a da se kardinal pobrinuo o beskućnicima, i da posle toga preostaje još da se resi pitanje javnog staranja o onima kojima su bolest ili starost doneli oskudicu i učinili ih nesposobnim za privređivanje, onda luda dobaci:

— Pusti mene, ja ću se postarati da se i to resi kako treba. Živa mi je želja da mi se ta beda od ljudi već jednom gubi ispred očiju. Tako su me često strašno gnjavili kad su onim svojim plačljivim jadikovanjem prosili novac, a ipak nisu nikad uspeli da udare u pravu žicu i da mi izvuku bar neki groš. Uvek se nekako desilo: ili mi se para na daje ili prosto ne mogu jer nemam šta da dam. Stoga su sad i oni počeli da se opamećuju: kad vide da prolazim, puštaju me bez reci da se ne bi uzalud trudili. Od mene više ništa ne očekuju, vere mi, kao da sam pop. Ali ja na osnovu donetog zakona naređujem da se svi oni prosjaci razdele i razmeste po

²⁵ — crebro iactu iaci aliquando Venerem. Stari Rimljani Venerom nazivaju glavni pogodak, kada od četiri bačene kocke svaka pokazuje drugi broj, a psom (canis) kada sve kocke ispadnu pod brojem jedan.

benediktinskim manastirima, i da postanu, kako se to kaže, laička braća. Naređujem da prosjakinje budu kaluđerice.

Kardinal se nasmeja i odobri mu iz šale, a ostali odmah i ozbiljno. Ova šala na račun popova i kaluđera toliko raspolaži jednog manastirskog brata da započne šalu i sam on, koji je inače do namrštenosti ozbiljan čovek.

— Ne otarasi se ti prosjaka, dobaci kaluđer, ni na taj način, sve dok se ne pobrineš i o nama braći.

— Pitanje je već uređeno, odgovori parazit. Za vas se već kardinal pobrinuo, kad je predvideo zatvor i prinudni rad za beskućnike, jer ste i vi pravi beskućnici.

Na ove reci svi baciše pogled na kardinala i kad videše da on ništa ne primećuje, onda i oni svi, izuzev manastirskog brata, počеше da odobravaju, i to s uživanjem. Kaluđer, dirnut ovim ostrim peckanjem³⁰ (a to mi je i razumljivo), toliko se rasrdi i raspali, da se nije mogao uzdržati od vređanja, pa čoveka nazva huljom, klevetnikom, brbljivcem i prokletnikom, mešajući te izraze sa najstrašnijim prokletstvima iz Biblije.

Tada luda stade još jače da tera šegu i tu je doista bio u svom zanatu:

— Ne srđi se, dobri brate! Pisano je: U svom strpljenju imaćeš dušu svoju.³¹

Na to će kaluđer (navešću njegove reci):

— Ne srđim seja, ugursuze. Ili bar ne toliko da grešim, jer psalmist kaže: Srdite se, ali ne grešite!³²

³⁰ — tali perfusus aceto (doslovno: poliven takvim sirćetom). Poređenje uzeto od Horacija (*Satirae* I, 7, 32).

³¹ *Luka* 21, 19.

³² *Psalm* 4, 5.

Posle toga, blago opomenut od kardinala da malo obuzda svoje uzbuđenje, kaluđer odgovori:

— Monsinjore, ja govorim samo u pobožnom žaru, kako mi je i dužnost. Jer sveti su bili puni svetog žara. Stoga se u Bibliji kaže: Sveti žar tvoje kuće me proždire!³³ A u crkvi se peva:

*Oni koji su se rugali Jelisiju³⁴
dok se penjao u hram Gospodnji,
osetiše sveti gnev ćelavog ...*

kao što će ga verovatno osetiti i ovaj podrugljivac, lakrdijaš, bludnik.

Kardinal odgovori:

— Ti istupaš sigurno iz čestite pobude, ali meni se čini da će tvoje držanje ispasti možda ne toliko pobožno, ali sigurno mnogo mudrije, ako se ne budeš upuštao u smešnu raspravu s ludim i smešnim čovekom.

— Presvetli, to ne bi bilo mudrije, odvratu kaluđer. Jer sam premudri Solomon kaže: Odgovori ludi prema njegovoj ludosti. Tako i ja sada postupam i pokazujem ovom luđaku bezdan u koji će upasti ako se ne bude čuvao. Jer ako su podrugljivci, kojih je bilo mnogo, osetili sveti gnev jednog jedinog ćelavog Jelisija, kako tek ovaj koji se ruga mnogobrojnoj bratiji, među kojom je mnogo ćelavih, da ne oseti njihov sveti gnev! Osim toga, mi imamo i papsku bulu po kojoj su svi koji nas ismejavaju isključeni iz crkvene zajednice.

³³ *Psalm* 68, 9.

³⁴ O Jelisiju, starojevrejskom proroku priča se u *Knjizi kraljeva* (II, 2) kako je molitvama domamio iz šume medveda, koji je rastrgao decu koja su se Jelisiju rugala zbog njegove ćele. Ova pesma o njemu potiče iz srednjeg veka.

Kardinal, videći da se stvar nikako ne završava, otpusti znakom parazita i skrenu oprezno razgovor na drugu stranu. Uskoro zatim diže se od stola, pozdravi se s nama i ode da prima stranke.

Eto, dragi moj More, zamorili te dugom pričom. Bilo bi mi jako neugodno što sam bio tako opširan, da ti sam nisi to tražio, a da mi nije izgledalo da si ti slušalac koji ne želi da se išta propusti. Trebalo je da budem kraći, ali mi je bilo stalo da sve ispričam zbog samog načina kojim su prisutni izražavali svoje mišljenje. Kad bih ja o izvesnoj stvari izneo svoje mišljenje oni bi ga s prezrenjem odbili, ali čim bi opazili da se sa takvim njihovim stavom ne slaže kardinal, odmah bi ga i oni usvojili. Oni su bili toliko povodljivi da bi pronašli laskavu reč čak i za sve ludine primedbe, koje kardinal ne bi odbio samo zato što su šala. Čak su ih uzimali i kao nešto ozbiljno. Iz svega ovoga sada ti je lako da uvidiš koliko bi dvorski ljudi cenili mene i moje savete.

Ja odgovorih:

— Zaista, dragi moj Rafaele, priredio si mi veliko zadovoljstvo. Sve što si kazao bilo je mudro, a ujedno i zabavno. Sem toga, slušajući te, meni se učinilo da sam ne samo u svojoj zemlji već i da se, pri ponovnom sećanju na onog kardinala, ponovo vraćam u svoje detinjstvo, koje sam proveo na njegovom dvoru. Bio si mi veoma drag, Rafaele, a ne možeš zamisliti koliko si mi sada još draži, sad kad si sa toliko poštovanja govorio o čoveku čije ime za mene mnogo znači.

Pa ipak, ostajem pri svom mišljenju u pogledu tebe. Još uvek smatram da bi ti svojim savetima mnogo doprineo opštoj koristi, samo kad bi u sebi potisnuo to neraspolože-

nje prema vladarskom dvoru. Kao dobrom građaninu ova ti dužnost najviše odgovara. Pošto tvoj Platon smatra da će države tek onda biti srećne kada u njima ili filozofi budu vladali ili vladari postanu filozofi³⁵, zar onda nećemo još dugo čekati na tu sreću, ako se danas filozofi ne udostojavaju da kraljevima podele bar svoje savete?

— Nisu filozofi toliko rđavi, reče Rafael, da to ne bi rado učinili; štaviše, oni su to već i uradili u svojim mnogobrojnim izdatim spisima, samo kad bi gospodari sveta bili spremni da slede njihove savete. Ali Platon je bez sumnje dobro uočio da kraljevi neće nikada, ukoliko sami nisu filozofi, usvajati savete mudraca, jer su oni još od svog detinjstva duboko prožeti i zaraženi naopakim mišljenjima, a to je na svojoj koži iskusio i sam Platon kad je bio na dvoru tiranina Dionisija³⁶. Zar ti možda misliš da ne bi mene, čim bih bilo kojem kralju predložio zdrave mere i pokušao da iz njega iščupam opasno korenje zla, odmah ili izbacio sa dvora ili me zadržao samo kao predmet za podsmeh?

Hajde zamisli da sam kod francuskog kralja³⁷ i da sedim u njegovom savetu. Drži se tajna sednica, kojoj predsedava sam kralj. U krugu veoma mudrih glava raspravlja se o značajnim pitanjima: kojim sredstvima i kakvim spletkama da se očuva Milano; kako da se ponovo zadobije prija-

³⁵ Mor ovde ne prenosi tačno Platonovu misao koja glasi: „Ako vladari ne postanu filozofi ili ako filozofi ne postanu vladari, nema kraja zlu (u ljudskom društvu)”. (*Država* V, 18, 473)

³⁶ Dionisije Mladi, tiranin Sirakuze na Siciliji (357—354. pre n. e). On je pozvao Platona na svoj dvor da ga uči veštini vladanja, ali Platon je uskoro morao da beži, ne nailazeći na razumevanje.

³⁷ Tada je u Francuskoj vladao Luj XII (1498—1515).

teljstvo Napulja, koji stalno izmiče³⁸; kako, zatim, da se uništi Mletačka republika³⁹ i pokori čela Italija⁴⁰; kako da se, najzad, pripoje kruni Flandrija, Brabant i čela Burgonja kao i zemlje drugih naroda o čijem se potčinjavanju već odavno razmišlja. Na sednici jedan predlaže da se s Mlecima zaključi ugovor koji bi trajao samo dotle dok bude celishodno, da im se saopšti plan, da se istima preda čak i izvestan deo plena koji bi se od njih, po završetku operacija, natrag uzeo. Drugi savetuje da se privuku Nemci, treći, opet, da se novcem pridobije naklonost Švajcaraca, četvrti da se zlatom kao žrtvom umilostivi neraspoloženje carskog veličanstva⁴¹. Jednome se čini da bi trebalo sklopiti sporazum sa aragonskim kraljem i ustupiti mu kao zalogu za mir tuđu kraljevinu Navaru, dok drugi, međutim, smatra da bi trebalo kakvim obećanim orodavanjem uloviti kneza Kastilije⁴², a neke od njegovih dvorskih ljudi privući na svoju stranu pomoću izvesnih nagrada. Dok to tako raspravljaju, pojavljuje se najteži čvor: šta da se radi s Engleskom? Na kraju ipak odlučuju da se s njom sklopi mirovni ugovor (i da se najtešnim vezama učvrsti ovo prijateljstvo koje nikad nije

³⁸ Napulj je u to vreme uspeo da se otme iz osvajačkog zagrija Luja XII.

³⁹ Po ugovoru iz 1508. godine Mletačku republiku su podelili francuski kralj Luj XII. Ferdinand španski. Maksimilijan I austrijski i papa Julije II.

⁴⁰ U Morovo vreme u Italiji je postojalo pet nezavisnih republika: Milano. Firenca. Rim, Mleci i Napulj.

⁴¹ Misli se na cara Svete rimske imperije Maksimilijana I austrijskog 1493—1519).

⁴² Castelliae principem, a docnijeg kralja Karla V. Ugovorom u Noajon (Noyon) 1516. godine utanačeno je da će Karlo uzeti za ženu neku rođaku ancuskog kralja, a za uzvrat Francuska se odriče Napulja.

čvrsto), da Engleze oni nazivaju prijateljima, ali da se bude na oprezu kao pred neprijateljima; zbog toga treba držati u pripremi Škote, spremne za svaku priliku, i čim se u Engleskoj pojavi kakvo komešanje, odmah ih spremiti da upadnu; pored toga, treba potajno podržavati i kojeg izgnanog plemića (jer sklopljeni ugovor sprečava da se to radi otvoreno) koji pretenduje na engleski presto i da se tako preko njega sumnjivi vladar Engleske drži u šahu. Zamisli, dakle, u trenutku kad se raspravljaju tolika i tako važna pitanja, kad se toliko najodabranijih ljudi prosto takmiči u iznošenju svojih predloga za vođenje rata, zamisli da tada ustanem ja, obični čovečuljak, i kažem:

— Okrenimo jedra državnom brodu! Mislim da Italiju treba ostaviti na miru! Smatram da treba da ostanemo kod kuće! Kraljevina Francuska već je suviše velika da bi njome mogao upravljati kako treba samo jedan čovek, pa stoga nije potrebno da kralj razmišlja kako će sebi potčiniti i druge kraljevine! Navodim vam kao primer odluku što su je doneli Ahorijevci⁴³, narod koji živi prema jugozapadu od ostrva Utopije. Oni su jednom ratovali da bi neku zemlju osvojili za svoga kralja, koji je na nasleđe njenog prestola polagao pravo na osnovu nekog ženidbenog srodstva iz davnine. Najzad su je osvojili. Docnije, međutim, uvideše da im vladanje ovom zemljom zadaje isto toliko teškoća koliko su ih pretrpeli dok su je osvojili. Tamo je stalno besnela borba, bilo da su sami potčinjeni dizali bune bilo da je neko spolja upadao u njihovu zemlju, i tako su Ahorijevci bi-

⁴³ Achorii, naziv skrojen prema grčkom pridevu αχωστος (onaj koji nema svoje zemlje), dakle, narod bez zemlje.

li prisiljeni da neprekidno vode rat ili za svoje podanike ili protiv njih. Zbog toga su morali stalno da drže vojsku na okupu, da svoje građane sve više osiromašuju nametima, da novac iznose iz svoje zemlje, da svoju krv prolivaju za tuđu slavicu, pa ipak zemlja time nije postajala bezbednija. Ratom se iskvario moral ljudi, mnogi su dobili volju za pljačkanjem kao i veću slobodu za vršenje ubistava. Ljudi su prezreli zakone. Sve je to dolazilo otuda što kralj, zauzet brigom o dvema zemljama, nije stizao da se brine kako treba ni o jednoj od njih. Kad su Ahorijevci stoga videli da ovim golemim nevoljama nema kraja, sazvaše skupštinu i učtivo predložiše svome kralju da od dve kraljevine izabere jednu koju želi da zadrži, pošto je nemoguće da vlada obema, jer je njih i suviše mnogo da bi njima mogao upravljati prepolovljeni kralj isto onako kao što to ne bi niko rado dozvolio da sa nekim drugim ima zajedničkog mazgara. I tako onaj čestiti vladar bese prinuđen da se zadovolji svojom starom kraljevinom, a da novu prepusti jednom svom prijatelju, koji je, uostalom, i sam ubrzo izgubio presto. Po red ovog primera, ja kralju ukazujem na činjenicu da će svi ovi njegovi ratni planovi, koji samo zbog njega donose nesreću tolikim narodima, njegovu blagajnu iscrpsti, njegov narod upropastiti, pa ipak na koncu završiti potpunim krahom. Stoga neka kralj čuva zemlju svojih otaca, neka je koliko god više može unapređuje, neka se stara da ona postane što bogatija, neka voli svoje podanike i neka nastoji da od njih bude voljen, neka živi zajedno s njima i neka njima upravlja blago, a druge države neka ostavi na miru, jer mu je već i ova kojom upravlja dovoljno prostrana, pa čak i preko toga.

Šta misliš, moj More, kako bi prisutni primili ovakav moj govor? — upita Rafael.

— Sigurno ne baš tako blagonaklono, odgovorih ja.

— Idimo dalje, nastavi Rafael. Evo šta se događa kad neki kralj sa svojim savetnicima drži sednicu i raspravlja o povećanju svoje blagajne. Jedan predlaže da kralj poveća nominalnu vrednost novca čim sam bude morao vršiti isplate iz svoje blagajne, i obratno, daje obori ispod prave vrednosti kad bude novac prikupljao.⁴⁴ Na ovaj način on će sa malo novca izvršiti velike isplate i za te male izdatke primiće mnogo. Drugi mu savetuje da izmisli ratnu opasnost, i kad pod tim izgovorom bude prikupio dovoljno novca, onda u jednom određenom trenutku neka uz veliko versko slavlje objavi mir. Time će u očima prostoga sveta steći ugled dobrog vladara koji žali da se proliva ljudska krv.⁴⁵ Treći podseća kralja na neke stare i crvima nagrizene zakone, davno već izišle iz upotrebe; kako se niko više i ne seća ovih zakona, sigurno je da su se već svi građani o njihovim ogrešili; stoga neka kralj izda naredbu da se za svaki prekršaj ovih zakona naplaćuju novčane kazne; to će istovremeno biti i najbogatiji izvor prihoda i najčasniji, jer se vrši pod maskom pravde.⁴⁶ Četvrti predlaže da kralj izda niz zabrana pod pretnjom velikih novčanih kazni, i to najviše takvih koje su od koristi po narod. Kad docnije za novac oslo-

⁴⁴ Ovakve operacije s novcem izvodili su u Engleskoj Edvard IV (1461—1483) i Henri VII (1481—1509).

⁴⁵ Slično je postupio engleski kralj Henri VII kada je 1492. godine sklopio sa Francuskom mir i ne ulazeći prethodno u rat.

⁴⁶ Opet aluzija na doba vlade Henrija VII.

bodi one s čijim se interesima sukobljava izvesna zabrana, onda će i postati popularan kod naroda i postići dvostruki izvor prihoda, jer će, prvo, naplaćivati globe od onih koje je želja za zaradom namamila u zamku, drugo, izdavaće drugima privilegije, utoliko skuplje ukoliko je bolji vladar. Jer dobar vladar teško dopušta da neki pojedinac radi nešto protiv interesa naroda, pa je stoga nužno da privilegije izdaje samo uz veliku cenu.⁴⁷ Peti savetnik preporučuje kralju da pridobije sudije koji će u svakoj stvari podržavati kraljevo pravo, sem toga da ih pozove u dvor i da u njegovom prisustvu raspravljaju o predmetima koji se njega tiču. Na taj način nijedna stvar neće biti toliko očigledno nepravična da ne bi mogao neko u njoj naći pukotinu bilo iz želje da protivreći ili od stida da ne bi ponavljao ono stoje već drugi rekao, bilo iz nastojanja da stekne naklonost kraljevu. I tako, dok sudije iznose različita mišljenja o jednoj stvari, koja je inače po sebi sasvim jasna, i time dovode istinu u pitanje, kralj dobija priliku da zakon protumači u svoju korist. Kako će ostali prihvatiti njegovo rešenje, bilo iz straha bilo iz stida, presuda će biti izrečena na sasvim zakonit način. Postoje uvek razlozi da se presuda donese u kraljevu korist. Dovoljno je daje na njegovoj strani ili pravičnost ili slovo zakona ili izvesno tumačenje nejasnog teksta ili, što je u očima savesnih sudija važnije od svih zakona, vladarska neosporna prerogativa.⁴⁸

⁴⁷ Ovakve manipulacije u Morovo vreme izvodile su se u Engleskoj sa prodajom soli.

⁴⁸ Aluzija na tadašnje pravno načelo u Engleskoj: „the king does no wrong“ („kralj ne čini zlo“ ili „kralj ne greši“).

Svi se, dakle, savetnici slažu i pristaju uz onu Krasovu maksimu⁴⁹ da kralj, koji izdržava vojsku, nikada nema dovoljno novaca; dalje, da kralj ne može počiniti nepravdu, čak ni onda kad bi to hteo, jer njemu pripada celokupna imovina svih njegovih podanika, pa čak i sami ljudi, jer svakom građaninu pripada toliko poseda koliko mu daje kraljeva dobra volja; da je za kralja sve bolje što njegovi podanici imaju sve manje, jer njegova sigurnost baš u tome i leži ako mu narod ne pliva u bogatstvu i slobodi, jer kad ljudi uživaju bogatstvo i slobodu, oni nisu raspoloženi da podnose grubu i nepravednu vlast, dok, naprotiv, beda i siromaštvo omekšavaju karaktere ljudi, čine ih pokornim i kod potčinjenih ugušuju svaku želju za pobunom.

Zamisli, produži Rafael, da seja tada ponovo dignem i stanem da pobijam: „Ja smatram da su svi ovi saveti što ih dadoste kralju i opasni i nečasni, jer kako njegova čast tako i njegova sigurnost više leže u bogatstvu naroda no u njegovom sopstvenom. Podsećam vas, dalje, da ljudi biraju kralja sebe radi, a ne njega radi, jer žele da im on svojim radom i svojim nepristrasnim nastojanjem omogući život miran i osiguran od svake nepravde. Vladareva je, dakle, dužnost da se više brine o napretku svog naroda no o svojoj ličnoj sreći, isto onako kao stoje važnija dužnost pastira da napaše svoje ovce no da nahrani sebe.“⁵⁰ Sto se tiče onih koji smatraju da je siromaštvo naroda zaštita vladara, oni se grdno

⁴⁹ Marko Kras, bogati Rimljanin, član prvog trijumvirata (Kras, Cezar, Pompej, 60. godina pre n. e). Plinije o njemu kaže (*Historia naturalis* 33, 10) daje priznavao za bogatog samo onoga ko svojim godišnjim prihodom može da izdržava legiju vojnika (tj. oko 5—6000 ljudi).

⁵⁰ Upor. Platon. *Država* I, 343.

varaju, a da je to tačno, pokazuju sama stvarnost. Gde je više svađe nego među prošnjacima? Ko najviše želi da sruši društveni poredak? Zar ne onaj koga životne prilike najviše pritiskaju? Ili, zar nije najodvažniji buntovnik onaj koji se nada da će u opštem metežu bar nešto steći, pošto sam ništa nema što bi mogao da izgubi? Stoga je bolje da svaki kralj, koji je od svojih toliko prezren ili omražen da nije više u stanju da ih drži u pokornosti nikakvim drugim sredstvima, već mu kao jedino preostaje da ih zlostavlja uvredama, pljačkom i nasiljem i tako ih dovede na prosjački štap, stoga je bolje da se svaki takav kralj odrekne prestola nego da se služi takvim sredstvima kojima, istina, on uspešno zadržava svoje kraljevsko ime, ali zato sigurno gubi svako kraljevsko dostojanstvo. S kraljevskim dostojanstvom pre se slaže da on vlada nad bogatim i srećnim ljudima nego nad prošnjacima. Baš na to je mislio ponosni i umni Fabricije kad je jednom prilikom odgovorio da više voli da vlada bogatima nego da sam bude bogat.⁵¹ I zaista, ako jedan jedini čovek živi u zadovoljstvu i raskoši dok svi drugi oko njega kukaju i plaču, onda to znači daje on čuvar ne jedne kraljevine već jedne tamnice. Najzad, kao stoje najlošiji lekar onaj koji jednu bolest leci stvaranjem druge, tako isto i onaj ko ne ume drugačije da popravlja život svojih građana no lišavajući ih životne ugodnosti treba lepo da prizna da nije sposoban da vlada slobodnim ljudima. Ili još bolje, neka on prestane da lenstvuje ili neka se odrekne svoje oholo-

⁵¹ Fabricije, rimski konzul i vojskovođa (II vek pre n. e). Valerije Maksim. pisac iz I veka n. e, pripisuje ovu izreku vojskovođi Marku Kuriju Dentatu ((' *Maxim* \ 4, 5).

sti. Ne postupi li tako, te će mu mane ubrzo kod naroda stvoriti prezrenje ili mržnju. Neka pošteno živi od svoje imovine, neka svoje rashode prilagođava svojim prihodima, neka suzbije zloupotrebe i neka svojom poštenom upravom prvenstveno predupređuje umesto da daje povoda da se proširuje sve ono što posle mora da kažnjava. Neka bez potrebe ne oživljava zakone koji su odavno zaboravljeni i koji više ne odgovaraju potrebama. Neka pod izgovorom kazne za zločin ne utvrđuje nikakvu vrstu novčane naknade koju sudija ne bi dosudio nijednom privatnom licu, pošto bi bila nepravedna i podla.

Upozoravam vas na jedan zakon kod Makarijevaca⁵², koji se takođe nalaze u blizini Utopije. Njihov kralj na sam dan stupanja na presto prinosi veliku žrtvu i pod zakletvom se obavezuje da u svojoj blagajni neće nikada imati više od hiljadu funti zlata niti srebra čija bi vrednost prevazilazila tu količinu zlata.⁵³ Kod njih se priča daje ovaj zakon doneo neki njihov veoma čestiti vladar, koji je više vodio računa o blagostanju otadžbine no o svom bogatstvu. On je time hteo da spreči preterano nagomilavanje novca na dvoru, jer bi to izazvalo nestašicu novca u narodu. Predviđao je da bi pomenuti iznos bio dovoljan kako kralju za slučaj ugušivanja kakve pobune tako i celoj državi za slučaj odbijanja strane najezde, a istovremeno da bi taj iznos bio i suviše mali da otvori apetit za osvajanjem tuđih zemalja. To je glavni raz-

⁵² Macarienses — blaženi, prema grčkom pridevu istog značenja μακάριος. Gotovo isto ime nosi ijedan antički legendarni narod koji živi na nekom dalekom ..ostrvu blaženih".

⁵³ Henri VII ostavio je za sobom 1800000 funti sterlinga u zlatu.

log koji gaje naveo da donese ovaj zakon. Potom, rukovodio se i nastojanjem da ne umanjí potrebnu količinu novca koji je u opticaju pri svakodnevnoj razmeni dobara među građanima. A kako je potrebno da kralj iz svoje blagajne izda sav novac koji premašuje zakonom dozvoljenu svotu, stoga neće, kako je mislio, nikada doći u priliku da stvara nepravdu. Ovakvog kralja mogu se rđavi samo bojati, a dobri ga mogu samo voleti.

Zamisli, dakle, da sam ja ove i ovima slične stvari izneo pred ljude koji su skloni da te stvari postavljaju na upravo suprotan način! Kakva priča gluvima!

— I to nesumnjivo sasvim gluvima, primetih ja. Tome se i ne čudim, i pravo da kažem, čini mi se da ne treba ni držati takve govore ni davati takve savete za koje si siguran da neće nikad biti primljeni. Kako bi tako neobičan govor mogao da koristi ili da utiče na one čije je duhove obuzelo i duboko proželo suprotno ubedenje? Takva skolastička filozofija zanimljiva je u prisnom razgovoru među sitnim prijateljima, ali takvim stvarima nema mesta u savetima vladara, gde krupni autoriteti raspravljaju krupne stvari.

— Eto baš zato sam i rekao, odgovori Rafael, da filozofiji nije mesto na dvorovima vladara.

— I te kako, odgovorili ja, ali ne ovoj skolastičkoj, koja smatra da sve svuda pristaje. Ali postoji druga filozofija, još pitomija, koja je dobro upoznala svoju pozornicu pa joj se prilagođava te svoju ulogu u svakom komadu, koji se daje, odigrava prikladno i na zadivljujući način. Ovakvom filozofijom ti treba da se služiš. Jer ako ti, dok se prikazuje neka Plautova komedija u kojoj robovi između sebe zbijaju šale, iziđeš na scenu u filozofskom odelu i staneš da recitu-

ješ ono mesto iz *Oktavije*⁵⁴ gde Seneka raspravlja sa Neronom, zar onda ne bi bilo bolje da si igrao nemog statistu nego što si, recitujući ono što ne pristaje, stvorio tragikomičnu situaciju? Pokvarićeš i upropastićeš svaki komad čim u nj uneseš nešto bez ikakve veze, pa makar to što daješ bilo po sebi i mnogo bolje. Ma kakav bio komad što se prikazuje, u njemu igraj, i to što bolje možeš i ne kvari mu celinu samo zato što si se ti prisetio nekog drugog koji je bolji! Tako je isto i u državi, kao i na savetovanjima kod vladara. Ako se pogrešna mišljenja ne mogu iz korena iščupati i ako ti nisi u stanju da po svojoj volji lečiš greške koje su se u životu ustalile, onda zbog toga ipak ne treba odustajati od državnih poslova, kao što ne treba ni brod ostaviti u buri pod izgovorom da ne možeš savladati vetrove. Uostalom, izvesno neuobičajeno i sasvim neobično mišljenje ne treba ni iznositi, jer znaš da neće paliti kod ljudi koji o tome sasvim suprotno misle, već treba da pokušaš okolišnim putem i da nastojiš da o svemu, ukoliko to od tebe zavisi, raspravljáš na jedan pristupačan način. Na taj način ti ćeš postići bar toliko da neko zlo umanjíš, ako već nisi u stanju da ga preokreneš na dobro. Jer nemoguće je da sve bude dobro ako svi ljudi nisu dobri, a ja očekujem da svi ljudi budu dobri tek kroz dugi niz godina.

— Kad bih ja postupio, odgovori Rafael, na način koji mi ti predlažeš, zadesilo bi me samo jedno: lećeći ludilo drugih s njima bih i sam poludeo. Jer ako hoću da govorim istinu, onda je nužno da govorim onako. I drugo, da li pri-

⁵⁴ *Octavia*. tragedija koja se pripisivala rimskom filozofu Seneki, vas-pitaču cara Nerona.

liči filozofu da govori laži, ja ne znam, ali meni sigurno ne. Uostalom, ja ne vidim zašto bi one moje reči, iako možda za njih nezgodne i neprijatne, morale da izgledaju čudno besmislene. Da sam ja njima govorio ono što Platon zamišlja u svojoj *Državi* ili ono što rade Utopljeni, onda bi te stvari, iako su, kao što sigurno i jesu, bolje, ipak mogle izgledati sasvim nastrane, jer u našem društvu pojedinci imaju svoje privatno vlasništvo, dok je tamo reč o društvu u kome je sve zajedničko. Izuzev okolnosti stoje onima koji su odlučili da se s opasnog puta bace u provaliju neprijatan svako ko ih od toga odvraća ili ih upozorava na opasnost, staje u sebi sadržavao onaj moj govor što ne bi priličilo ili ne bi trebalo da se kaže na svakom mestu? Doista, ako kao gluposti i besmislice treba prećutati sve one stvari koje su ljudi u tolikoj meri izvitoperili da danas mogu izgledati kao nešto sasvim nastrano, onda skrivamo ispred hrišćanskih očiju većinu onoga što je učio Hristos, i to on koji je bio toliki protivnik svakog skrivanja daje svojim učenicima naredivao da javno propovedaju čak i ono što im je šanuo⁵⁵ na uho! Pretežniji deo tih učenja stoji na kudikamo većoj udaljenosti od današnje stvarnosti no stoje bio onaj moj govor. Razlika je jedino u tome što propovednici, kao okretni ljudi koji postupaju baš prema onom tvom savetu, Hristovu nauku kao neku olovnu polugu podešavaju prema ljudskom moralu, čim opaze da ljudi teško usklađuju svoj način života sa Hristovim načelima. Propovednici žele da se to dvoje bar na neki način uskladi. U stvari, time postižu jedino to što obezbeđuju veću slobodu rđavim.

⁵⁵ Luka 12, 3.

Tako, sigurno, ni ja sam u vladarskom savetu ne bih ništa postigao. Jer ili bih zastupao neko sasvim suprotno mišljenje pa bi ispalo kao da nisam ništa ni kazao, ili bih bio nekog sličnog mišljenja pa bih onda, kako to kaže Terencijev Micio⁵⁶, postao saučesnik njihove ludosti. Jer ne vidim kuda vodi onaj tvoj zaobilazni put kojim, kažeš, treba poći da bi se bar korisno raspravila i do najmanje moguće mere umanjila izvesna zla, kad je već nemoguće da se sva preokrenu na dobro. Tu nema mesta za neko prikrivanje niti je dozvoljeno da se pred nečim oči zatvaraju. Moraju se otvoreno odobravati i najgori saveti i treba dati svoj potpis i na najodvratniju odluku. Inače, važi kao špijun pa gotovo i kao izdajnik svako onaj ko se samo uzdržano izrazi o nekoj rđavoj odluci. Prema tome, nikad se ne pruža prilika da možeš nešto korisno doprijeti čim si u društvu onakvih ljudi koji će i najboljeg čoveka pokvariti pre no što bi se sami popravili. U opštenju sa ovim izopačenim ljudima ili ćeš se i sam izopačiti ili ćeš kao nevin i pošten služiti za zaklon tuđoj zloći i gluposti. Nema, dakle, nikakve mogućnosti da onim zaobilaznim putem nešto popraviš. Zbog toga Platon jednim divnim poređenjem⁵⁷ objašnjava zašto se s pravom filozofi odriču učešća u državničkim poslovima. Oni gledaju kako narod rasut po ulicama, stalno kišne na jakoj kiši i, znajući da izlaskom na ulicu i nagovaranjem ljudi da se sklanjaju ne bi ništa drugo postigli već bi jedino i sami pokisli, ostaju u svojim kućama zadovoljni što su bar sami sklonjeni kad ne mogu da izleče glupost ostalih.

⁵⁶ Micio, jedno lice iz komedije *Brača* rimskog komediografa Terencija (oko 190—159. pre n. e).

⁵⁷ Upor. Platon. *Država* VI, 10, 496.

I za mene je isto tako izvesno, dragi moj More (da kažem iskreno šta mislim), da tamo, gde postoji privatno vlasništvo, gde svi sve mere novcem, jedva može ikada biti da u državi vlada bilo pravda bilo napredak, sem ako ne misliš da se pravično radi onde gde sve stoje najbolje dolazi u ruke najgorih, ili da vlada blagostanje onde gde šaka ljudi drži sve, pa se ni ovi ne osećaju sasvim prijatno dok su svi ostali u najvećoj bedi. Zbog toga, kad pomislim na veoma mudro i pravično uređenje Utopljana kod kojih se sa tako malo zakona tako mudro upravlja državom da se svačija zasluga dovoljno nagrađuje, a svako ipak živi u blagostanju zahvaljujući jednakoj podeli dobara; kad, s druge strane, uporedim način života njihovih ljudi sa onim kod tolikih ostalih naroda koji se uvek sređuju, a nikad nijedan nije dovoljno sređen, naroda kod kojih svaki pojedinac naziva svojim vlasništvom ono što mu je palo u ruke, naroda kod kojih svakodnevno sve mnogobrojniji zakoni nisu dovoljni da uredi ni sticanje privatne svojine ni njeno održavanje ni tačno razlikovanje jedne svojine od druge u slučaju nastalog spora, što jasno pokazuju oni bezbrojni građanski sporovi koji stalno niču i kojima nema kraja; kad, dakle, o sve-mu tome dobro promislim, onda postajem pravičniji prema Platonu i manje mu se čudim stoje odbio⁵⁸ da stvara ikakve zakone ljudima koji su odbacili one zakone prema kojima svi podjednako učestvuju u svim dobrima. Ovaj veliki mudrac jasno je uočio da je jedan i jedini put koji vodi opštem spasu zavođenje imovne jednakosti, a sumnjam da se ta ikada može naći tamo gde vlada privatna svojina. Jer kad svako,

⁵⁸ Upor. D. Laertii *Vitae philosophorum* II, 17.

pozivajući se na izvesne povlastice, grabi za sebe koliko god više može, onda čitavo bogatstvo zemlje, ma koliko ono bilo, između sebe podeli nekolicina ljudi, a ostale ostavi u siromaštvu. I obično se događa da su oni prvi bili zaslužili sudbinu drugih i obratno, pošto su oni bogati gramzivi, nepošteni i nekorisni ljudi, a ovi drugi, naprotiv, skromni, prirodni i svojim svakodnevnim radom korisniji društvu no sebi samima. Stoga je moje čvrsto ubeđenje da je ukidanje privatne svojine jedino sredstvo za ravnomernu i pravičnu raspodelu dobara, kao i za opšte blagostanje. Sve dok ona bude postojala, dotle će baš onaj najveći i najbolji deo ljudi patiti pod neizbežnim i tegobnim teretom brige i bede. Priznajem doduše da bi se ovo društveno zlo moglo donekle ublažiti i pod uslovima vladavine privatne svojine, ali isto tako tvrdim da ga je nemoguće sasvim odstraniti. Mogla bi se, na primer, doneti zakonska uredba da niko ne može preko izvesne određene površine posedovati zemljišta, i da niko ne može imati ni novca iznad zakonom dopuštenog iznosa; moglo bi se zakonom obezbediti da ni poglavar države ne bude suviše moćan a istovremeno ni narod preterano neumeren; da se do činovničkih zvanja ne dolazi putem zakulisnog moljkanja, da se ona ne prodaju, ni da su pri njihovom vršenju potrebni troškovi, jer se na taj način nosioci ovih zvanja stavljaju u priliku da nabavljaju novac putem pronevere ili pljačke, a, s druge strane, postaje nužno da se na visoke dužnosti postavljaju bogati, umesto da ih vrše sposobni. Ovakvim, dakle, zakonskim uredbama mogle bi se društvene nevolje smanjiti i ublažiti, isto onako kako se bolesno telo održava u životu stalnom upotrebom lekova. Ali da bi se društvo sasvim izlečilo i povratilo u zdra-

vo stanje, za to nema nikakve nade sve dotle dok u njemu vlada privatna svojina. Jer lečeći jednu ranu, povređuješ drugu. Ozdravljenje jednog izaziva bolest drugog zbog toga što ništa ne možeš jednom dodati, ako to isto prethodno nisi od drugog oduzeo.

— Naprotiv, ja verujem, rekoh, da srećnog života nikada ne bi moglo biti tamo gde je sve zajedničko. Jer kako bi moglo da bude dovoljno potrebnih stvari za život onde gde se svako izvlači od posla pošto ga, s jedne strane, na posao ne podstiče želja da sebi zaradi, a, s druge, uzdanje u tuđu radinost čini ga lenjim? Ali kad bi oskudica i naterala ljude da rade, zar ne bi među njima vladali razdor i stalna ubistva, jer niko ne bi mogao da nekim zakonom za sebe očuva ono što je zaradio? A prosto ne mogu ni da zamislim društvo u kome predstavnici vlasti ne bi uživali nikakav ugled ni poštovanje, a jedino tako bi moglo da bude kod ljudi među kojima ne postoje nikakve razlike.

— Ne čudi me, odgovori Rafael, što tako misliš, pošto ti o ovoj stvari nemaš uopšte jasne predstave ili imaš pogrešnu. Ali da si ti sa mnom bio u Utopiji i da si upoznao njihov način života i njihove ustanove, kao što sam to učinio ja koji sam tamo proživio više od pet godina i odakle ne bih nikada ni došao da me nije obuzela želja za širenjem vesti o ovom novom svetu, onda bi ti bez daljnjeg priznao da si jedino tamo video narod kojim se dobro upravlja.

— Teško ti mene možeš ubediti, primeti Petar Egidije, da se u tom novom svetu narodom upravlja bolje no što se može naći u našem poznatom svetu. Mislim da tamo nema većih duhova no kod nas, a kod nas su države sigurno starije no tamo, pa je stoga u njima dugim iskustvom stvoren i

mного ugodniji život, a da i ne pominjem izvesna slučajna otkrića kod nas koja ne bi bio kadar da izmisli nikakav um.

— Što se tiče starosti država, odvrati Rafael, o tome bi ti mogao sa više tačnosti da sudiš tek onda kad bi pročitao hronike onoga sveta. A ako je njima verovati, kod Utopljana su postojali gradovi pre no što su kod nas postali ljudi. Što se tiče svega onoga stoje kod nas dosad ili duh izumeo ili slučaj otkrio, sve se to moglo desiti i tamo kao i kod nas. Uostalom, ja znam samo jedno: recimo da smo mi od njih darovitiji, ali nas oni ipak svojom istrajnošću u radu kao i svojom marljivošću ostavljaju daleko za sobom. Prema njihovim analima, sve dok mi nismo tamo doplovili, oni nikada ništa određenije nisu čuli o našim zemljama, koje oni nazivaju „prekoravnodnevnike“, izuzev prilikom jednog današnjeg slučaja kada je, pre više od hiljadu dvesta godina, jedan brod nastradao u blizini ostrva Utopije, gde gaje bura bacila. Tada su talasi izbacili na obalu nekoliko Rimljana i Egipćana, koji posle odatle više nisu ni otišli. Pazi sada kako je njihova marljivost iskoristila ovaj jedan jedini slučaj! Oni su od brodolomnika delom sasvim naučili delom samo ponešto doznali, pa onda svojim pronalascima dopunili sve korisne zanate koji su bili poznati u Rimskom carstvu. Eto toliko je njima bio koristan jedan jedini dolazak nekolicine ljudi iz našeg sveta! Da li je neki sličan slučaj ikada bacio na naše obale nekoga od njih, to se nigde ne pominje, kao što će naši potomci možda zaboraviti i to da sam ja jednom tamo bio. I kao što su Utopljani, koristeći samo jedan slučaj upoznavanja s ljudima iz našega sveta, odmah prisvojili sve naše korisne izume, tako će, mislim, proći dugo vremena pre nego što mi budemo primili

ijednu njihovu ustanovu, koja je pametnije postavljena no kod nas. I mislim da baš ta njihova sposobnost usavršavanja predstavlja glavni razlog što oni svojom državom, iako mi za njima ne zaostajemo ni u pogledu umnih sposobnosti ni u pogledu društvenog bogatstva, ipak i mudrije upravljaju i sigurnije je unapređuju no mi našu.

— E upravo stoga, dragi moj Rafaele, molim te i preklinjem, rekoh, opisi nam to ostrvo, i to ne ukratko, već potanko i po redu sve — polja, reke, gradove, ljude, običaje, ustanove, zakone i, najzad sve što smatraš da bismo želeli da saznamo, a takvim smatraj sve stvari koje još nismo saznali.

— Vrlo rado, odgovori Rafael, to baš i želim. Samo ta priča traži malo više vremena.

— Pođimo unutra na ručak, pa ćemo posle imati vremena koliko hoćemo, rekoh ja.

— Neka bude tako, reče Rafael.

Ušavši u kuću, ručasmo. Po ručku se vratismo na isto mesto, sedosmo na istu klupu i naredismo posluži da nikog ne prima. Ja i Petar Egidiije zamolismo Rafaela da ispuni obećanje. Videvši da smo mi spremni i željni da slušamo, on posede malo u ćutanju i premišljanju, pa započe ovako.

KNJIGA DRUGA

beseda Rafaela Hitlodeja
O NAJBOLJOJ DRŽAVI

Ostrvo Utopija zahvata po svojoj sredini (tu je najšire) dve stotine hiljada koraka. Ova širina ostaje uglavnom nepromenjena duž celog ostrva, sve do krajeva gde se postepeno sužava. Krajevi ostrva, kao povučeni šestarom, svijaju se polukružno i celom ostrvu daju oblik polumeseca, čiji je opseg pet stotina hiljada a udaljenost rogova oko jedanaest hiljada koraka. Između njih leži ogroman zaliv, zatvoren sa svih strana i zaštićen od vetrova, i stoga je u njemu voda mirna kao u nekom jezeru. Gotovo cela obala prima brodove, jer je ceo zaliv kao jedna ogromna luka.

Ulaz u luku opasan je zbog mnogobrojnih pličaka i grebena. Otprilike na sredini uzdiže se jedna stena, koja nije opasna. Na njoj je podignuta kula, koju čuva posada. Ostale stene i grebeni ne vide se, pa su zato i opasni. Prolaze između njih poznaju jedino stanovnici ostrva, i nije lako nekom stranom brodu da uđe u zaliv, sem ako ga ne vodi neki Utopljanin. Čak i oni sami ne bi bili sigurni da im izvesni znaci s obale ne pokazuju pravi put. I dovoljno bi bilo da se samo ovi znaci pomere pa da se i najveća neprijateljska flota izloži propasti.

I sa spoljne strane ostrva pristaništa nisu retka, ali sva mesta za iskrcavanje tako su prirodno ili veštački utvrđena da bi šaka branilaca mogla da suzbije neobično mnogobrojnu vojsku.

Postoji predanje da zemljište sadašnjeg ostrva nekad u davнинi nije bilo sa svih strana okruženo morem, što donekle potvrđuje i sam oblik njegove površine. Osvajač Utop, po čijem se imenu ostrvo i nazvalo (pređašnji naziv glasi Abraksa¹), onaj isti koji je od sirove i divljačke gomile stvorio narod koji danas svojom kulturom i civilizacijom prevazilazi gotovo sve ostale, naredio je odmah po svom pobedonosnom iskrcavanju i zauzimanju tadašnjeg poluostrva da se preseče veza s kopnom. To je bio zemljouz od petnaest hiljada koraka. I tako je od poluostrva stvorio ostrvo okruženo morem. Pri izvođenju ovoga dela on je iskoristio ne samo sve urođenike, već im je, da ne bi smatrali rad poniženjem, pridružio i celokupnu svoju vojsku. Razdelivši poslove na toliko veliki broj ljudi, delo je završio neverovatnom brzinom, čime je svoje susede, koji su se u početku samo rugali i podsmevali, ispunio divljenjem i strahopoštovanjem.

¹ Abraxas. Tačno značenje ove reci nije se moglo ranije utvrditi. Neki su je doveli u vezu sa koptskom reci abraxas (sveto ime). Danas se kao pouzdano zna daje abraxas (αβραξαξ) igra sa mistikom brojeva, jer zbir grčkih slova sa brojnim značenjem, koja tu reč sastavljaju, daju kao zbir broj 365. tj. broj dana sunčane godine. Naime, α = 1, β = 2, ρ = 100, ζ = 200, ξ = 60. Nošena je amajlija sa ovim imenom da bi dotičnom licu svaki dan u godini bio srećan.

Ostrvo Utopija broji pedeset i četiri² prostrana i veličanstvena grada u kojima su jezik, običaji, ustanove i zakoni potpuno istovetni, imaju sličan i položaj i spoljni izgled, ukoliko je to dozvoljavalo samo tlo. Najkraća razdaljina između dva grada iznosi dvadeset i četiri hiljade koraka, dok nijedan od njih nije toliko usamljen da se do njega iz najbližeg grada ne bi moglo stići za jedan dan hoda.

Iz svakog grada po tri stara i iskusna građanina odlaze svake godine u Amaurot na većanje o zajedničkim poslovima celog ostrva. Grad Amaurot je prvi i glavni grad, jer se nalazi u središtu ostrva i jer je kao takav najpogodniji za prikupljanje delegata sa raznih strana.

Svaki pojedini grad ima svoje zemljište, koje je tako zgodno odmereno da gradski zemljišni atar sa svake strane iznosi najmanje dvanaest hiljada koraka, a onde gde je veća udaljenost od susednog grada, on je i veći. Nijedan grad ne želi da povećava svoj atar, pošto se stanovnici smatraju više obrađivačima no vlasnicima tog zemljišta. Na podesnim mestima po poljima nalaze se kuće snabdevene svim poljoprivrednim alatom. U njima stanuju građani koji se useljavaju na smenu. Svaka seoska zadruga³ broji najmanje četrdeset

² Neki komentatori primećuju da je u Morovo vreme broj gradova u Engleskoj i Velsu iznosio upravo 54. Oni isto tako i Morov opis ostrva Utopije dovode u vezu sa Tacitovim (*Agricola*. 10) opisom ostrva Britanije. Iz ovog izlazi da je Morova *Utopija* kao literarni oblik samo maska za kritiku savremene Engleske, iako je ta kritika protkana utopističko-reformističkim predlozima.

³ Sa zadruga prevodimo Morovo familia, pošto nam izgleda da Morov izraz ne može da ima obično značenje porodica, već kućna zajednica, zadruga, nešto slično starorimskoj familia.

što muških što ženskih članova, a uz to joj se dodeljuju i po dva roba. Na čelu zadruga stoje domaćin i domaćica, ozbiljna i iskusna lica, a svakih trideset zadruga ima svog filarha.⁴ Svake godine dvadeset članova iz svake zadruga vraćaju se u grad, pošto su proveli na selu po dve godine. Na njihovo mesto dolazi isto toliki broj iz grada, koje u seoske poslove upućuju stari članovi, koji su proveli na selu već godinu dana i koji su, prema tome, već bolje upućeni. Naredne godine ovi isto tako poučavaju nove pridošlice. Na ovaj način se postiže da se odjednom u zadruzi ne nađu svi novi i u zemljoradnju neupućeni ljudi i da zbog njihove neupućenosti ne trpi žetveni prinos. Iako se ovo stalno smenjivanje poljoprivrednika vrši radi toga da ne bi niko bio prinuđen da duže vremena radi teške seoske poslove, ipak se daje dozvola mnogima koji osećaju prirodnu naklonost za seoske poslove da ostanu na selu i po više godina.

Poljoprivrednici obrađuju zemlju, gaje stoku, seku drva i sve te proizvode dovoze u grad, suvim ili morem, kako im je zgodnije. Selo proizvodi strahovito mnogo pilića, i to na jedan čudan način. Na jajima ne leže kvočke, već mnoštvo jaja stavljaju na veštačku i ujednačenu toplotu⁵ i tako se pilići sami izlegu. I čim iziđu iz ljuške, pilići idu za ljudima kao za kvočkama. Konja imaju veoma malo, i to sa-

⁴ — phvlarchus. grčki φιλαρχος poglavar fille (φυλή) tj. plemena. O filama upor. Engels. *Poreklo porodice*. ..Kultura". Beograd 1950. gl. V. str. 255—256.

⁵ Veštačko izvođenje pilića bilo je poznato pre naše ere u Egiptu, a priča se. i u Kini i Indiji. U Egiptu se to radilo pomoću zemljanih peći koje su se zagrevale balegom od kamila i konja. Početkom XVIII veka u Evropi su ti opiti obnovljeni, a prvi inkubator sagrađen je 1777. godine.

mo onih ljutih i vatrenih koji služe jedino za vežbanje omladine u jahanju, jer im volovi služe za sve poslove oko oranja i vuče. Po njihovom mišljenju, volovi su istina sporiji od konja, ali su zato izdržljiviji i prema bolesti otporniji, a sem toga hrane se s manje truda i troška i, najzad, kad nisu više za rad, meso im valja za hranu.

Žito upotrebljavaju jedino za spravljanje hleba. Piju vino od grožđa, jabuke ili kruške, a najčešće čistu vodu, često mešanu i s medom kao i kuvanim sokom od glikirize, slatkog drveta što ga imaju u izobilju, lako tačno znaju koliko životnih namirnica troši grad i njegova okolina, ipak oni i žita zaseju i stoke odgaje mnogo više no što zahtevaju te potrebe, s namerom da višak podele susednim gradovima. Sav potreban nameštaj i posuđe što se ne može dobiti na selu traži se od grada i dobij a se od gradskih vlasti bez ikakvih teškoća i bez ikakve trampe. U gradu⁶ se, naime, mnogi seljaci skupljaju svakog meseca radi praznika.

Kada se približi vreme za žetvu, onda filarsi zadruga javljaju gradskim činovnicima koliko im pomoći treba poslati. U određeni dan stiže na selo velika masa žetelaca, pa ako se desi da dan bude sunčan, žito se požanje bezmalo za jedan dan.

⁶ U gradu. U tekstu stoji illi (oni), ali mi smatramo da treba da stoji illic (tamo. tj. u gradu), jer inače teško bi bilo naći neki drugi smisao ovoj rečenici.

O GRADOVIMA UTOPIJE A POSEBNO O GRADU AMAUROTU

Ko bi upoznao jedan grad upoznao bi i sve ostale, jer su svi isti, ukoliko to priroda mesta dozvoljava. Opisacu vam stoga jedan od njih, nije važno koji. Ali zar nije najbolje da izaberem grad Amaurof koji to najviše zaslužuje, jer su svi ostali gradovi njemu ukazali čast da bude sedište senata, a sem toga ovaj grad najviše i poznajem, jer sam u njemu živeo neprekidno punih pet godina.

Grad Amaurot pruža se na blagoj padini jednog brda. Oblikom je gotovo četvorougaoNIK. Svojom širinom počinje nešto ispod vrha brda i prostire se na dve hiljade koraka do reke Anidra, a svojom dužinom uz obalu ove reke nešto je veći. Reka Anider⁸ izvire na osamdeset milja iznad Amaurota. Na početku je mala, ali se u svome toku povećava pritokama, među kojima su i dve srednje veličine, te na ulazu u grad meri pet stotina koraka u širinu. Uskoro postaje još šira i pretekavši još šezdeset milja uliva se u more.

⁷ Amaurotus. znači Slepí grad, Grad u tami, Grad koji niko ne vidi. jer grčki pridev άμαυρόζ znači: taman, šlep, nevidljiv. Mor je prvobitno ovaj grad nazvao Mentirum (lat. mentiri — lagati), što bi se prevelo sa izmišljeni.

⁸ Anvdrus flumen, Suva reka, tj. reka bez vode, što znači grčki pridev άυδρόζ (bezvodan).

Na celom prostoru između grada i mora, a nekoliko milja i uzvodno od grada, plima koja traje punih šest časova, a zatim oseka, menjaju brzinu reke. U vreme morske plime slana voda puni na dužini od trideset milja celo korito reke Anider, potiskujući uzvodno slatku vodu, koju čak i nešto dalje začinjava solju. Kad nastupi oseka, reka postepeno gubi slanoću, postaje čista, i tako protiče kroz grad, a docnije čista i slatkovodna stiže gotovo i do samog ušća. Grad je vezan za suprotnu obalu reke mostom', koji nije načinjen od običnih dasaka i drvenih stubova, već je sazidan na divnim kamenim lukovima. Podignut je na onom mestu obale koje je najviše udaljeno od mora i na taj način brodovi mogu prolaziti bez prepreke celom dužinom grada.

Pored ove reke, grad ima i jedan mali potok čija je voda veoma prijatna i zdrava. Izvire iz istog brda na čijim je padinama smešten Amaurot, protiče sredinom grada i uliva se u Anider. Izvor ovog potoka, pošto je nedaleko od grada, Amaurotanci su okružili utvrđenjima koja se vezuju za zidine što opasuju grad. I tako, u slučaju neprijateljskog napada, potok ne može biti prekinut, odvrćen ili zatrovan. Od izvora polaze glinene cevi i razvode vodu po svim delovima grada, koji svi leže niže. Kad zemljište ne dozvoljava ovakvo snabdevanje vodom, ljudi piju kišnicu prikupljenu u prostranim cisternama.

Grad je opasan visokim i debelim bedemom, sa mnogo tvrđava i kula. Gradski bedem sa tri strane okružuje šanca

⁹ Obično se tumači da i ovom slikom mosta u gradu Amaurotu Mor ima pred očima londonski most. na kojem je, docnije, bila izložena i njegova glava.

koji nema vode, ali je zato dubok, širok i pun prepreka od trnja. Sa četvrte strane grad, umesto šanca, štiti reka. Ulice su povučene tako da olakšavaju saobraćaj i štite od vetra. Kuće su savršeno čiste i nanizane su s obe strane ulice, tako da im lica gledaju jedno u drugo. Između njih ulica je široka trideset stopa. Iza ovih kuća nalazi se bašta, široka onoliko koliko je duga ulica i zatvorena sa svih strana uličnim zgradama.

Svaka kuća ima vrata sa ulice i izlaz u baštu. Vrata su dvokrilna, otvaraju se prostim pritiskom ruke i sama se od sebe zatvaraju, tako da može svako da uđe.¹⁰ I tako, dakle, ne postoji privatna svojina ni u jednoj stvari, jer se kod njih čak i kuće menjaju svake desete godine izvlačenjem kocke. Građani mnogo polažu na svoju baštu. U njoj gaje lozu, voće, povrće i cveće, i to sa toliko ukusa i brižljivog rada da nikad nisam video ni boljeg roda ni lepšeg izgleda. Njihov radni elan na ovom poslu ne podržava samo privlačnost samog rada, nego ga zagrejava i uzajamno takmičenje pojedinih uličnih blokova, ko će bolje obraditi svoju baštu. I doista, teško je u celom gradu naći ma šta drugo što bi građanima više koristilo ili im priređivalo više zadovoljstva, pa stoga izgleda daje osnivač grada najviše od svega vodio brigu baš o ovim baštama.

Priča se, naime, da je plan ovog grada pri njegovom osnivanju obeležio sam **Utop**, a svojim naslednicima ostavio brigu da ga dalje proširuju i ulepšavaju, postoje uvideo da jedan ljudski vek nije dovoljan za sve te poslove. Njihovi anali obuhvataju hiljadu sedam stotina i šezdeset godina

¹⁰ Slično govori i Platon (*Država* III, 416).

istorije, koja počinje od samog osvajanja ostrva. Pažljivo prepisane, oni ih brižljivo čuvaju. Slično predanju, i u ovim analima stoji zabeleženo da su gradske kuće u prvo vreme bile niske prizemnice i kolibe, sklopljene na brzinu od bilo kakvog drveta i oblepljene blatom. Strmi i visoki krovovi bili su pokriveni slamom. A danas, svaka je kuća trospratna. Spoljni su zidovi građeni od granita ili tvrdog kamena ili od pečene cigle, sa naročito nabacanim malterom. Krovovi su ravni i pokriveni su nekim biljnim proizvodom, koji je jeftin, ali je zbog svog sastava nezapaljiv i otporniji za nepogodu od olova. Od vetrova ih čuvaju prozori od stakla," koje se kod njih jako mnogo upotrebljava, a ponekad i prozori od finog platna, natopljenog providnim uljem ili smolom, čime postižu dvostruku korist, jer ovo platno propušta više svetla i bolje štiti od vetra.

" Stakleni prozori u Morovo vreme postojali su samo na kućama bogatijih ljudi.

O MAGISTRATIMA

Svaka grupa od trideset porodica bira sebi svake godine starešinu, koji se na staroutopljanskom jeziku zove sifogrant¹², a na novoutopljanskom filarh. Na čelu deset sifognata i njihovih porodica stoji, kako se ranije nazivao, tranibor¹³, a sada se zove protofilahr. Najzad, svi sifogranti, kojih ima dve stotine, pošto prethodno polože zakletvu da će izabrati onoga koga smatraju najboljim, tajnim glasanjem biraju za vladara¹⁴ jednog od četvorice kandidata koje je predložio narod. Svaka, naime, četvrtina grada bira i senatu preporučuje po jednog kandidata. Vladarska vlast traje doživotno, izuzev slučaja kad je vladar osumnjičen da teži tiraniji. Tranibore biraju svake godine, ali ih bez razloga ne menjaju. Svi ostali magistrati obnavljaju se svake godine.

¹² Siphograntus. naziv skovan možda od grčkog τυπο'ζ (starac) i lat. grandis (veliki), dakle „veliki starac". 32. O značenju filarh vidi str. 94, nap. 4.

¹³ Traniborus, reč nejasnog porekla. Protophylarchus znači: prvi među filarsima, najstariji filarh.

¹⁴ — principem. Možda bi bilo bolje Morovo princeps prevesti sa knez ili predsednik. pošto je utopljanska država izborna republika. Inače, ovo poglavlje o magistratima mnogo podseća na Tacitov opis uređenja starih Germana (upor. Tacit, *Germania* XI—XII).

Tranibori svakog trećeg dana, a kad se ukaže potreba i češće, odlaze na sednice sa vladarem, raspravljaju o državnim poslovima i neposredno rešavaju privatne nesporazume, ukoliko se ovi pojave, stoje vrlo retko. Sednicama senata prisustvuju uvek po dva sifogranta, ali svaki put drugi. Važi kao zakon da nijedna odluka koja se tiče državnih poslova ne može biti doneta ako se o njoj u senatu nije raspravljalo tri dana pre no što je izglasana. Svako raspravljanje državnih poslova izvan senata ili narodnih skupština kažnjava se smrću. Ovo su, kaže, uveli radi toga da vladar ne bi sporazumno s traniborima mogao lako da nametne tiraniju i tako izmeni državni poredak. I zato se svako pitanje, koje se smatra važnim, šalje pred skupštinu sifogranata. Upoznavši prethodno sa ovim pitanjem svoje porodice, sifogranti o njemu posle sami raspravljaju i svoje mišljenje dostavljaju senatu. Ponekad se izvesno pitanje iznosi na diskusiju svih stanovnika ostrva.

U senatu, sem toga, vlada običaj da se ni o jednom predlogu ne raspravlja onog dana kada je prvi put pokrenut, već se diskusija odlaže za iduću sednicu. Na taj način niko ne dolazi u opasnost da najpre lakomisleno bubne što mu prvo padne na pamet, pa da posle više misli kako će to svoje mišljenje odbraniti, nego kako će nešto naći što je od stvarne koristi po državu, da više voli da država propadne nego da on izgubi nešto od svog ugleda, i to sve zbog nekog glupog i naopakog stida. Svestan, naime, da mu pre dolikuje da govori promišljeno no brzo, on se posle neke svoje brzoplete reci trudi da dokaže daje ona bila dobro promišljena.

O ZANIMANJIMA

Zemljoradnja je zanimanje kojim se bave svi bez razlike, i muškarci i žene, i od toga niko nije oslobođen. U poljoprivredne poslove upućuju se svi još u detinjstvu, i to delom učeći teoriju u školi, a delom i na školskim izletima kada izvode decu u okolinu grada. Tada deca ne posmatraju samo poljske radove, već se u njima i praktično vežbaju, koristeći to kao priliku za jačanje tela. Sem poljoprivrede, koja je, kao što rekoh, zajednička svima, svaki pojedinac uči još po jedan poseban zanat. Jedni se upućuju u poslove oko prerade vune i lana, drugi postaju zidari, kovači ili drvodelje. Neki drugi zanati, o kojima bi vredelo da se govori, tamo ne postoje. Svaka, naime, porodica izrađuje za sebe odeću koja se pravi na isti način na celom ostrvu i za svaki uzrast i doba. Jedino se razlikuju polovi kao i neženje i devojke od oženjenih i udatih. Ovo odelo nije bez elegancije i dozvoljava slobodu kretanja. Isto tako, dobro štiti kako od zime tako i od vrućine. Ali od onih raznih zanata svako uči po jedan, ne samo muškarci no i žene, koje, kao slabije, uče i rade lakše poslove. One uglavnom rade na poslovima oko vune i lana, dok su ostali, teži zanati, ostavljeni muškarcima. Svako obično prihvata zanat svog oca, jer tome

naginje većina ljudi po svojoj prirodi. Ali ako nekog privlači neki drugi zanat, onda usvajanjem prelazi u neku drugu porodicu, a otac i država brinu se da to bude neki pošten i čestit domaćin. Štaviše, ako je neko izučio jedan zanat, pa hoće da nauči još jedan, to mu se omogućava na isti način. Kad je oba izučio, obavlja onaj koji hoće, sem u slučaju kad je gradu jedan od tih zanata potrebniji.

Glavna, gotovo jedina dužnost sifogranata jeste da se brinu i da paze da niko ne sedi bez posla, već da svako savsesno vrši svoj zanat, ne zamarajući se ipak kao stoka koja tegli od ranog jutra do mrklo noći. To je veći teret od ropstva. Pa ipak, baš takav život provode oni koji rade gotovo svuda izvan Utopije. Kod njih se dan, računajući i noć, deli na dvadeset i četiri časa, od kojih je za rad određeno samo šest, i to: tri časa pre podne, pa se onda ide na ručak; posle ručka provedu dva časa u popodnevnom odmoru, pa onda ponovo odlaze na tročasovni rad, posle kojeg dolazi večera. Kako oni sate računaju od podneva, izlazi da odlaze na spavanje u osam uveče. U spavanju provode osam časova. Svakome je prepušteno da slobodne časove van posla, sna i jela provodi po svojoj volji, ali ne u uživanjima i lenčarenju, nego u bavljenju nekim prijatnim poslom van svog zanimanja. Svoje slobodno vreme većina posvećuje knjizi. Običaj je da se u jutarnjim časovima drže javna predavanja, koja obavezno posećuju samo oni koji su poimence izabrani za nauku. Pa ipak, ogromno mnoštvo ljudi svih zanimanja, kako muškaraca tako i žena, odlazi na razna predavanja, svako prema svom interesovanju. Ali niko ne sprečava ni one koji više vole da svoje slobodno vreme provedu u svom zanatu, jer ima ih mnogo koji nemaju interesovan-

vanja ni za jednu nauku. Naprotiv, ovakvi se čak i pohvaljuju, jer time koriste zajednici. Posle večere, po jedan čas provode u zabavi, leti u vrtu, zimi u onim zajedničkim dvoranama u kojima obeduju. Tu svira muzika ili se ljudi odmaraju u razgovoru. Kocku i njoj slične i štetne igre oni i ne poznaju, ali imaju dve igre koje su slične našoj igri na tabli sa kamenčićima.¹⁵ Prva je borba brojeva, gde jedan broj odnosi pobedu nad drugim, dok se u drugoj igri vodi borba između poroka i vrlina¹⁶. U ovoj igri jasno se pokazuje razdor koji vlada među porocima kao i njihova složnost u borbi protiv vrlina, zatim kako se pojedini poroci suprotstavljaju pojedinim vrlinama, kako oni ratuju sa vrlinama na otvorenom polju, kao i njihova ratna lukavstva kad napadaju s boka, pa onda način kojim se vrline brane od napada poroka kao i sredstva kojima one izigravaju manevre poroka i, najzad, način kojim bilo koji tabor odnosi pobedu.

Sada je došao trenutak da se jedno pitanje detaljnije objasni da bi se izbegla svaka zabuna. Možda ćete pomisliti da samo šest časova dnevnog rada mora nužno izazvati oskudicu. Međutim, daleko od toga! Šestočasovni rad ne samo da zadovoljava sve životne potrebe kao i zahteve udobnosti nego omogućava čak i više od toga. Ovo će vam postati jasno ako uzmete u obzir onaj golemi deo stanovništva koji kod drugih naroda provodi život u neradu. Na prvom mestu, u te spadaju gotovo sve žene, a to znači polovina stanovništva, a onde gde žene rade, muževi umesto

¹⁵ — *latrunculorum ludo*. Neki ovaj izraz prevode sa: igra šaha, a drugi sa: igra dama.

¹⁶ Upor. Platon, *Zakoni* I, 643.

njih gotovo uvek rču. Dodajte ovome onu dokonu gomilu sveštenika kao i takozvanih bogomoljaca¹⁷. Uračunajte i sve bogataše, a naročito vlasnike velikih imanja, koje obično nazivaju plemićima i vlastelom. Ovome pribrojte i njihovu poslugu, čelu onu gadnu mešavinu vetrogonja koji nose lake štitove. Najzad, ovamo ubrojte one snažne i zdrave prosjake koji se prave bolesni da bi sakrili svoju lenost. Posle svega toga jasno ćete videti daje broj onih koji svojim radom zadovoljavaju sve potrebe ljudi daleko manji no što ste zamišljali.

Pogledajte kako je mali broj zaposlen na doista potrebnom poslu i od ovih malobrojnih koji rade. Prirodno, gde se sve meri novcem, tamo je nužno da se upražnjavaju i mnogi nekorisni i sasvim izlišni zanati, koji jedino služe raskoši i sladostrasti. A ako bi se ovaj broj zanatlija koji danas rade raspodelio samo na onoliko zanata koliko ih je potrebno za zadovoljavanje prirodnih potreba, onda bi u onom izobilju proizvoda koje bi nužno došlo cene tih proizvoda bile suviše niske da obezbede zanatliji životni opstanak. Ali kad bi se svi oni koji se danas bave beskorisnim zanatima kao i sva ona gomila što dangubi u neradu i dosadi, a iz koje svaki pojedinac potroši proizvoda koje drugi stvaraju svojim radom dvostruko više no sam njihov proizvođač, kad bi se svi oni uključili u neki zajednički koristan posao, onda bi svaki pojedinac, kao što se lako uviđa, trebalo samo malo da radi da bi se proizvelo sve stoje nužno za opstanak i udobnost, pa čak i zadovoljstva, mislim, naravno, na prava i prirodna zadovoljstva.

¹⁷ — religiosorum turba. Mor misli na kaludere.

Tačnost ovoga dokazuje sama stvarnost koja vlada u Utopiji. Tamo u svakom gradu i njegovoj okolini postoji od celokupnog broja muškaraca i žena, sposobnih za rad, jedva pet stotina lica koja su oslobođena rada. Među ovima su sifogranti, ali oni, i pored toga što su ih zakoni oslobodili rada, ipak dobrovoljno rade, da bi svojim primerom dali podstreka drugima. Istu povlasticu uživaju i oni koje narod, da bi se mogli posvetiti naukama, za stalno oslobađa rada, i to na predlog sveštenika, a putem tajnog glasanja sifogranata. Ako neko od ovih izneveri očekivane nade, vraća se ponovo na rad. I obratno, nije retko videti da neki fizički radnik sve one svoje slobodne časove tako korisno upotrebi za nauku i svojim trudom čini takav napredak da ga oslobađaju njegovog zanata i unapređuju u red naučnika. Iz ovog reda obrazovanih biraju se poslanici na strani, sveštenici, tranibori pa čak i sam vladar, koga oni svojim starim jezikom nazivaju barzan¹⁸, a novijim adem". Kako sav preostali svet uvek radi, i to samo na korisnim zanatima, lako je proračunati kako se kod njih sa malo radnih časova može mnogo proizvesti.

Pored ovoga što sam pomenuo Utopljani imaju još jednu prednost koja im omogućava da veći deo nužnih radova svršavaju s manje truda nego drugi narodi. Pre svega, izgradnja ili opravka zgrada zahteva svuda napor velikog bro-

¹⁸ — barzanem. Lično ime Barzan nosio je jedan persijski satrap iz vremena Aleksandra Velikog. Poznat je i Ario Barzan. Ovo ime, kako se misli, znači: visoki (na iranskom). Vossius ovo ime izvodi iz arab. bar (sin) i Ζάϋης (Jupiter). Prema tome. barzanes bi značilo: sin Jupiterov.

¹⁹ — Ademus, Morova kovanica koja znači: onaj koji nema svog naroda, postoje grčki á bez) i δήμος (narod).

ja ljudi, i to stoga što bezbrižni nasljednik pušta da se malo-pomalo pretvara u ruševine sve ono stoje otac sagradio. I tako se dešava da onu istu zgradu, koju je prvi nasljednik mogao da održava u dobrom stanju sa malo troška, drugi nasljednik mora iz temelja da prepravlja uz ogroman trošak. Često čak neka kuća, koju je jedan sagradio uz ogromne troškove, dopadne drugom koji se, kao čovek prefinjenog duha, uopšte i ne udostojava da se o njoj brine. Zbog tog nemara kuća mu se ubrzo upropasti, pa on onda sebi gradi na drugom mestu drugu uz iste troškove. Kod Utopljana, međutim, postoje sve usklađeno i država uređena kako treba, veoma retko se dešava da se traži novo mesto za izgradnju kuće. Ne samo da svaki nastali kvar brzo popravljaju, nego predupređuju i one koji mogu da nastupe. I tako kod njih sa veoma malo truda zgrade veoma dugo traju, i stoga građevinski radnici retko imaju posla. Jedino ponekad dobijaju naređenja da kod kuće izrade drvenu građu, istešu kameenje i sve to pripreme da bi u slučaju potrebe opravka mogla biti izvršena što brže.

Sada čuj kako oni malo rada troše i na odelo. Pre svega, dok su na poslu, obučeni su u priprosta kožna odela, koja im traju do sedam godina. Kad izlaze u društvo, prebacuju ogrtač koji im pokriva ono grublje odelo. Boja ovih ogrtača je na celom ostrvu ista, i to prirodna boja vune. Stoga se kod njih upotrebljava manje vunenog sukna no igde na svetu, a i ono, koje imaju, jevtinije je. Ali oko lanenih tkanina manje je truda i stoga ih više i upotrebljavaju. Kod lanenih tkanina polažu jedino na belinu, a kod vunenih na čistoću, dok na finoću tkiva uopšte ne obraćaju pažnju. Zato se kod njih svako zadovoljava samo jednim odelom, koje

mu obično traje dve godine, dok se u ostalim zemljama pojedinac zadovoljava jedva s četiri ili pet vunenih i raznobojnih toga, i sa isto toliko svilenih tunika, a malo otmenijem nije dovoljno ni deset. Utopljanin nema ni razloga da traži više odela, jer kad bi ih i dobio, ne bi se bolje zaštitio od hladnoće niti bi zbog toga i za dlaku izgledao u društvu otmeniji. Kako u ovoj zemlji vlada blagostanje u svemu, pošto svi upražnjavaju samo korisne zanate i na njih troše relativno malo vremena i truda, to ponekad izvode ogromnu masu naroda na popravku drumova, ako je potrebno, a veoma često objavljuju i smanjenje radnih časova, jer često ne postoji potreba ni za takvim javnim radovima kao što je opravka drumova. Magistrati ne prisiljavaju građane na prekovremeni rad protiv njihove volje, jer ustav ove države ima pred sobom samo jedan cilj: da omogući svim građanima, koliko god to dozvoljavaju potrebe zajednice, da što više vremena koje se troši na zadovoljavanje materijalnih potreba troše na uzdizanje i negu duha. Utopljeni smatraju da se baš u tome i sastoji životna sreća.

O UZAJAMNIM ODNOSIMA

Na redu je da opišem kakvi su međusobni odnosi građana, kako se u narodu trguje i kako se vrši podela dobara. Kako se grad sastoji od porodica, ove najčešće sačinjavaju srodnici. Kad devojke postanu zrele, udaju se i odlaze da žive kod svojih muževa, dok sinovi i unuci ostaju u porodici i duguju poslušnost najstarijem članu, ukoliko ovome usled starosti nije popustio um. Ako se to desi, smenjuje ga najstariji član porodice posle njega. U cilju sprečavanja prekomernog opadanja kao i prekomernog priraštaja gradskog stanovništva vode brigu da svaka porodica, a njih svaki grad ima po šest hiljada izuzevši privremeno nastanjene, ima najmanje desetero, a najviše šesnaestoro odraslih, dok se za neodraslu decu ne propisuju nikakva ograničenja. Ova mera se održava na taj način što se viškovi mnogobrojnih porodica dodeljuju porodicama s nedovoljnim brojem članova.

Ako se stanovništvo u jednom gradu namnožilo preko određene granice, onda se njegovim viškom popunjava slaba naseljenost ostalih gradova. Ako slučajno celo ostrvo postane prenaseljeno, onda se iz svakog grada određuju građani koji odlaze i osnivaju naselja na najbližem kopnu, tamo gde urođenici raspolažu sa mnogo zemlje koju ne obrađuju.

Nova naseobina zadržava staro uređenje sa ostrva, a prima i urođenike, ukoliko su ovi voljni da žive u njenoj zajednici. Združeni tako dobrovoljno, oni, usled istog načina života i istih običaja, ubrzo postaju jedan narod, i to na obostranu korist. Jer zahvaljujući uređenju svoje zajednice oni ubrzo postižu da zemljište, koje su do juče urođenici smatrali siromašnim i neplodnim, ubrzo postane izvor blagostanja i za jedne i za druge. Ukoliko urođenici odbiju da s njima žive po njihovim zakonima, onda ih doseljenici sa ostrva isteraju sa onog zemljišta koje su za sebe odredili. Ako se urođenici tome opiru, onda ih prisile ratom. Jer oni smatraju daje sasvim opravdano ratovati da bi se dobilo izvesno zemljište koje neki narod ne koristi, već ga samo poseduje kao neobrađenu i praznu površinu, a ipak ne dozvoljava drugom narodu, koji po prirodnoj nuždi mora da živi od tog zemljišta, da ga zaposedne i koristi.

Ako se, opet, kadgod desi da se u nekim gradovima stanovništvo toliko smanji da se ono ne može popuniti iz drugih gradova, sem da i ovi sami ne smanje stanovništvo ispod uobičajenog broja, onda se ovi gradovi popunjavaju povratnicima iz naseobina van ostrva. Priča se da se ovakav slučaj u toku njihove istorije desio u dva maha, kada je na ostrvu besnela kuga. Oni, dakle, više vole da nestanu neke njihove naseobine, nego da im se ijedan grad na ostrvu umanjii.

Ali vratimo se na međusobne odnose građana. Na čelu porodice, kao što rekoh, stoji njen najstariji član. Žene slušaju svoje muževe, deca svoje roditelje i uopšte mladi starije. Ceo grad deli se na četiri jednaka rejona. U centru svakog rejona nalazi se tržište za svu robu. Tamo, u određene magacine, svaka porodica donosi svoje proizvode, koji se

raspoređuju prema svojoj vrsti u posebna skladišta. Iz ovih skladišta svaki domaćin traži sve što je njemu i njegovoj porodici potrebno i nosi sve bez ikakvog plaćanja ili ma kakve druge naknade. A zašto bi i odbili da mu nešto daju, kad ima svega u izobilju i kad ne postoji bojazan da će neko nešto tražiti što mu nije potrebno? Jer kako da se pretpostavi da će tražiti nešto suvišno onaj ko je siguran da nikada neće ni u čemu oskudevati? Pohlepu i gramzivost stvara strah od oskudice, i to kod svih živih stvorova, a jedino kod čoveka tu pohlepu izaziva još i ona bolesna težnja za veličinom, zbog koje se čovek oseća gordim ako druge nadvisuje suvišnim bogatstvima. U društvenom uređenju Utopije nema mesta ovom ljudskom poroku.

Uz skladišta, koja sam pomenuo, nalaze se i stovarišta za životne namirnice, gde se dovoze ne samo povrće, voće i hleb, već isto tako i ribe, zaklana živina i meso od četvorožnih životinja, koje robovi u klanicama izvan grada kolju, u vodi peru i čiste. Oni ne dozvoljavaju da im se građani navikavaju na klanje životinja, jer kasapski posao, po njihovom mišljenju, u čoveku postepeno uništava milosrđe, najplemenitije osećanje naše prirode, a sem toga ne dopuštaju da se u grad unosi i išta prljavo i neočišćeno što bi se moglo pokvariti i tako zagaditi vazduh i izazvati bolesti.

Svaka ulica ima po nekoliko prostranih domova, izgrađenih na podjednakoj razdaljini jedan od drugog; svaki dom ima svoje ime. U njima stanuju sifogranti. Svakom domu pripada trideset porodica, po petnaest sa svake strane ulice, koje se u njemu hrane. Upravnici pojedinih domova skupljaju se u određenom času na rejonskom trgu i tu sleđuju hranu srazmerno broju svojih članova.

Najveća briga vodi se o bolesnicima, koji se leće u državnim bolnicama. Svaki grad ima po četiri bolnice, koje su smeštene oko grada, nešto malo izvan gradskih zidina i koje su toliko prostrane da bi se mogle uporediti sa malim selima. One su tako velike radi toga da bi mogle primiti i pružiti ugodan smeštaj i najvećem mogućem broju bolesnika, a smeštene su izvan grada zato da bi se što više izdvojili od zdravih oni koji su oboleli od neke zarazne bolesti. Ove bolnice su tako dobro uređene i snabdevene svim stoje potrebno bolesnicima, u njima je posluga tako nežna i puna pažnje, sem toga i najiskusniji lekari uvek pri ruci, da bi se teško u celom gradu našao ijedan bolesnik koji bi više voleo da boluje kod kuće no u bolnici, u koju se, inače, niko ne upućuje silom.

Kad na rejonskom trgu upravnici bolnica dobiju sve što su lekari prepisali od namirnica, onda se najbolji proizvodi dele na domove, pravično prema broju članova svakog od njih. Pri toj podeli posebna se pažnja ukazuje jedino vladaru, prvosvešteniku, traniborima, a takođe stranim poslanicima i svim strancima, ukoliko ih ima. Strancima kad dođu, a dolaze retko i u malom broju, dodeljuju se posebne i dobro uređene zgrade.

Svi članovi sifograntije na znak trube odlaze u svoj dom na zajednički ručak i večeru, izuzev onih koji leže bolesni u bolnici ili u kućama. Inače, nikome nije zabranjeno da, pošto se podmire domovi, za svoju kuću nosi namirnice sa trga, jer znaju da to neće niko bez potrebe činiti. Iako se, naima, nikome ne brani da obeduje kod svoje kuće, ipak niko to rado ne čini, jer se tako izdvajanje smatra nečasnim, a s druge strane, svakoje svestan da bi bilo ludo da gubi vre-

me oko pripremanja osrednjeg obeda, kada ima obilat i odličan obed u domu koji je u neposrednoj blizini. U domu sve prljavije i teže poslove vrše robovi. Međutim, poslove oko kuvanja i spravljanja jela kao i postavljanja stolova obavljaju žene, i to na smenu iz svake porodice.

Pri obedu sedi se za tri ili više stolova, već prema broju članova. Muškarci sede do zida, a žene sa unutrašnje strane. Ako ponekoj ženi iznenada pozli, to se kod bremenitih žena ponekad i dešava, onda ona može bez uznemiravanja drugih da se digne od stola i da ode u odeljenje za dojlje. Ove sede odvojeno sa svojom odojčadi u posebnoj, za njih određenoj, trpezariji, u kojoj stalno imaju pri ruci vatru, čistu vodu, pa čak i kolveke, da bi u njih mogle staviti bebe da spavaju ili po želji da ih kraj vatre razvijaju i puste da se u slobodi zabavljaju. Svaka majka doji svoje odojčce²⁰, a ako se desi da majka umre, ili oboli, onda žene sifogranata brzo traže neku dojkinju. To ne predstavlja neku teškoću, jer sve žene koje su u stanju da pruže tu uslugu odmah se odazivaju, i to tim pre što tako plemenit postupak svakoj donosi opšte priznanje, a dete koje othrani smatra je docnije svojom pomajkom.

Sva deca do napunjene pete godine žive u odeljenju za dojlje. Ostala nedozrela deca, a takvom smatraju dečake i devojčice sve dok nisu dozreli za ženidbu i udaju, služe za stolom ili, ako su još nejakī, čuteći stoje kraj stolova za kojima odrasli sede i jedu samo ono što im ovi pruže, a nekog drugog, posebnog obeda nemaju. Za prvim stolom na sredini, na počasnom mestu sa koga se ima pregled celog skupa

²⁰ Upor. Platon, *Država* V. 460 i Tacit. *Germama*, XX.

(jer ovaj stoje postavljen poprečno na dnu trpezarije), sedi sifogrant sa ženom. S njima za istim stolom sede dvojica najstarijih članova. Za svakim stolom, naime, sede po četvoro. Ali ako se u krugu neke sifograntije nalazi hram, onda za počasnim stolom uza sifogranta sedi sveštenik sa svojom ženom. Desno i levo od ovog stola nižu se stolovi za kojima sede mlađi, pa onda stariji, i na taj način u celoj trpezariji vršnjaci sede zajedno, a istovremeno su izmešani. Ovo su uveli, kažu, zbog toga da bi prisutnost ozbiljnih staraca, kojima se duguje poštovanje, sprečila omladince da govore kojekakve ružne reci i da se nedolično ponašaju, jer se u trpezariji ne može ništa učiniti ni reći što bi moglo ostati nezapaženo od onih za susednim stolovima.

Jelo se ne deli od prvog mesta pa onda redom po stolovima, već se najpre najbolje komade podeli svim starijim, čija se mesta bez obzira gde sede smatraju počasnim, pa se ondajelom služe ostali članovi, i to podjednako. Stariji opet od onih svojih jela kojih nije bilo toliko da se zadovolji ćela trpezarija po svojoj volji dele sa svojim mlađim susedima. Na taj su način stariji ljudi počastvovani kako valja, a isto tako od toga poneku korist izvuku i svi ostali.

Svaki ručak i večera počinju čitanjem nekog moralnog štiva, ali kratkog, da ne bi zamaralo. Posle toga stariji zapođevaju neki pristojan razgovor, ali ne suviše ozbiljan i bez duha. Ali svojim pričanjem ne ispunjuju oni sve vreme obeđa. Naprotiv, rado slušaju i omladinu, a ponekad je čak i namerno izazivaju da bi na taj način upoznali i sposobnost i karakter mlađih ljudi koji se u slobodnom razgovoru za stolom lako otkrivaju. Ručak se završava brzo, a večera traje duže, jer posle ručka dolazi rad, a posle večere san i noćni

odmor, koji je, po njihovom mišljenju, najpogodniji za dobro varenje. Nijedna večera ne prolazi bez muzike, a uz obilje jela dolaze i razne poslastice. Pale se mirisi i posipaju mirišljava ulja. Ništa se ne štedi za udobnost članova. Za ovu vrstu uživanja oni pokazuju više sklonosti i smatraju da nijedno zadovoljstvo bez loših posledica nije zabranjeno.

Na ovaj, dakle, zajednički način ljudi se hrane po gradovima. Po selima, međutim, gde su ljudi međusobno odvojeni, svako jede kod svoje kuće. Svaka seoska porodica ima svega u izobilju, pošto su baš oni ti koji hrane gradsko stanovništvo.

O PUTOVANJIMA UTOPLJANA

Ako neko želi da poseti nekog svog prijatelja koji stanuje u drugom gradu, ili da prosto vidi neko mesto, sifogrant i tranibor rado mu daju dozvolu, sem ako nema neke naročite prepreke. Putnici odlaze u grupama, snabdeveni pismom od vladara, u kome se nalazi dozvola za odlazak i utvrđeni rok za povratak.²¹ Daju im se kola i jedan javni rob, koji preže volove i brine se o njima. Uostalom, putnici, ako ne vode žene sa sobom, ostavljaju kola kao teret i smetnju. Sa sobom ništa ne nose, a celim putem imaju sve, jer su svuda kod svoje kuće. Ako u nekom mestu ostanu više od jednog dana, oni rade svoj zanat, i zanatlije istog zanimanja svesrdno ih primaju. Onaj koji samovoljno pređe granice svoje oblasti, pa ga uhvate bez vladareve dozvole i vrate, smatra se beguncem i najstrože kažnjava. U slučaju povrata osuđuje se na ropstvo.

Ako nekog obuzme želja da proskita poljima koja okružuju grad, može to da učini pod uslovom da ima dozvolu

²¹ Ovo mesto podseća na Likurgove propise koji su ograničavali putovanja građanima Sparte (upor. Plutarh. *Život Likurga*, 27). Slična ograničenja slobode kretanja sadrži i Platonova *Država*.

domaćina porodice, kao i pristanak svog bračnog druga. Ali, ma u koje selo da ode, ručak ili večeru dobija tek onda kad prethodno odradi propisan broj časova, bilo to pre ili posle podne. Pod ovim uslovom može da ide kud mu je volja u okolinu grada, jer će biti i tamo koristan isto kao i da je u gradu.

Na ovaj način niko ne može da živi u neradu i lenstvovanju. Nigde se ne vidi krčma, nigde javna kuća, nigde neko skrovište za nedozvoljene sastanke", nigde prilika za razvrat i porok. Svakoje izložen pogledima svih, i stoga je prisiljen ili da se bavi svojim poslom ili da provodi vreme u nekoj pristojnoj zabavi. Ovakav život donosi neophodno blagostanje. I kako se dobra podjednako dele između njih, tamo su siromasi i prosjaci nepoznati.

Na skupštinskom zasedanju u Amaurotu na koje, kao što rekoh, svake godine iz svakog grada odlaze po trojica, odmah po otvaranju zasedanja počinje se razmatranjem u kojim je oblastima bila proizvodnja obilna, a u kojima je opet bila slabija. Oblast koja se nalazi u izobilju pomaže odmah onoj koja je u oskudici, ne tražeći i ne primajući ništa u zamenu, a zato opet prima ono što joj nedostaje od neke druge oblasti koja ima toga u obilju, iako joj nije učinila nikakvu uslugu. I tako celo ostrvo živi kao jedna porodica.

Kad stanovnici Utopije imaju dovoljno za sebe same, a to računaju za dve godine unapred, pošto se ne zna šta se može desiti iduće godine, oni izvoze u druge zemlje veliku količinu viškova žita, meda, vune, lana, drveta, purpura i

22 Reč conciliabulum ovde znači: mesto za nezakonita sastajanja lopova, jeretika, razbojnika itd.

purpurnih boja, krzna, voska, loja, koža i stoke. Od svake izvezene količine sedmi deo poklanjaju siromašnima zemlje u koju uvoze, a ostalo prodaju po umerenoj ceni. Ovom trgovinom uvoze oni ne samo sirovine koje im nedostaju, kao stoje uglavnom gvožđe, već i velike količine zlata i srebra. Trgujući ovako već od pradavnih vremena nagomilali su neverovatna bogatstva. Zbog toga im sada nije važno da li će prodati za gotovo ili na isplatu o roku. U svakom slučaju, oni ne primaju hartije sa potpisom samo pojedinaca, već traže i jemstvo grada, koji o roku zahteva isplate od pojedinih dužnika, ostavlja primljene iznose u svoju blagajnu i koristi se njima sve dok ih utopljanski poverioci ne zatraže. Ovi obično najveći deo svog novca uopšte ne povlače, jer smatraju da nije pravo da podignu ono što drugima donosi koristi, a oni sami ne upotrebljavaju. Ali ako to prilike zahtevaju, oni traže isplatu, na primer, ako hoće jedan deo da pozajme nekom drugom narodu ili hoće da ratuju. Jedino u ovu svrhu čuvaju blago što ga imaju da bi mogli da izbegnu ozbiljne i nepredviđene opasnosti. Ovim novcem plaćaju odlične nagrade stranim najamnicima, koje više vole da pošalju u boj nego svoje građane. A znaju dobro da se zlatom mogu kupiti i sami neprijatelji, koji u tom slučaju jedan drugoga ili izdaju ili čak otvoreno međusobno zarate.

Za ovakve, dakle, prilike oni čuvaju ogromno blago, ali ga ipak ne smatraju blagom. Zbilja se ustručavam da i dalje pričam o ovoj stvari, jer se bojim da mojim rečima neće niko poverovati. Bojim se utoliko više ukoliko sam više svestan da bih i ja sam u ovakve stvari, kad ih ne bih svojim očima video, veoma teško mogao da poverujem iz tuđih pričanja. Prirodno je, uostalom, da će nam izgledati malo

verovatno sve ono stoje suprotno našim običajima, ali ipak, ako se dobro razmisli, onda se niko neće čuditi što oni, koji se u ostalom načinu života toliko od nas razlikuju, takođe zlato i srebro koriste na svoj, a ne na naš način.

Sami se nikad ne služe novcem, već ga čuvaju za slučaj nekog događaja koji bi se mogao javiti, ali koji ne mora nikad nastupiti. Zlato i srebro, od kojih postaje novac, u njihovoj zemlji nemaju veće vrednosti no što im daje sama priroda. A svako vidi da su oni daleko manje vredni no gvožđe, jer dok ljudi ne mogu bez gvozda isto tako, bogami, kao ni bez vatre i vode, dotle nam zlato i srebro ne zadovoljavaju nijednu važniju prirodnu potrebu. Samo im ljudska glupost pridaje vrednost, jedino zbog retkosti. Izvanredna majka priroda nam je stavila na slobodno raspolaganje vazduh, vodu i zemlju, a zakopala duboko beznačajne i nekorisne predmete.

Ove metale ne zatvaraju u kule, jer bi glupa mašta prostoga sveta mogla da posumnja kako vladar i senat žele da prevare narod i obogate se nekom podvalom. Od zlata i srebra ne prave ni pehare niti druge raskošne predmete, jer im je jasno da bi ljudi, u slučaju potrebe da se ovi predmeti ponovo pretope i upotrebe za isplatu vojnika, svakako teško podnosili da ih se lišavaju pošto su jednom već počeli da u njima uživaju.

Da bi ovo izbegli, oni su izmislili upotrebu zlata sasvim u duhu ostalih svojih ustanova, ali, naravno, potpuno suprotno od naših običaja i jedva verovatno za onoga koji se nije sam osvedočio, jer se kod nas ono jako ceni i brižljivo krije. Oni jedu i piju iz sudova i pehara od zemlje ili stakla, katkada vrlo lepog oblika, ali bez ikakve vrednosti, a od zlata i

srebra, naprotiv, prave lonce i razne sudove za najobičniju upotrebu²³, i to ne samo pojavnim domovima no i po privatnim kućama. Dalje, od ovih istih metala izrađuju razne lance kao i debele okove u koje bacaju robove. Najzad, svi oni koji su zbog nekog zločina osuđeni na gubitak časti na ušima nose zlatne alkice, na prstima zlatno prstenje, oko vrata zlatnu ogrlicu i, najzad, oko glave zlatan venac.

Na ovaj su način preduzeli sve predostrožnosti da se kod njih zlato i srebro smatra velikom sramotom. Dok kod drugih ljudi gubitak ovih kovina predstavlja bolno lišavanje kao da im vade utrobu, dotle se njima može odjednom u slučaju potrebe oduzeti sva kovina pa da niko i ne pomisli da je i za paru postao siromašniji.

Osim toga, duž morske obale oni skupljaju bisere, a iz nekih stena vade dijamante i drago kamenje, ali ih oni ne traže, već samo slučajno nađene glačaju za ukras maloj deci, koja se prvih godina detinjstva ponose ovim ukrasima, a čim odrastu, primećuju da se samo mališani zabavljaju ovim tricama. Oni tada i ne čekaju da im neko nešto kaže, već ih sami ostavljaju, jer ih je sramota da ih nose, kao što mala deca u našim zemljama, kad počnu da rastu, bacaju piljke, loptu i lutke.

Ovakvi običaji, koji su sasvim suprotni onima što vladaju kod drugih naroda, mogu samo stvoriti sasvim drugačije duhovno raspoloženje. To sam najbolje video prilikom posete anemolijskog izaslanstva. Tri izaslanika ove zemlje stigla su u Amaurot, upravo onda kada sam i ja bio

²³ Sličan stav prema zlatu imao je i Platon (Upor. *Država* III, 417 i *Zakoni* V, 742).

tamo. Kako su dolazili da raspravljaju o važnim poslovima, po tri građanina iz svakog grada bila su poslana da ih dočekaju pri dolasku. Svi izaslanici susednih naroda, koji su ranije dolazili u Utopiju, poznavali su dobro običaje i znali da se kod njih ne polaže nimalo na raskoš odeće, da se prezire svila i daje zlato obeležje nečasnosti. Zbog toga su oni dolazili u najskromnijoj opremi.

Ali Anemolijevci²⁴, narod udaljen od ostrva Utopije, bili su u ređem dodiru sa ovom zemljom. Kako su bili čuli da svi Utopljeni nose jednako, i to još grubo odelo, i ubeđeni da Utopljeni uopšte i nemaju ono što ne upotrebljavaju, bili su više sujetni nego mudri, pa su odlučili da se pokažu u sjajnoj opremi kao neka božanstva i da zasene oči ovih jadnih ljudi sjajem svoje opreme. Tri izaslanika se, dakle, pojavise sa stotinu pratilaca, obučenih u odela razne boje, a najviše u svilena. Sto se tiče samih izaslanika, koji su inače u svojoj zemlji bili plemići, svaki je od njih na sebi imao zlatom vezeni ogrtač, velike ogrlice i naušnice od zlata, pa onda na rukama zlatno prstenje i zlatne lančice zakačene o kape koje su svetlucale od biserja i dragog kamenja. Jednom reci, bili su ukrašeni svim onim čime se u Utopiji kažnjavaju robovi, obeležavaju osuđenici ili zabavljaju deca. Vredelo je, zbilja, videti ove izaslanike kako uzdignute glave upoređuju svoju raskoš s odelom ostrvljana, koji su se okupili po ulicama. A s druge strane, pravo je uživanje bilo videti kako su bili prevareni u svojoj nadi i očekivanju i kako su bili daleko od toga da izazovu ono divljenje koje su računali da će postići.

²⁴ Anemolii, Vetrenjaci ili Nepostojeći, u prenosnom značenju. Grčki pridev ἀνεμοόλιος (vetrenjast. uzaludan, prazan).

Izuzev malog broja Utopljana koji su imali prilike da posete druge zemlje, ostali su u celoj ovoj tako sjajnoj paradi videli samo sramnu povorku. Pozdravljajući učtivo najniže sluge umesto gospodara, oni su same gospodare propustili bez ikakvog pozdrava, jer su ih zbog njihovih zlatnih lanaca smatrali robovima. Da si samo video dečake kako bacaju svoje bisere i drago kamenje čim bi ih ugledali na kapama izaslanika i kako dozivaju i gurkaju svoje majke: „Gle, mama, onog matorog ugursuza što još nosi bisere i kamenčiće kao daje sasvim mali!" A majka bi ozbiljno odgovarala: „Mir, dete moje, ono mora da je neka luda izaslanstva." Neki su, opet, negodovali gledajući zlatne lance: „Ne služe ničemu, jer su suviše tanki. Rob bi mogao u svakom trenutku da ih pokida i pobegne."

Posle tri dana izaslanici su uvideli da Utopljeni preziru zlato isto onoliko koliko ga njihovi sugrađani cene i da trpaju više zlata i srebra na lance i okove nekog begunca koji je osuđen na ropstvo nego što iznosi oprema sve trojice njih. Odmah su prestali da se kaćipere i posramljeni što su tako oholo isticali svoje ukrase, brzo su ih poskidali, naročito pošto su slobodnije razgovarali s Utopljanima i shvatili njihove običaje.

Utopljeni se čude kako ljudi mogu da uživaju u gledanju bledeg sjaja nekog bisera ili dragog kamena, kad se do mile volje mogu posmatrati zvezde i Sunce. Smatraju ludima one ljude koji veruju da im finoća neke tkanine može dati plemenitost, jer ma kako bila fina tkanina, ona je izatkana od vune, a vunu je nosila ovca, pa je opet ostala ovca. Čude se takođe što zlato, samo po sebi tako malo korisno, sada u celom ostalom svetu ima toliku vrednost da se

čak i sam čovek, od koga i za koga je i dobilo vrednost, kudikamo manje ceni nego to isto zlato, tako da neko lice, glupo kao cepanica a isto toliko i nepošteno, može da drži u zavisnosti veliki broj dobrih i umnih ljudi samo zato što ima veliku gomilu zlata. A ako bi igrom sudbine ili nekom zakonskom odredbom, koja isto tako kao i sama sudbina one sa vrhova baca dole i one odozdo uzdiže gore, ova hrpa zlata prešla iz ruku ovog slavnog gospodara najgorem među njegovim slugama, čovek ne bi bio iznenađen da vidi kako ovaj plemić stupa u službu svoga sluge zajedno sa svojim blagom. Ali oni još više mrze i kod njih izaziva čuđenje što bogatima odaju gotovo božanske počasti ljudi koji nisu ni njihovi dužnici niti su im obavezni niti ih inače poštuju, već to čine samo zato što su ovi bogati, pa čak i onda kad potpuno sigurno znaju da su ti isti bogataši toliki gadovi i tvrde da od njihovog nagomilanog bogatstva neće nikada dobiti ni prebijene pare za celog svog života.

Ova i ovakva mišljenja Utopljeni su stekli delom vaspitanjem što su ga dobili u svojoj zemlji, čije su ustanove veoma daleko od gluposti ove vrste, a delom učenjem iz knjiga. Jer iako je mali broj onih koji su po pojedinim gradovima oslobođeni fizičkih poslova da bi se isključivo posvetili naukama (a tamo dolaze samo oni koji su izmalena pokazali sjajne sposobnosti, neobičnu obdarenost i želju za višim znanjima), ipak svu decu upućuju u književnost, a isto tako i dobar deo stanovništva, žene jednako kao i muškarci, tokom celog svog života one svoje slobodne časove, koje smo pomenuli, provode u bavljenju knjigom.

Sve predmete u školi uče na svom jeziku. Njihov je jezik bogat, prijatan za uho i izražava misao vernije od svih

ostalnih jezika. Raširen je gotovo na celom delu tamošnjeg sveta, negde manje a negde više iskvaren, ali nigde tako čist kao na samom ostrvu.

Od svih filozofa, čija su imena u našem svetu tako slavna, oni tamo ni o jednom nisu ni čuli pre našeg dolaska. Pa ipak, u muzici, dijalektici²⁵, aritmetici i geometriji pronašli su gotovo sve što i oni naši stari filozofi. Ali kao što su bezmalo u svemu stigli antičke metode, tako opet daleko izostaju za otkrićima naših gotovo savremenih dijalektičara. Utopljeni, naime, ne pronadoše nijedno od onih tako oštromno izmišljenih pravila o suženim, proširenim i pretpostavljenim pojmovima i sudovima, koja uče naša deca iz onih *Malih logika*.²⁶ A što se tiče onih logičkih operacija višeg reda, Utopljeni su daleko da ih uopšte i istražuju, tako da niko od njih ne bi bio u stanju ni da vidi onog „čoveka po sebi, čoveka uopšte“ (pojam čoveka), kako se obično zove, onog kolosa koji je veći od ma kojeg diva a na koga mi gotovo prstom ukazujemo.

Ali zato oni veoma dobro poznaju putanje zvezda i kretanja nebeskih tela. Štaviše, vesto su izmislili i razne instrumente pomoću kojih mogu da prate s najvećom tačnošću pomeranja i položaje sunca, Meseca i ostalih zvezda što ih vide na svom nebu. A što se tiče prijateljstva i razdora planeta, kao i celog onog podvaljivanja pri gatanju iz zvezda,

²⁵ Dialectica (se. ars), ovde ima značenje: veština raspravljanja, koja se sticala učenjem formalne logike.

²⁶ — regulas... de restrictionibus, amplificationibus ac suppositionibus acutissime excogitatis in parvis logicalibus ... Pod *Malim logikama* Mor podrazumeva udžbenik logike koji je u XIII veku sastavio Petrus Hispanensis. „Mala“ je nazvana zbog malog formata. Mor u jednom pismu uvijeno govori da ova *Mala logika* sadrži malo logike.

oni o tome i ne sanjaju. Kišu, vetar i ostale vremenske promene znaju da predskazuju prema izvesnim znacima sa kojima su se upoznali dugim iskustvom. Ali o uzrocima ovih prirodnih pojava, pa onda o plimi i oseci mora, o slanoći morske vode i uopšte o postanku i prirodi neba i sveta oni imaju po nekim tačkama isto mišljenje kao i naši stari filozofi, a po drugim se razilaze, kao što su se i naši filozofi međusobno razilazili. Uvodeći u objašnjavanje pojava nove uzroke, oni se u mišljenjima razlikuju od svih onih filozofa, ali se pri tome ipak međusobno ne slažu u svemu.

U onom delu filozofije koji obrađuje problem dobra i zla raspravljaju²⁷ o istim pitanjima kao i mi: o duhovnom, telesnom i spoljnom dobru, pa onda da li pojam dobrog obuhvata sva ova dobra ili se odnosi samo na duhovne sposobnosti; raspravljaju, dalje, o vrlini i zadovoljstvu; međutim, glavno i osnovno pitanje koje pretresaju jeste: u čemu se sastoji ljudska sreća, da li u jednoj ili više stvari? U ovom pogledu izgleda da su oni više nego što bi trebalo pristalice stranke ovozemaljskog uživanja²⁸, jer smatraju da se u njemu nalazi ili isključivo ili bar najveći deo ljudske sreće. I što je još čudnije, oni za takvu filozofiju uživanja traže još i zaštitu religije, koja je inače ozbiljna, stroga i obično turobna i kruta.²⁹ Kad

²⁷ Ceo ovaj traktat o problemu dobra i zla rađen je prema Ciceronom delu *De finibus bonorum et malorum (O najvišem dobru i zlu)*.

²⁸ Mor ima u vidu etičko učenje grčkog filozofa Epikura (oko 340—271. pre n. e). Vespuči u svom putopisu opisuje novootkrivena američka plemena kao ljude koji život shvataju „epikurovski“, tj. utilitaristički i hedonistički. Otuda verovatno epikurejska etika u Utopiji. Potrebno je napomenuti da Epikurovo shvatanje u stvari nije bilo ni utilitarističko ni hedonističko.

²⁹ Ovim recima Mor karakteriše sve religije, a ne samo utopljansku.

god, naime, raspravljaju o sreći, oni uvek s filozofijom, koja se služi načelima razuma, povezuju i izvesna čisto verska načela, jer smatraju daje bez ovih razum sam po sebi nedovoljan i nejak da pronade pravu ljudsku sreću.

Ta verska načela otprilike su ova: duša je besmrtna i božjom dobrotom ona je rođena da bude srećna; posle ovog života našim vrlinama i dobrim delima određena je nagrada, a našim rđavim postupcima ispaštanje u mukama. Iako ovo spada u religiju, oni ipak misle da i sam razum navodi da se u to veruje i da se prihvati. Jer ako bi se ova verska načela izbacila iz ljudskog društva, onda niko ne bi bio toliko lud, kako to Utopljeni otvoreno izjavljuju, da ne traži uživanja za sebe svim sredstvima, dobrim ili rđavim, i svako bi pri tome vodio računa jedino o tome da zbog nekog manjeg zadovoljstva ne bude lišen većeg ili da ne traži ono koje će ispaštati bolom. Jer, po njihovom mišljenju, bilo bi potpuno glupo da živiš prema strogoj i teškoj vrlini i da se ne samo odričeš slasti života već da strpljivo snosiš i svaki bol, ako za sve to ne očekuješ nagradu. A zar je moguće da budeš istinski nagrađen ako posle smrti ništa ne dobiješ, iako si sav svoj vek proveo u neprijatnosti, to jest u bedi?

Ali, po njihovom mišljenju, nije sreća u svakom uživanju, već samo u razumnom i časnom. Takvoj sreći kao najvišem dobru našu prirodu vuče ona ista vrлина u kojoj se, prema mišljenju suprotnog učenja³⁰, jedino nalazi sreća. Jer

³⁰ Misli na učenje grčkih stoika, protivnika Epikurove etike. Stoički princip suštine et abstine (podnesi i uzdrži se) odveo je docnije u hrišćanski asketizam. Humanisti su bili izraziti protivnici hrišćanske askeze i misticizma, što se razabire i iz redova *Utopije*.

vrlinom oni smatraju: živeti prema prirodi³¹, pošto nas je za takav život stvorio sam Bog. A prema prirodi živi svako onaj ko, u traženju prijatnog i izbegavanju neprijatnog, sluša razum. Sam razum, pre svega, u srcima ljudi raspaljuje ljubav i pobožnu odanost prema božjem veličanstvu, kome dugujemo što uopšte postojimo i što možemo da budemo srećni; zatim, opominje nas i podstiče da život provodimo sa što manje trzavica i sa što više radosti, a isto tako da i svima ostalima, s kojima smo po prirodi vezani, pomažemo da i oni to isto postignu. Još nikada nije živio nijedan tako zagriženi i kruti pristalica vrline i protivnik uživanja koji bi propovedao da živiš u stalnom radu, bdenju i oskudici, a da ti istovremeno ne bi preporučio da u granicama svojih mogućnosti nastojiš da olakšaš i tuđu bedu i nevolju. Naprotiv, svaki je od njih mislio daje u ime čovečnosti za najveću pohvalu ako čovek čoveka spašava i teši. Ako je, dakle, u najvećem stepenu znak čovekoljublja (a to je vrlina najviše svojstvena baš čoveku) ublažiti drugome nevolju i, osloboditi vši ga žalosti, povratiti mu životnu radost, to jest uživati, zašto onda priroda da ne podstiče i svakoga od nas da isto čini i sebi samome? Jer ako je prijatan život odnosno život uživanja nešto zlo, onda ne samo da ne bi trebalo da potpomažemo drugoga da tako živi, već bi trebalo da takav život kao nešto štetno i za sve smrtonosno oduzimamo i drugome koliko god možemo. Ali, kako je ne samo dozvoljeno nego čak i dužnost da takav život kao nešto dobro omogućujemo drugome, zašto onda ne bi bilo dozvoljeno

³¹ Ovu definiciju vrline Mor uzima od stoika, čija maksima glasi: „Vrlina je živeti u skladu sa prirodom“. Međutim, Mor ovo tumači na svoj način.

da to čovek u prvom redu pruži sam sebi, pošto dolikuje da čovek prema samom sebi ima isto toliko samilosti kao i prema drugima? Nemoguće je da te priroda najpre opominje da prema drugome budeš dobar, pa onda ponovo ta ista priroda da ti naređuje da prema samome sebi budeš grub i neosetljiv.

Utopljeni, dakle, smatraju da je životna radost odnosno uživanje od same prirode određeno kao cilj svih naših delovanja, i živeti prema toj odredbi za njih je vrlina. Kako tako sama priroda poziva ljude da se uzajamno pomažu da bi im život bio radosniji (stoje, uostalom, sasvim razumljivo, jer nema takvog pojedinca koji bi bio toliko iznad sudbine ostalog ljudskog roda da bi se priroda samo o njemu starala, ona koja inače podjednako voli sva bića iste vrste), ista ta priroda svakome od nas naređuje da se stalno čuva kako ne bi pri ostvarivanju svoje koristi nanosio drugome štetu. Utopljeni, stoga, smatraju da je nužno čuvati ne samo ugovore koje su međusobno sklopili pojedinci, već da treba poštovati i državne zakone koji obezbeđuju ravnomernu upotrebu životnih dobara, to jest sve ono što sačinjava ljudsko zadovoljstvo, bilo da je ove zakone iz opravdanih razloga doneo neki vladar bilo da ih je sam narod jednodušno usvojio, ali bez ikakvog pritiska i bez ikakve prevare. Ako, ne kršeći ove zakone, radiš za svoju korist, onda postupaš mudro, a radiš li za opštu korist onda, sem mudrosti, dokazuješ i čestitost. Međutim, ako ličnog zadovoljstva radi razaraš sreću drugoga, onda postupaš nepravedno. Naprotiv, ako se čega odrekneš u korist drugoga, onda postupaš čovečno i plemenito i u takvim slučajevima samoodricanje nikad ne oduzme toliko zadovoljstva koliko ga donese. Jer ne

samo što ti se učinjeno dobročinstvo nadoknađuje uzvraćenim dobročinstvima, nego i sama svest da si nešto dobro učinio, kao i zahvalnost i blagonaklonost onih koje si zadržao više ti daju duševnog zadovoljstva no što su bila ona telesna kojih si se odrekao. Najzad, iskreno pobožnog čoveka sama vera lako ubeđuje da Bog nagrađuje ogromnom i večnom radošću žrtvovanje kratkog i neznatnog uživanja. Eto zašto Utopljeni misle, samo ako se stvari pažljivo razmotre i odmere, da sve naše radnje, pa među njima čak i naše vrline, u krajnjoj liniji teže zadovoljstvu i sreći kao svom poslednjem cilju.

Zadovoljstvom oni nazivaju svaki pokret i stanje tela ili duše u kojem se osećamo ugodno pod vodstvom prirode. Ne dodaju oni bez razloga ovo daje reč samo o prirodnoj težnji. Jer u prirodna zadovoljstva spadaju sva ona kojima težimo putem pravde; ona, kojih radi ne gubimo veća zadovoljstva; ona, koja nam ne donose kao posledicu stradanje; ona, koja traže ne samo naša čula no i naš zdrav razum. Što se tiče onih stvari koje su neprirodne ali ih ljudi ipak, kao po nekom besmislenom dogovoru, zamišljaju prijatnim (pošto ljudi zaboravljaju da nisu u mogućnosti da menjaju same stvari onako lako kako menjaju njihova imena), Utopljeni smatraju da takve uopšte ne donose sreću. Štaviše, oni misle da takve stvari donose najčešće štetu, i to zbog toga što one lažnim izgledom sreće sasvim obuzmu duhove onih koji im se predaju i tako ih sprečavaju da uživaju u pravim i istinskim radostima. I doista, ima jako mnogo stvari koje su našim rdavim strastima neodoljivo privlačne pa se stoga smatraju ne samo najvećim zadovoljstvima već se ubrajaju i u najveće životne vrednosti, iako u samoj prirodi tih stva-

ri nema ničeg prijatnog, štaviše, mnoge od njih sadrže gotovo samu gorčinu.

U ovu vrstu lažnih uživanja Utopljeni ubrajaju taštinu onih o kojima sam već govorio i koji uobražavaju da utoliko više vrede ukoliko su bolje obučeni. I tako oni u jednoj stvari padaju u dvostruku zabludu. Varaju se, naime, u tome kad misle da imaju bolje odelo kao i u tome kad misle da su oni nešto bolje. Jer po čemu je odelo od finije tkanine s gledišta njegove upotrebe bolje od onoga od grublje tkanine? Pa ipak, oni visoko izdižu glavu kao da se od drugih razlikuju svojim prirodnim odlikama, a ne svojom glupošću. Veruju čak da im je otuda uveliko porasla i cena, pa stoga zahtevaju, i to kao s nekim pravom, da im se zbog finije odeće odaju počasti, koje inače ne bi smeli očekivati samo kad bi bili prostije obučeni. I stoga se oni ljute kad im se pri prolazu ne obraća dovoljno pažnje. Uostalom, zar nije znak istog bezumlja kad se toliko polaže na prazno i beskorisno odavanje počasti? Jer kakvo se istinsko i pravo zadovoljstvo može naći u tome što vam neko pri susretu skine kapu ili povije kolena? Da li će time izlečiti tvoju kostobolju? Ili će olakšati bolove u tvojoj glavi? U ovakvoj istoj lažnoj obmani sreće žive i oni koji se ponose i samodopadno uživaju u tome što su slučajno potekli od roditelja³² čiji su još davnasnji preci smatrani bogatim posednicima imanja. Upravo takvi ljudi sačinjavaju današnje plemstvo. Potomci ta-

³² Misao da lična vrednost jednog čoveka ne stoji u uzročnoj vezi sa poreklom izrazio je već stoički pesnik Arat (315—239. pre n. e), koji svoje astronomsko delo *Fenomeni* počinje tvrdjenjem da su svi ljudi bez razlike jednog te istog porekla. Sličnu misao izražava i rimski pesnik Juvenal (oko 65—128. n. e) u svojoj 8. satiri.

kvih kolenovića uobražavaju da ni za dlaku nisu manje plemeniti, čak ni onda ako im njihovi preci nisu ostavili nikakvo bogatstvo kao ni onda ako su oni svoje nasleđe sasvim proćerdali. Utopljeni, dalje, ovamo ubrajaju i one koji se, kako rekoh, hvataju na bisere i drago kamenje i koji zamišljaju da su postali neke vrste bogovi onog trenutka kad su stekli neki izvrstan primerak³³, naročito ako je one vrste koja se u njihovoj sredini najviše ceni. Jer iste vrste dragog kamenja i bisera nisu na istoj ceni kod svih ljudi i u svim vremenima. Pri kupovanju dragog kamenja traže samo zlatom neoptočene i čiste primerke, pa ipak kupuju tek onda kad prodavač pruži garanciju i kad se zakune daje reč o pravom dragom kamenu ili biseru. Toliko se boje da im neki lažni primerak ne prevari oči! Kad želiš da gledaš drago kamenje, zašto ti posmatranje lažnog kamenja donosi manje zadovoljstva kad tvoje oko nije u stanju da ga razlikuje od pravog? I jedan i drugi primerak za tebe stvarno vrede, bogami, isto toliko koliko i za slepca! A šta da se kaže o onima koji nagomilavaju nepotrebno blago tako da uopšte ne uživaju u korišćenju, već se jedino naslađuju u njegovom posmatranju? Da li ovakvi ljudi istinski uživaju ili se, naprotiv, obmanjuju lažnim zadovoljstvom? Ili šta da se kaže o onima koji boluju od toga da zlato, kojim se neće nikad koristiti a možda čak ni videti više, zakopavaju i tako ga, brinući se da ga ne izgube, u stvari gube? Jer šta si drugo uradio ako ne izgubio blago čim si ga sakrio u zemlju i tako ga ostavio neiskorišćeno ne samo za sebe već možda i za sve ostale ljude? Možda će se reći da ti uživaš u onoj sigurno-

³³ Aluzija na Henrija VIII i njegov dvor.

sti koju osećaš kad si blago zakopao. Da, ali ako ti ga neko ukrade pa ti, i ne znajući za tu krađu, umreš, recimo, deset godina posle tog slučaja, onda staje tebi zapravo koristilo u toku punih tih deset godina koje si proveo od dana krađe: da li to što je blago bilo ukradeno ili što je bilo sigurno sklonjeno? Bilo jedno bilo drugo, tebi je bila ista korist.

U ova uobražena zadovoljstva oni računaju i kocku (inače tu ludost ne poznaju iz iskustva, već samo po čuvenju), sem toga lov na divljač, kao i lov na ptice. I doista, kažu Utopljeni, kakvo zadovoljstvo može čovek da nađe u tome što baca na sto kocke? Pretpostavljajući čak da u toj igri ima izvesne draži, ipak je nužno da usled čestog ponavljanja nastupi zasićenost. Dalje, zar ne postaje čoveku pre dosadno no da mu pričinjava neko zadovoljstvo kad sluša lavež i zavijanje pasa? Ili, po čemu je veće uživanje gledati kako pas goni zeca nego kako pas goni drugog psa?

U oba slučaja posmatraš isto: ako ti godi trka, gledaš je bilo da je prvo bilo drugo; a ako tvoju pažnju privlači nada da vidiš pokolj ili iščekivanje da vidiš razdiranje životinje, onda je nužno da u tebi gledanje kako pas razdire zečića, jači slabijega, divlji bojažljivog i plašljivog, krvoločni nevinnog izazove pre samilost no uživanje. Zato su Utopljeni sve vrste lova, kao poslove nedostojne slobodnog čoveka, prepustili mesarima, a taj zanat, kako rekosmo, obavljaju samo robovi. Staviše, kod njih se lov smatra poslednjim kasp-skim poslom, dok se ostali mesarski poslovi smatraju časnijim i korisnijim, pošto mesari kad kolju ne samo bolje čuvaju životinje nego ih i ubijaju samo kad zatreba. Lovac, naprotiv, u klanju i razdiranju bedne životinjice traži samo svoje lično zadovoljstvo. Po mišljenju Utopljana, ovo lova-

čko uživanje u prizorima ubijanja, makar samo i životinja, potiče od krvoločne prirode ili se stalnim ponavljanjem tog zverskog uživanja pretvara u krvoločnost.

Dok drugi narodi ove i ovima slične zabave, a ima ih bezbroj, smatraju ljudskim zadovoljstvima, dotle Utopljeni, naprotiv, odlučno tvrde da one nemaju ničeg zajedničkog sa istinskim uživanjem, jer u samoj prirodi tih zabava nema ničeg prijatnog. Sto ovakve zabave obično stvaraju osećanje prijatnosti, a upravo to je kako izgleda svrha uživanja, to ni najmanje ne zbunjuje Utopljene niti ih pobuđuje da promene svoje gledište. Osećanje prijatnosti, naime, ne dolazi iz same prirode tih zabava, već je posledica rđave navike ljudi, koji, usled te izopačenosti nalaze daje slatko ono stoje u stvari gorko. To je isto kao kad bremenite žene izgube ukus, pa smatraju smolu i loj slađim od meda. Kao što boleću ili navikom iskvareno mišljenje nekog čoveka o izvesnim stvarima ne može da promeni prirodu ni jedne od njih, tako isto ne može da promeni ni prirodu zadovoljstva.

Zadovoljstva koja, po mišljenju Utopljana, spadaju u prava, dele se u dve vrste: duhovna i telesna. U duhovna broje razumevanje kao i onu prijatnost koja se javlja sagledanjem istine. Ovamo dodaju i prijatnost sećanja na dobro proživljen život, kao i pouzdanu nadu u buduće blaženstvo.

Telesna zadovoljstva dele u dve vrste. U prvu dolaze ona koja očigledno stvaraju čulnu slast, a ta nastaje bilo pri obnavljanju unutrašnjom toplotom iscrpenih delova organizma, na primer kad jedemo ili pijemo, bilo pri oslobađanju od svega onoga što je prekomerno u organizmu, na primer kad izbacujemo izmet, vršimo polni snošaj ili kad nam trljanje ili češanje ublažuje neki neprijatan svrab. Istina, ponekad

zadovoljstvo nastaje ne iz toga što naš organizam ponešto prima što mu nedostaje, niti iz toga što se oslobađa nepotrebno suviška, već otuda što naša čula snažno nadražuje neka skrivena sila³⁴, stvara u nama osećanje zadovoljstva i najzad prestane, kao što se dešava, na primer, pri slušanju muzike. Drugom vrstom telesnog zadovoljstva smatraju ono koje nastaje iz nepomućenog i uravnoteženog stanja tela, iz potpunog zdravlja. Kad smo zdravi i kad nas ništa ne boli, onda takvo stanje samo po sebi donosi prijatnost, čak ako nam i ne dolazi spolja neki prijatan nadražaj. Ovo uživanje u zdravlju, iako se manje ističe i naša čula manjom prijatnošću uzbuduje no ona gruba uživanja pri jelu i piću, ipak mnogi Utopljeni smatraju najvećim uživanjem, a gotovo svi drže daje temelj i osnova svakog blaženstva. Jer jedino zdravlje čini život prijatnim i dragim i ako ga izgubimo, onda smo izgubili i svaku mogućnost da u bilo čemu uživamo. Ako nas, naime, ništa ne boli, a ipak nismo zdravi, onda se takvo stanje kod Utopljana naziva neosetljivošću, a ne uživanjem. Kod Utopljana je već odavno odbačeno mišljenje onih koji su dokazali da sigurno i nepomućeno zdravlje ne treba smatrati zadovoljstvom. O tom pitanju kod njih se živo raspravljalo. Neki su zastupali mišljenje da zdravlje ne spada u zadovoljstva zbog toga što mi postajemo svesni svog zdravlja tek onda kad nas nešto spolja nadraži. Međutim, danas gotovo svi jednodušno misle da je zdravlje zadovoljstvo prvog reda. Jer pošto se, dokazuju oni, u bolesti nalazi bol koji je nepomirljivi neprijatelj zadovoljstva isto onako kao i bolest zdravlja, zašto onda da ne bude i obratno, da zadovoljstvo ne bude u

³⁴ Nešto slično i kod Platona, *Država* III, 401.

nepomućenom zdravlju? Ni od kakve važnosti nije pitanje da li se bolest sastoji u bolu ili je bol pratilac bolesti, posledica je u oba slučaja ista. Takođe je svejedno da li je zdravlje samo po sebi zadovoljstvo ili se iz njega samo rađa zadovoljstvo kao što vatra daje toplotu, jer, u oba slučaja, onaj koji je dobrog zdravlja nikad ne ostaje bez zadovoljstva. Sem toga kad jedemo, kažu oni dalje, zar to nije zdravlje koje se, počevši da slabi, sada bori protiv gladi u savezu sa jelom? U toj borbi onaj koji se hrani malo—pomalo jača i, zadržavši svoju pređašnju snagu, oseti ono zadovoljstvo koje nas na taj način krepi.³⁵ Zar je, dakle, moguće da se zdravlje, koje rado zameće borbu, ne raduje kad dobije bitku i da tada, pred onom ranijom snagom koju je povratilo borbom, tupo stoji ne prepoznajući u njoj svoje dobro i ne nalazeći u njoj svoje zadovoljstvo? Jer, po mišljenju Utopljana, grdno se varaju oni koji tvrde da je zdravlje nešto što se ne oseća. Zar postoji, kažu, ijedan čovek koji pri budnoj svesti ne oseća daje zdrav, sem ako to stvarno nije? I koje u tolikoj meri postao neosetljiv i tup da ne prizna da mu je zdravlje nešto ugodno i radosno? A šta je radost drugo nego zadovoljstvo, samo pod drugim imenom.

Oni, dakle, naročito cene duhovna zadovoljstva, jer smatraju da su prva i najhitnija i misle da se najveći broj takvih zadovoljstava rađa iz čestitog rada kao i iz svesti da živimo pošteno, dok od svih uživanja koja nam donosi telo na prvo mesto stavljaju zdravlje. Jer uživanje u jelu i piću,

³⁵ — „krepi“. U originalu piše: *illam, qua si creficimur, voluptatem. Preveli smo kao da stoji qua sic reficimur, jer smatramo da jedino tako treba da stoji.*

kao i sva slična uživanja, treba tražiti ali samo utoliko ukoliko nam služe održavanju zdravlja. Uživanja te vrste nisu prijatna sama po sebi, već samo u onoj meri ukoliko nas obezbeđuju od trajnih napada bolesti. I kao što mudar čovek više voli da bolest spreči no daje leci, da bol izbegne nego da ga utehom ublažuje, on isto tako uviđa da je bolje ne lišavati se uživanja i ove vrste no kasnije utoljavati one nevolje koje bi posle takvih lišavanja nužno nastupile. A ukoliko neko smatra da mu uživanja ove vrste donose blaženstvo, onda je potrebno da prizna da bi tek onda bio istinski srećan kad bi mu ceo život proticao samo u gladi i jelu, u žeđi i piću, u trljanju i češljanju. Ali ko ne vidi da bi takav život bio ne samo tužan već i bedan? Prema tome, zadovoljstva ove vrste, kao najmanje čista, stoje na poslednjem mestu, jer svako od njih dolazi samo kao posledica izvesnog neprijatnog i njemu suprotnog osećanja. Tako, na primer, sa uživanjem u jelu stoji u vezi osećaj gladi, koji je obično još i srazmerno jači. A neprijatnosti koje prate ovu uživanja ne samo da su jače od tih uživanja već su od njih i duže, jer svaki osećaj neprijatnosti nastaje pre svog odgovarajućeg uživanja a, s druge strane, gasi se tek onda kad s njim počne da umire i samo uživanje. Stoga Utopljani smatraju da ovu vrstu uživanja treba ceniti samo utoliko ukoliko ih nameće nužda. Pa ipak, oni se predaju i ovim uživanjima i zahvalni su majci prirodi koja svoju decu čak i primamljivim zadovoljstvima podstiče da vrše ono što bi, inače, trebalo da stalno rade po zakonu nužde. Kako bi naš život, naime, bio dosadan kad bismo morali da svakodnevno glad i žeđ gonimo gorkim stvarima i lekovima, isto onako kao što gonimo i ostale bolesti koje nas napadaju tek s vremena na vreme!

A što se tiče lepote, snage i okretnosti tela, oni se o tome brižno staraju kao o prijatnim darovima koje je čoveku dala priroda. Staviše, oni sebi kao neke prijatne začine života rado pribavljaju i ona zadovoljstva koja nam se daju preko očiju, ušiju i nozdrva. Priroda je jedino čoveku dala tu sposobnost, jer nijedno drugo živo biće ne oseća zadovoljstvo u posmatranju oblika i lepote sveta, a čulom mirisa služi se svako biće jedino da bi razlikovalo vrstu hrane, dok svojim uhom uopšte ne razlikuje sklad od nesklada tonova. Međutim, za sva ova zadovoljstva važi opšte pravilo: manje zadovoljstvo ne sme sprečiti veće niti ijedno zadovoljstvo sme izazvati kao posledicu bol. Ovo se nužno, kako misle, pojavljuje onda ako je reč o nekom nečasnom zadovoljstvu. Ali, prezirati lepotutela, umanjivati njegovu snagu, njegovu okretnost preobraćati u tromost, telo postom iscrpljivati, nepravdu činiti svom zdravlju i prezirati sve ostale darove prirode ili sam sebe mučiti a da od toga niko nema nikakve koristi, bilo to radi neke uobražene vrline bilo radi toga da bi se lakše podnosile nevolje koje možda neće nikada ni doći — sve to za njih predstavlja najveću glupost i pokazuje čoveka koji je i prema sebi svirep i prema prirodi veoma nezahvalan, jer se odriče svih njenih darova, kao da za njega dugovanje prirodi znači neku sramotu. Jedinim opravdanim izuzetkom smatraju slučaj kad neko ova lična dobra zanemaruje samo zato da bi se sa što više žara posvetio sreći drugih ili opštem dobru, pošto od Boga očekuje kao nagradu kudikamo veća uživanja od onih kojih se odrekao.

Takvo je njihovo mišljenje o vrlini i zadovoljstvu. Oni su ubedeni da ljudski um nije u stanju da pronađe neko drugo gledište koje bi bilo istinitije od njihovog, sem ako ne bi

otkrovenje s neba dalo ljudima nešto svetije. Da li je ovo njihovo mišljenje ispravno ili ne, vreme ne dozvoljava da ispitujemo, a nije ni nužno, pošto smo se latili samo da opišemo njihov način života, a ne da ga i branimo. Uostalom, ma kako stvari stojale u pogledu ovih mišljenja, ja sam ujedno čvrsto ubeđen, a to je da nigde na svetu nemani naroda značajnijeg ni države srećnije.

Utopljeni su ljudi žilava i snažna tela, i to više no što bi se moglo zaključiti prema njihovom uzrastu, koji inače ne spada u mali. Njihovo zemljište nije svuda jednake plodnosti, niti je klima u svakom kraju podjednako zdrava, ali oni se od rđavog vazduha brane umerenim načinom života, a svojom marljivošću toliko savlađuju neplodnost zemljišta da nigde na svetu nema boljeg roda ni većeg priploda, ni više ljudi snažnih tela kao ni manje onih koji boluju. I stoga se tamo može videti kako ne samo dobro izvode sve ono što obično rade zemljoradnici da bi radom i veštinom povećali plodnost svog zemljišta, već se tamo može videti kako se rukama naroda čitave šume na jednom mestu sasvim iskrčuju, a na drugom nove sade. Oni to izvode ne zbog plodnosti već zbog olakšanja prevoza, pošto žele da im šume budu što bliže ili moru ili rekama ili samim gradovima. Jer s manje se muke iz daljine kopnenim putem prevoze poljski plodovi no drva.

Njihovi ljudi su u ophođenju ljubazni i spremni na do-setku, radini, ali vole i odmor. Kad ustreba, dovoljno su izdržljivi da podnesu napor. Uvek su spremni za duhovni rad, pošto inače nisu baš mnogo zaokupljeni nekom drugom vrstom rasonode. Kad su oni od nas čuli za književnost i nauku starih Grka, bilo je pravo čudo videti kako žarko žele da

im ih tumačimo da bi što više naučili. Od Latina nije bilo ništa, izuzev istorije i pesnika, što je izgledalo da bi ih moglo mnogo oduševiti. Počesmo im, dakle, čitati, i to iz početka, više zbog toga da ne bi izgledalo da im želju odbijamo no što smo se nadali nekom uspehu. Međutim, produžujući, brzo opazismo da naš napor, zahvaljujući njihovom trudu, nije uzaludan. Stali su s takvom lakoćom da pišu slova, da reči izgovaraju tako brzo i tako brzo pamte i tako tačno da prevode, da smo se mi upravo zadivili. Istina, to su većinom bili studenti koji su, pored sopstvene želje za učenjem, dobili i od senata naređenje da uče grčki, i kao takvi bili su iz broja najodabranijih i već u zrelim godinama. Za nepune tri godine nije bilo više nijednog dobrog grčkog pisca, a samo takve su i tražili, koga oni ne bi mogli pročitati bez zapinjavanja, izuzev kad je to bilo nemoguće zbog oštećenosti samog teksta. Oni su ovaj jezik, bar tako ja mislim, lako savladali i zbog toga što im nije bio sasvim stran. Meni se, naime, čini da Utopljeni vode poreklo od starih Grka, jer njihov jezik, iako blizak persijskom, čuva mnoge ostatke grčkog jezika u imenima gradova i nazivima magistrata. Prilikom četvrtog mog putovanja umesto robe poneo sam na lađi izvesnu gomilu knjiga, jer sam bio čvrsto odlučio da se radije ne vratim nikad no uskoro. Na ovaj način imali su od mene većinu Platonovih dela, priličan broj Aristotelovih, Teofrastov³⁶ spis o biljkama, ali nažalost, na više mesta oštećen. Za vreme pu-

³⁶ Teofrast (oko 372—287. pre n. e), glavni učenik Aristotelov i njegov naslednik u rukovodstvu peripatetičke škole. Glavna su mu dela iz oblasti botanike, a kao najpoznatije važi *Karakter*. Njegova dela su štampana prvi put u Mlecima, 1497. godine.

tovanja ovu knjigu nisam bio dobro spremio i nekakav majmun na nju naiđe i igrajući se iscepa nekoliko listova. Od gramatičara imaju samo Laskarisa³⁷, jer sa sobom nisam bio poneo Teodora³⁸, a od rečnika Sam imao samo Hesihijev³⁹ i Dioskoridov⁴⁰. Veoma rado čitaju Plutarhove spise, a u Lukijanovoj⁴¹ duhovitosti i njegovom stilu prosto uživaju. Od pesnika imaju Aristofana⁴², Homera i Euripida, pa onda i Sofoklova⁴³ dela, štampana kurzivnim slovima kod Alda⁴⁴. Od istoričara: Tukidida⁴⁵, Herodota i Herodijana⁴⁶. Staviše, moj

³⁷ Laskaris Konstantin, vizantijski gramatičar XV veka. Njegova grčka gramatika izdana je u Milanu 1476, i to je bila prva grčka štampana knjiga.

³⁸ Teodor iz Gaze (1398—1478), vizantijski gramatičar. Njegova grčka gramatika štampana je u Mlecima 1495. godine.

³⁹ Hesihije, grčki leksikograf (V vek n. e). Njegov grčki rečnik štampan je u Mlecima 1514. godine.

⁴⁰ Dioskorid (I vek n. e). Dela mu štampana u Mlecima 1499. Najbolji rukopis njegovog glavnog dela (*De materia medica*), koji je sada u Beču, potiče iz jedne srpske srednjovekovne bolnice.

⁴¹ Lukijan iz Samosate (II vek n. e), grčki pisac. O njemu se kaže da je „antički Volter”. Prevođen je i na naš jezik.

⁴² Aristofanove (V—IV vek pre n. e) komedije štampane su prvi put u Mlecima. 1498. godine.

⁴³ Euripidove (V vek pre n. e) i Sofoklove (V vek pre n. e) tragedije štampane su prvi put u Mlecima 1502. i 1503. godine.

⁴⁴ Aldus Manutius (oko 1450—1515), čuveni mletački tipograf. On je pronalazač štampanog kurziva, koji se zbog toga i danas, na primer u francuskom jeziku, zove italique. U njegovoj štampariji prvi put je štampano mnogo klasičnih pisaca (inkunabula).

⁴⁵ Tukididovu (460. do oko 398. pre n. e) *htoriju Peloponeskog rata* štampano je Aid 1502. u Mlecima.

⁴⁶ Herodijan (170—240. n. e). Grk koji je pisao o rimskim carevima.

drugi Tripije Apinat⁴⁷ poneo je sa sobom i nekoliko dela iz medicine, i to nekoliko manjih spisa Hipokratovih⁴⁸ i Galenov⁴⁹ *Mali priručnik*. Ove knjige oni smatraju veoma dragocenim, jer se nigde toliko kao kod njih ne ceni medicina, iako je njima manje potrebna nego ijednom drugom narodu. Tome je razlog što oni poznavanje medicine smatraju najlepšim i najkorisnijim ogrankom filozofije. Ispitujući pomoću ove filozofije tajne prirode, oni uviđaju kako pri tome postižu ne samo divno zadovoljstvo nego zadobijaju i veliku naklonost tvorca i graditelja prirode. Oni veruju, naime, da je tvorca svoju tvorevinu, ovaj svet, kao neki zemaljski majstor, izložio pred čoveka da je posmatra, jer je jedino njega stvorio sposobnim da to čini. I zato je tvorcu svaki radoznali i oduševljeni posmatrač njegovog dela draži no onaj koji tolike i tako divne prizore gleda tupo i ravnodušno, kao neka nerazumna životinja.

Na ovaj način priviknuti na nauku, Utopljeni pokazuju velike pronalazačke sposobnosti za praktične izume koji povećavaju životnu udobnost. Pa ipak, nama duguju dva pronalaska: štampu i pravljenje hartije, ali ipak ne isključivo nama, već dobrim delom i svojoj sposobnosti. Dok smo im, naime, pokazivali knjige štampane kod Alda i dok smo im pri tome više pričali no objašnjavali kako se izrađuje hartija i kako se knjige štampaju, oni su odmah oštromno pogodili u čemu je

⁴⁷ Tricius Apinatus. drug Hitlodejev. Njegovo ime znači gotovo isto što Hitlodejevo, jer lat. tricae, arum (trice, besposlice), apinae. aaim (gluposti, budalaštine).

⁴⁸ Hipokrat (V vek pre n. e), „otac medicine“. Dela su mu štampana u Mlecima, 1526. godine.

⁴⁹ Galen (131—201. n. e). grčki lekar.

stvar. Jer nijedan od nas nije do tančina poznavao ove veštine. Odmah posle toga pokušao da izrade hartiju i na njoj štampaju slova, jer su pre toga pisali na kožama, korama i papirusu. Prvi pokušaji nisu odmah ispali dobro, ali vršeći uporno stalne probe, ubrzo ovladaše i jednom i drugom veštinom, i to u tolikoj meri da bi oni danas imali naštampane sve grčke knjige samo da su pri ruci imali rukopise. Stoga danas imaju samo ona dela što sam ih gore nabrojao, ali su ona štampana i rasturena u hiljadama primeraka.

Kad u njihovu zemlju dođe neki stranac u nameri daje upozna, oni ga srdačno prime, naročito ako se odlikuje nekom umnom sposobnošću ili poznavanjem mnogih zemalja što ga je stekao dugim putovanjem. Zbog toga im je bio i naš dolazak veoma prijatan, jer vole da čuju što se dešava u svetu. Inače, tamo lađe ne pristaju suviše često radi trgovanja. Uostalom, sem gvozda, šta ima što bi se tamo moglo uvoziti, pošto zlata i srebra imaju toliko da bi pre trebalo da se otud izvozi? A što se tiče robe koju izvoze, smatraju mudrijim daje izvoze oni sami no da to ustupaju drugima, jer oni nastoje pre svega da što bolje upoznaju ostale narode, a zatim i da svoje pomorstvo održe i usavrše.

O ROBOVIMA

Utopljeni ne smatraju robovima ni ratne zarobljenike, sem u slučaju da ovi podignu pobunu, ni decu robova niti, najzad, ijedno lice koje bi mogli da kupe kao tuđeg roba. Kod njih postaje robom ili građanin koji je zbog počinjenog zločina osuđen na robiju ili oni koji su u nekoj tuđoj zemlji osuđeni na smrt zbog zločina. Na ovaj drugi način najčešće dolaze do robova, pošto ih uz malu cenu, i još češće sasvim besplatno, uvoze u velikom broju. Robovi ove vrste moraju ne samo da stalno rade, već i lance da nose. Sa svojim ljudima još strože postupaju, jer smatraju da su oni veći krivci i da zaslužuju težu kaznu jer se nisu mogli da uzdrže od zločina, iako su tako izvrsnim vaspitanjem bili upućeni i stekli uslove da žive pošteno.

Postoji još jedna vrsta robova koju sačinjavaju radni i siromašni nadničari koji iz drugih zemalja dobrovoljno dolaze da služe u Utopiji. Sa njima postupaju lepo i gotovo isto tako blago kao i sa građanima, samo što im se daje nešto više posla jer su naviknuti na teške radove. Ako od ovih poneki hoće da ode, a to se retko dešava, onda ga preko njegove volje ne zadržavaju niti ga otpuštaju bez otpremnine.

O bolesnicima, kao što rekoh, veoma se brižno staraju i ništa ne propuštaju što bi moglo da doprinese ozdravljenju, bilo da je reč o snabdevanju lekovima bilo hranom. Čak i onima koji boluju od neizlečive bolesti nastoje da ublaže sudbinu sedeći kraj njih, razgovarajući s njima i preduzimajući sve što umeju i znaju. Ali ako je bolest ne samo neizlečiva već bolesniku zadaje stalne i užasne muke, onda sveštenici i magistrati savetuju jadnika otprilike ovako: „Za tebe je u životu sve izgubljeno! Drugima si težak, a sebi si nesnosan pošto samo nadživljuješ svoju smrt. Odluči se da ne hraniš više tu neizlečivu kugu! Život je tvoj samo mučenje i zašto da oklevaš? Pun nade što ćeš se osloboditi svoje tamnice, mučilištva svog, svog čemernog života, odluči se i oslobodi se sam, ili daj odobrenje da te drugi oslobode! Samo će patnje tvoje a ne sreću tvoju prekinuti smrt, i stoga je mudro ako je ubrzaš. To ti savetuju sveštenici, tumači volje božje! Poslušaj ih, učinićeš pobožno i sveto delo!"

Oni, koji usvoje ovakav savet, odriču se života⁵⁰ ili dobrovoljnim gladovanjem ili ih oslobađaju muka u snu da ne osete trenutak smrti. Onaj koji ne pristaje pušta se da živi i prema njemu se postupa i nadalje sa istom nežnošću kao i pre. Oni ljudi koji se u ovakvim prilikama odluču na smrt, ostavljaju kod Utopljana za sobom svetlu uspomenu. Međutim, svako onaj ko sebi oduzme život iz nekog, po mišljenju sveštenika i senata neopravdanog razloga, smatra se nedostojnim i zemlje i vatre i stoga njegovo telo bacaju u močvaru. Ovo je kod njih nečasna sahrana.

⁵⁰ Samoubistvo u sličnim slučajevima preporučivali su stoici.

Devojke se ne udaju pre osamnaeste a momci se ne žene pre napunjene dvadeset druge godine. Ako se neki muškarac ili neka žena uhvate u tajnom opštenju pre stupanja u brak, onda se on odnosno ona strogo kažnjavaju i brak im se zabranjuje za ceo život, sem ako ih sam vladar ne pomiluje. Ali i oca i majku te porodice, u kojoj se tako gadno delo dogodilo, društvo smatra osramoćenim, jer nisu dovoljno čuvali svoje dete. Ovo delo kažnjavaju tako strogo samo zato što unapred znaju da bi ih veoma malo bilo koji bi, znajući da u braku treba ceo vek proživeti sa jednim bićem i podneti povrh toga i sve nevolje koje on donosi, uopšte i stupali u bračne veze kad slobodna ljubav ne bi bila strogo kažnjiva. Pri izboru bračnog druga oni se ozbiljno i strogo pridržavaju jednog običaja koji se nama učinio jako nezgodan, a iz početka čak i smešan. Jedna ozbiljna i uglednija gospođa devojku ili udovicu sasvim nagu pokaže proscu, kao što, obratno, neki ugledniji čovek devojci pokaže nagog prasca.⁵¹ Mi smo se ovom običaju kao nečem nezgodnom smejali i nismo ga odobravali. Oni nam odgovoriše da se isto tako i oni čude golemoj gluposti drugih naroda. Kod vas, rekoše nam, pri kupovini nekog ždrebeta, dakle u prilici gde je reč o malo novca, ljudi se ustručavaju da kupe ždrebe, iako je gotovo sasvim golo, i to sve dotle dok se sa njega ne skine sva oprema, jer se svako boji da ono nema neku ranu ispod onih pokrivača. Naprotiv, pri iz-

⁵¹ Plutarh u svojoj biografiji Likurga (gl. 14) priča daje nešto slično zakonom bilo dopušteno i u staroj Sparti. Verovatno je to mesto iz Plutarha poslužilo Moru kao obrazac. Slične odredbe o braku daje i Platon {Zakoni VIII, 841 i XI, 930}.

boru bračnog druga, koji može da donese sreću ili nesreću za ceo život, vi postupate tako lakomisleno da ocenjujete ženu prema jednom pedlju lica koje joj se vidi, pošto joj je sve ostalo telo sasvim pokriveno odećom. Ocenivši je tako vi je uzimate za ženu uz veliku opasnost da prođete rđavo ako docnije na njoj štogod neprijatno otkrijete. Jer nisu svi ljudi mudraci da bi kod žene cenili samo moralnu lepotu, pa čak i za mudrace, kad se ožene, pored osobina duše veliku važnost ima i privlačnost tela. I doista, pod onom silnom odećom kod vaših devojaka može da se krije neki telesni nedostatak takve prirode da je u stanju da čoveka sasvim duševno otuđi od žene, i to onda kad mu više nije dopušteno da se od nje odvoji i telesno. Ako se, dakle, ovakav nedostatak slučajno otkrije posle venčanja, onda je nužno da svako podnosi svoju sudbinu.

Stoga je u Utopiji zakonom osigurano da niko ne padne u klopku. I da su oni taj svoj običaj sasvim dosledno sprovedili, vidi se i po tome što se od svih stanovnika tamošnjih obala jedino oni zadovoljavaju sa po jednom ženom i što se kod njih brak raskida obično tek smrću, sem slučajeva preljube ili potpunog neslaganja naravi. U oba slučaja senat dozvoljava nevinom supružniku da stupi u novi brak, dok se onaj koji je kriv smatra nečasnim i ne srne ponovo da sklapa brak. Inače, oterati ženu mimo njene volje zato stoje bez svoje krivice i nesrećnim slučajem dobila neku telesnu manju, kod njih nije dozvoljeno. Jer napustiti bračnog druga baš onda kad mu je pomoć najpotrebnija u njihovim očima predstavlja svirepost, a sem toga ako bi to bilo dozvoljeno, onda bi ljudi sa nepoverenjem i neizvesnošću čekali svoju starost, koja donosi mnoge bolesti i koja je sama po sebi

prava bolest. Ali ponekad se dešava da se supružnici po svojoj naravi ne slažu. U tom slučaju, kad svaki od njih nađe nekog drugog s kojim se nada da će bolje živeti, onda se sporazumno rastavljaju i sklapaju nove brakove, ali ipak tek po odobrenju senata, koji dozvoljava razvod tek onda kad stvar podrobno ispita u svom delokrugu i preko svojih žena. Pa ni u tom slučaju ne daju lako razvod, jer znaju daje za održanje bračne sloge veoma štetno ako postoji mogućnost da se na lak način promeni brak.

Oni koji izvrše bračno neverstvo kažnjavaju se najtežim ropstvom. Ako je oboje preljubnika bilo u braku onda njihovi supružnici, samo ako hoće, imaju pravo da dobiju razvod i da sklope novi brak, bilo njih dvoje sami bilo sa drugim licima. Ali ako jedan supružnik, kome je ovako naneta uvreda, i dalje voli svog nedostojnog druga, onda može da pođe za svojim drugom u ropstvo, jer po zakonu na to ima pravo. I tako se ponekad dešava da pokajanje jednog i topla odanost drugog supružnika izazovu samilost vladara koji im onda vraća slobodu. Ali bračno neverstvo u povratu kažnjava se smrću.

Za ostala dela zakon ne predviđa određene kazne, već senat određuje kaznu prema svojoj oceni da li je krivica teže ili lakše prirode. Muževi kažnjavaju žene, roditelji decu, sem ako je krivica toliko teška da je potrebna javna kazna. Obično i najveće zločine kažnjavaju ropstvom, jer smatraju daje ova kazna za krivce isto tako teška kao i neposredno pogubljenje i trenutno uništenje, a za državu je mnogo korisnija, jer osuđenik više koristi svojim radom no svojom smrću i, sem toga, ispaštajući na robiji, služi duže vremena kao primer koji odvraća druge od sličnog zločina. Ako se

ovakvi robovi pobune ili otkazu poslušnost, tek onda ih ubijaju, pošto su kao divlje zveri koje ni lanci i rešetke ne mogu da ukrote. Ali, ako osuđenici na ropstvo strpljivo podnose svoju kaznu, ne oduzima im se svaka nada. Ukoliko, naime, tokom svog tegobnog života pokažu kajanje i dokažu da im je njihova krivica sada mrža no i sama kazna, onda im se ropstvo može ublažiti pa i sasvim oprostiti, bilo voljom vladara bilo glasanjem naroda.

Pokušaj silovanja povlači istu kaznu kao da je i izvršeno. Uopšte, u svakom slučaju krivičnog dela odgovornost je ista za jasan i promišljen pokušaj kao i za samo izvršeno delo. Jer oni misle da prepreke, zbog kojih delo nije izvršeno, ne treba da predstavljaju olakšicu za okrivljenog, koji bi delo svakako i izvršio daje samo od njega zavisilo.

U ludama mnogo uživaju. Vredati luđaka važi kao velika sramota, ali je zato dopušteno izvlačiti zadovoljstvo iz njegovih budalaština, jer smatraju da takve zabave gode i samim ludama. I stoga se onome, koje uvek ozbiljan i namršten i ne zna da se nasmeje ni nečijem postupku ni recima, nikad i ne poverava luda iz bojazni da s njom ne postupa grubo. Ovakvom čoveku luda niti koristi niti mu svojim zabavnjačkim darom, a to je jedino što ima, donosi razonodu.

Podsmevati se nekoj ružnoj osobi ili nekom bogalju smatra se ružnim i gadnim, i to ne za onoga koje predmet izrugivanja, već za onoga koji se podsmeva. Jer u ovom slučaju on se kao mani blesavo ruga nečem što onaj nije mogao da izbegne.

Ne starati se o prirodnoj lepoti svoga tela kod njih važi kao nemarnost i lenjost, a pribegavati mazanju i doterivanju kod njih se smatra bestidnom drskošću. Iz iskustva znaju da

nikakav spoljni izgled ženu ne preporučuje muškarcu toliko koliko njena skromnost i poštenje. Spoljnim izgledom žena može mnoge da osvoji, ali samo svojom čestitošću i odanošću može nekog za sebe da veže.

Utopljeni ne samo da zločine sprečavaju kaznama nego počastima i nagradama oni podstiču ljude i na velika dela. Stoga na javnim trgovima dižu spomenike slavnim ljudima kao i onima koji su zaslužni za domovinu da bi na taj način ovekovečili njihovu uspomenu a istovremeno da bi njihova slava služila potomcima kao podstrek da i oni čine velika dela. Ko se svim silama upinje da dobije neki položaj, taj ostaje bez nade da dobije ikakav.

U svakidašnjem životu čovek se s čovekom ophodi ljubazno. Kod njih čak ni činovnik nije ni drzak ni strašan. Stoga ih nazivaju očima, a oni se tako i ponašaju. Svakoje slobodan da im odaje počasti po dostojanstvu, a ko neće, oni ga ne prisiljavaju. Čak se ni sam vladar ne razlikuje od ostalog naroda svojim odelom ni krunom, već jedino po tome što se pred njim nosi rukovet klasja, kao što se raspoznaje i prvosveštenik po tome što pred njim nose svecu.

Kod njih je veoma malo zakona jer je njihovo društveno uređenje takvo⁵² da im je i tih nekoliko sasvim dovoljno. Inače, ostalim narodima naročito zameraju upravo to što imaju čitave knjižurine zakona i mnoštvo njihovih tumača, pa im opet nije dosta. Oni smatraju da je najveća nepravda obavezivati bilo koje ljude takvim zakonima kojih ili ima

52 Ovo Mor preuzima od Tacita koji kaže: *corruptissima re publica plurimae leges* (u najgoroj državi najviše zakona). (Taciti. *Annales* III. 27) Nešto slično govori i Platon (*Zakoni* IX. 861).

toliko mnogo da ih je nemoguće pročitati, ili su opet toliko nejasni da ih niko ne može razumeti. Zato kod njih uopšte nema ni advokata⁵³ koji parnice vode vesto i zakone tumače lukavo. Oni smatraju daje najbolje ako svako zastupa svoju stvar i ako neposredno izloži sudiji sve ono što bi inače govorio svom advokatu. Na ovaj način smanjuju se razna zaobilaženja i lakše se dolazi do istine. Jer kad govore stranke, koje nijedan advokat nije naučio na smicalice, onda vrednost njihovih iskaza sudija brzo procenjuje i priskače u pomoć onima koji su naivniji protiv podmetanja onih koji su lukaviji. Ostalim narodima, kod kojih ima čela gomila veoma zamršenih zakona, bilo bi jako teško da zavedu ovakvu pravdu. Ali u Utopiji svaki građanin poznaje zakone, jer ih ima, kako rekoh, veoma malo, a drugo, ukoliko je tumačenje nekog zakona prostije, utoliko ga oni smatraju točnijim. Jer zakoni se, kažu oni, izdaju samo zato da svako zna šta treba da čini. Svako finije tumačenje pristupačno je samo malom broju koji je u stanju da ga shvati, dok je, na protiv, jednostavniji i pristupačniji smisao zakona svima razumljiv. Inače, što se tiče širokih slojeva naroda kojima su zakoni najviše i namenjeni, isto je kao da zakon uopšte nisi ni izdao ako ga izdaješ sa takvim tumačenjima kojima se smisao može uhvatiti tek posle velikog udubljanja i dugog raspravljanja. Običan čovek iz naroda, koji priprosto rasuđuje, nije u stanju da se upušta u takva istraživanja, a to mu ne dozvoljava ni njegov život koji je stalno zauzet brigom za nasušni hleb.

⁵³1 Morov prijatelj Erazmo veliki je protivnik advokata (upor. njegovu *Pohvalu ludosti*, gl. 51).

Susedi Utopljana dive se njihovom društvenom uređenju. To su slobodni narodi i oni dobrovoljno (mnoge od njih su sami Utopljeni u davnini oslobodili tiranije) dolaze u Utopiju i traže da im se pošalju činovnici, na jednu ili na pet godina. Kad činovnicima prođe rok dužnosti, vraćaju se sa najvećim počastima, a susedi onda odvođe druge. Narodi koji čine ovako pokazuju najveće staranje o svojoj državi, jer napredak ili propast svake države zavisi od morala onih koji njome upravljaju; a zar su mogli učiniti bolji izbor od ljudi koji se ne mogu nikakvim blagom odvratiti od časnog puta, tim pre što im je to blago i nepotrebno pošto moraju posle kratkog vremena da se vrate u Utopiju? Sem toga, kao nepoznati građanima oni ni prema kome ne pokazuju ni neopravdanu ljubav ni mržnju. A baš ta dva zla, koristoljublje i pristrasnost, čim zasednu na sudijska mesta, ubijaju pravdu, koja je žila-kucavica svake države. One narode kojima daju svoje činovnike Utopljeni nazivaju saveznicima, a ostale, koje su pomogli nekim dobročinstvom, zovu prijateljima.

Oni ni s jednim narodom ne sklapaju ugovore koje ostali narodi međusobno tako često zaključuju, raskidaju i ponovo zaključuju. Čemu ugovori, pitaju se oni, kad sama priroda čoveka s čovekom dovoljno ujedinjuje? Zar će onaj koji ne poštuje ovu prirodnu vezu moći da ceni onu vezu koja počiva na recima? U ovom mišljenju najviše ih učvršćuje to što se u tim novim krajevima ugovori između vladara veoma slabo čuvaju. Međutim, u Evropi, a naročito u hrišćanskim zemljama, neprikosnovenost ugovora je svuda sveta i nepovrediva, delom zbog dobrote i pravičnosti vladara, a delom iz strahopoštovanja pred rimskim papama. Jer kao što se pape najstrože sami pridržavaju svega onoga na

šta su se obavezali, tako isto oni zahtevaju i od svih ostalih vladara da održavaju svoje obaveze, i stoga one koji se kolebaju prisiljavaju svojom pastirskom strogošću i kaznom. I pape s pravom smatraju da je veoma ružno ako su svojim potpisima neverni baš oni koji se po prevashodstvu nazivaju vernicima. Ali u onom novom svetu, koji je od ovog našeg sveta udaljen ne toliko dalekim ekvatorom koliko razlikom svog života i svojih običaja, u ugovore nemaju nikakvog poverenja. Ukoliko je neki ugovor sklopljen sa većim i svečanijim ceremonijalom utoliko se brže kida, pošto se uvek lako pronade u pojedinim njegovim odredbama poneka začkoljica, tim pre što je namerno svaki ugovor tako stilizovan da nikada ne obavezuje u tolikoj meri i tako strogo da se na neki način ne bi moglo vrnuti i tako izigrati istovremeno kako sam ugovor tako i njegovo čuvanje. A kad bi u nekom ugovoru, sklopljenom između običnih građana, naišli na ovakvo nadmudrivanje, ili bolje laž i prevaru, onda bi mršteći se uzviknuli kako je takav postupak svetogrđe koje zaslužuje vešala, a tako bi vikali upravo oni ljudi koji se ponose što su slične savete davali svome vladaru. Otuda izlazi jedno od dvoga: ili je pravda neka prostačka vrlina što puzi po narodu duboko dole ispod kraljevskog prestola ili postoje dve vrste pravde —jedna, koja važi za prosti svet i koja stoga hoda teško i vuče se po zemlji i nikada ne može da preskoči ogradu jer je stegnuta u lance, i druga, vladarska, koja ima utoliko veću slobodu kretanja ukoliko ona narodna ima manju i kojoj nije dozvoljeno samo ono što joj se ne prohte.

Ovakve čudi vladara koji tamo, kao što rekoh, tako slabo poštuju ugovore glavni su, mislim, uzrok što Utopljeni

ne sklapaju nikakve ugovore, a oni bi to svoje mišljenje možda promenili samo da žive u Evropi. Pa ipak, njima izgleda da bi bilo uopšte štetno zavoditi običaj sklapanja ugovora čak i onda kad bi se oni održavali. I to zbog toga što ovi ugovori imaju tu posledicu da se dva naroda toliko zamrže da se smatraju naslednim neprijateljima kao da između njih nema nikakve prirodne veze, dok ih u stvari rastavlja samo neki brežuljak ili potok. I stoga, ako nisu vezani ugovorom, smatraju daje opravdano da rade jedan drugome o glavi. Ali njihovo prijateljstvo ne postaje jače ni onda kad sklope ugovor, jer pravo na uzajamno pljačkanje ostaje i dalje na snazi samo ako pri sastavljanju ugovora nekom omaškom nije bilo izričito predviđeno da je ovakav postupak zabranjen. Utopljeni, naprotiv, misle da nikoga ne treba smatrati neprijateljem ko nam nije naneo nikakvu nepravdu. Zajednica stvorena prirodom za njih je istinski savez i misle da se ljudi međusobno čvršće i uspešnije povezuju dobrom voljom no ugovorima, srcem više no recima.

O VOJNOJ VEŠTINI

Utopljeni preziru rat kao nešto zversko, iako mu ljudi pribegavaju kudikamo više no ijedna vrsta zverova. Slavu stečenu na bojnopolju oni smatraju, protivno gotovo svim drugim narodima, nečim što je najmanje slavno od svega na svetu. Stoga oni ne ratuju bez nekog vrlo ozbiljnog razloga, iako se u određenim danima stalno vežbaju u vojnoj veštini, i to ne samo muškarci no i žene, kako bi bili spremni u slučaju potrebe. Ratuju samo onda kad treba da brane svoje granice, ili da suzbiju neprijatelja koji je provalio u zemlju nekog njima prijateljskog naroda ili, najzad, kad odluče, iz čovekoljublja prema nekom narodu koji ste nje pod jarmom tiranije, da upotrebe silu i oslobode ga njegovog tiranina. Svojim prijateljima pritiču u pomoć ne samo onda kad treba da se brane već ponekad i onda kad ovi treba da osvete i kazne nepravdu koja im je pričinjena. Međutim, oni ovako rade samo ako su pitani za savet još pre početka neprijateljstva i ako se, posle svestranog ispitivanja, protivnik mora da oceni kao začetnik rata, pošto je počinio štetu, a neće daje nadoknadi. Ovakve odluke ne donose samo u slučaju neprijateljskog pljačkanja njima prijateljske zemlje već i onda, i to mnogo odlučnije, kada neki narod,

tobože pozivom na svoje zakone, zlostavlja trgovce Utopiji prijateljskog naroda, pa bilo da to radi pod izgovorom svojih rđavih zakona bilo usled naopake primene svojih inače dobrih zakona. Tako su Utopljani ne tako dugo pre našeg vremena vodili baš ovakav rat protiv Alaopolita⁵⁴, a na strani Nefelogeta⁵⁵. Misleći da se mogu pozvati na neki svoj zakon Alaopoliti su zlostavljali trgovce Nefelogeta. Bilo da su Alaopoliti postupili tada po svom zakonu ili mimo njega, njihov je postupak kažnjen oružjem. Taj rat je bio strahovit pošto su se snagama i mržnji ovih dvaju naroda pridružili prijateljstva i vojne snage okolnih naroda. Cvetajuće države bile su podrivene, druge opet uništene. Ovaj niz nesreća završio se potpunim porazom i predajom Alaopolita. Utopljani, koji se nisu borili za sebe, prepustili su sasvim vlast nad alaopolitskom zemljom Nefelogetima, iako je država Alaopolita pre toga bila nesravnjivo jača od nefelogetske. Takvom odlučnošću Utopljani podupiru stvar svojih prijatelja, pa makar reč bila samo o novčanoj šteti, dok, naprotiv, kad su u pitanju njihovi građani, ne rade tako. Ako je njihov građanin u nekoj zemlji na prevaru opljačkan, a nije pri tome bio i zlostavljan, onda se tom narodu Utopljani svete jedino prekidanjem svih trgovinskih odnosa sve do-

⁵⁴ Alaopolitae, moglo bi se prevesti: Građani iz naroda koji ne stanuju nigde, jer je reč sklopljena od grčkog α — (bez), λαός (narod) i πολίτης (građanin). Međutim, neki ovo ime rastavljaju na grčke reci ἀλαός (šlep) i πολίτης (građanin), što nama izgleda kao manje verovatno. U ovom slučaju prevelo bi se sa: ćoravci.

⁵⁵ Nephelotetae znači: Orači oblaka ili Oblakodelci, jer je sastavljeno od grčkih reci γερύλη (oblak) i γήτης (seljak-zemljoradnik). Vossiusje ovo ime čitao kao νεφελογενέται (iz oblaka rođeni), što izgleda nategnuto.

tle dok ne plati odštetu. Ovako oni postupaju ne zato što se manje brinu o svojim građanima nego o građanima svojih saveznika. Novčanu štetu svojih saveznika teže podnose no svoju jedino zbog toga što trgovci njihovih saveznika, pošto trguju svojom privatnom robom, svaki gubitak osećaju kao tešku ranu, dok, naprotiv, trgovcima Utopije lično ne propada ništa izuzev ugleda njihove države. Sem toga, ovakav gubitak pogađa samo onu robu koje u Utopiji ima u izobilju i koja, tako reći, predstavlja samo višak, jer se inače ne bi ni izvozila. Iz svih tih razloga štetu ove vrste u Utopiji niko i ne oseti. Stoga oni smatraju da bi bilo veoma svirepo kad bi se za gubitak nečega, što se ne tiče ni života ni opstanka njihovih građana, osvećivali smrću mnogih ljudi. Ali ako je negde njihov građanin nepravedno ranjen ili ubijen, pa bilo to krivicom državne vlasti ili nekog privatnika, onda Utopljani preko svojih izaslanika traže da im se krivci bezuslovno izruče, inače odmah objavljuju rat. Ako im krivci budu izručeni, kažnjavaju ih smrću ili ropstvom.

Ako su postigli krvavu pobeđu, onda im je ne samo neprijatno već se i stide, jer smatraju da je velika ludost odviše skupo plaćati robu, pa ma kako bila dragocena. Naprotiv, jako se ponose ako su neprijatelja pobedili ratnom veštinom ili lukavstvom. Tada pobeđu slave velikim i javnim slavljem i, kao sećanje na tako uspešan rat, podižu spomenik. Jer oni se hvale da su rat vodili muški i hrabro tek onda kad su ga dobili onako kako nije u stanju da pobedi nijedna životinja, to jest snagom svoga duha. Medvedi, lavovi, veprovi, vukovi, psi i ostale životinje bore se samo snagom svoga tela. Najveći broj ovih životinja prevazilazi nas svojom izdržljivošću i snagom, ali ipak ih mi sve pobeđujemo svojom pameću i umom.

Oni u ratu imaju za cilj jedino to da dobiju zadovoljenje, jer ne bi ni stupili u rat da su ga bili dobili ranije. Kada je zadovoljenje nemoguće, oni se onda svete krivcima toliko strašno koliko je potrebno da se zastraše da ubuduće ne ponove isto. Kad se odluče na ovaj cilj, onda nastoje da ga postignu odlučno i brzo, ali ipak tako da se više brinu da izbegnu opasnost no da postignu hvalu i slavu. I stoga, čim se rat objavi, oni krišom ističu mnoge objave sa državnim pečatom na vidnim mestima u neprijateljskoj zemlji⁵⁶ i obećavaju ogromnu nagradu onome ko ubije neprijateljskog vladara. Isto tako obećavaju manje ali značajne nagrade i za glave onih čija su imena ispisana na tim istim objavama. To su imena ljudi koji su, po njihovom mišljenju, posle vladara najviše odgovorni za stvaranje neprijateljstva. I ma kolika nagrada bila za onoga ko ubije, oni dvostruku nude onome ko im živog dovede nekog od onih koji su na listi. A isto tako poziva se protiv svojih drugova i svaki od onih koji su učenjeni i obećava mu se ne samo oprostaj već i ista nagrada. Na ovaj način postiže se da oni koji su učenjeni uskoro posumnjaju u ceo svet i da žive u najvećem strahu i pravoj opasnosti, pošto strahuju i gube poverenje čak i oni sami međusobno. I često se događalo da su svoje drugove, a pre svega samog vladara, izdavali baš oni u koje se polagalo najviše poverenja. Tako lako novac navodi ljude na svaki zločin. A Utopljeni ga nimalo ne štede u ovakvim prilikama, već se trude da veličinom nagrade nadoknade veličinu opasnosti, jer su svesni kakvom se riziku izlažu oni kojima

⁵⁶ Aluzija na sličan postupak Henrija VIII protiv Škotlandana 1515. godine, dakle u vreme kad je Mor pisao.

se obraćaju. I stoga oni pored velikih količina zlata obećavaju na trajno uživanje i zemljišne posede s velikim prihodom koji se nalaze u zemlji nekog njihovog saveznika i na potpuno sigurnom mestu. Ova obećanja verno održavaju.

Ovakav običaj ucenjivanja i trgovanja neprijateljskim glavama kod ostalih naroda ocenjuje se kao nepošteno i svirepo delo, svojstveno niskim dušama, dok se Utopljeni, na protiv, ovim ponose i smatraju sebe mudrim što na taj način dobijaju i najveće ratove bez ikakve borbe. Smatraju čak da postupaju čovečno i u duhu ljudskog milosrđa, jer smrću nekolicine krivaca iskupljuju život ogromnog broja nevinih koji bi u borbi pali, i to kako sa njihove tako i sa strane neprijatelja. Oni neprijateljski narod žale jednako kao i svoj, jer znaju da taj narod ne polazi u rat po svojoj volji, već po naređenju svojih vladara.

Ako im nabrojana sredstva ne donesu uspeh, onda seju razdor i održavaju ga pridobijajući i dajući kraljevom bratu ili nekoj drugoj uglednoj ličnosti nadu da će se dočepati prestola. Ako u neprijateljskoj zemlji unutrašnja trvenja prestanu, onda protiv nje uvlače neku susednu zemlju, iskopavajući u tu svrhu neki zastareli povod, koji inače vladarima uvek stoje na raspoloženju.

Ako su nekome obećali ratnu pomoć, onda mu daju novac u izobilju, ali vojnike veoma štedljivo, jer oni svoje građane toliko izuzetno vole i toliko se uopšte između sebe uzajamno cene da nisu spremni ni najobičnijeg svog građanina da zamene čak ni neprijateljskim vladarem. Ali zato srebro i zlato veoma lako daju, pošto im to blago jedino i služi za takve ciljeve i pošto su svesni da bi živeli u blagostanju čak i onda kad bi svoje riznice sasvim ispraznili. Uo-

štalom, pored blaga koje imaju na svom ostrvu oni raspolazu još i ogromnim zlatom koje im, kao što sam rekao, duguju mnogi narodi. Na taj način, oni na svog neprijatelja šalju plaćeničku vojsku koju su prikupili sa svih strana, a naročito od Zapoleta.⁵⁷

Narod Zapoleta živi 500 milja istočno od Utopije. To su ljudi zaostali, sirovi, divlji i najčešće stanuju po šumama i teško pristupačnim planinama na koje su navikli. Izdržljivi su i lako podnose žegu, zimu i teške radove. Ne znaju ni za kakvu životnu udobnost, niti se bave zemljoradnjom. Njihove kuće i njihova odeća pružaju sliku zaostalosti. Bave se jedino stočarstvom, a velikim delom žive i od lova i pljačke. Rođeni ratnici, oni traže svaku priliku za rat i ne propuštaju je kad je jednom nađu. U gomilama silaze s planina i nude se za vrlo malu cenu svakom ko traži vojsku. Od svih zanata života poznaju jedino ovaj kojim se traži smrt. Kad nekome služe, onda se za nj biju hrabro i verno. Ali pri stupanju u službu ne primaju nikakav određen rok, već stupaju pod takvim uslovom da mogu već sutradan preći u službu drugome, pa čak i neprijatelju, samo ako im ponudi veću platu. U stanju su da se već prekосуtra ponovo vrate, samo ako im se najamnina povisi. Retko se vodi rat u kojem oni nisu u velikom broju zastupljeni i u jednoj i u drugoj protivničkoj vojsci. I zato se često dešava da isti Zapoleti danas, dok se bore u istoj vojsci, žive međusobno u naj-

⁵⁷ Zapoletae u prevodu bi značilo: Rasprodavači ili Oni koji sve prodaju, sastavljeno od grčkih reci ξα (skroz, sasvim, veoma) i πωλητων (prodavači). Obično se uzima da Mor, govoreći o niskosti Zapoleta, aludira prvenstveno na Švajcarce, koji su u njegovo vreme davali najviše najamnih vojnika.

većoj slozi pošto su iste krvi, a kad se već sutra razdvoje u dve protivničke vojske, tuku se žestoko i dušmanski jedni protiv drugih. Zaboravljajući da su iste krvi, zaboravljajući prijateljstvo, oni se uzajamno kolju bez milosrđa, ubijaju bez obzira, i to jedino stoga što im dva razna vladara plaćaju sitnu novčanu nagradu, koju oni toliko cene da neodoljivo prelaze iz jedne vojske u drugu zbog povećanja dnevnice za cigli marjaš. Na taj način njima ubrzo ovlada strahovita gramzivost, koja im ipak ne donosi nikakvu korist. Jer sve što zarade svojom krvlju ubrzo potroše na provod, i to onaj najniže vrste.

Ovi Zapoleti ratuju za račun Utopljana u svakoj prilici i protiv svakog, pošto im ovi plaćaju toliko koliko nijedna druga zemlja. Kao što Utopljani traže čestite i sposobne ljude da ih na pošten način koriste, tako isto oni traže i ove veoma rdave ljude da ih bezobzirno iskoriste. Kad nastupi potreba, oni velikim obećanjima privuku Zapolete i izlažu ih na najopasnija borbena mesta, odakle se malo njih vraća da traži što im se duguje. A oni koji ostanu živi, dobijaju tačno što im je obećano, da bi im to služilo kao podstrek da i ubuduće pokažu istu hrabrost. Utopljani se ne brinu uopšte koliko će ovih najamnika izginuti, jer smatraju da će uveliko zadužiti ljudski rod ako im pođe za rukom da sav ološ tog gadnog i razbojničkog plemena očiste sa lica zemlje.

U toku rata Utopljani posle zapoletske odreda koriste vojsku onih za koje su se i latili oružja, a zatim pomoćne čete ostalih saveznika. Tek na poslednjem mestu uvode i svoje građane, od kojih jednog čoveka osvedočene hrabrosti biraju i za vrhovnog zapovednika svekolike vojske. Njemu se dodeljuju i dva zamenika, koji nemaju nikakve vlasti

dok je vojskovođa živ, ali ako ovaj padne u ropstvo ili pogine, dolazi na njegovo mesto prvi koga opet u potrebnom slučaju smenjuje onaj drugi.⁵⁸ Na ovaj način kako je u ratu svačiji život izložen opasnosti, obezbeđuje se vojska od rasula u slučaju da vojskovođa pogine.

Vojsku prikupljaju iz svakog grada, i to samo od onih koji se dobrovoljno jave. Nikoga ne prisiljavaju da stupi u vojsku koja ratuje van njihove granice, jer znaju da vojnik plašljive prirode ne samo što se lično ne bori nikad hrabro već svoj strah prenosi i na druge. Ali ako nastupi otadžbinski rat, onda plašljivce, ukoliko su telesno jaki, stavljaju na lađe zajedno sa hrabrijim ili ih razmeštaju po bedemu odakle je nemoguće pobeći. I na taj način stid od svojih drugova, blizina neprijatelja kao i isključenost svake nade u bekstvo ugušuju strah i često u krajnjoj opasnosti njihov kukavičluk pređe u hrabrost.

Kao što nijedan građanin nije prisiljen da mimo svoje volje pođe u rat koji se vodi izvan granice, tako se isto i ženama ne brani da dobrovoljno prate svoje muževe kad pođu na vojnu. Staviše, na to se žene i podstiču, i one koje se odluče mnogo se pohvaljuju.⁵⁹ Od onih koje su pošle svaka u borbu stupa zajedno sa svojim mužem i svaki je borac okružen svojom decom, rođacima i prijateljima, da bi se tako izbliza pomagali oni koje sama priroda podstiče da se uzajamno po-

⁵⁸ Sličan običaj u ratu primenjivali su stari Spartanci (upor. Tukidid IV, 38).

⁵⁹ Nešto slično Cezar govori o ženama Gala (*De bello gallico* VII, 51) i Tacit o ženama Germana (*Germama*. 8 i 18). I Platon u *Državi* (VIII, 457) govori o učešću žena u ratu.

mažu. Najvećom sramotom smatra se ako je muž došao bez žene ili ako se sin povratio bez oca. Stoga se Utopljeni, ako je borba došla do njih a neprijatelji još pružaju otpor, bore u dugom i krvavom okršaju do poslednjeg daha. Istina, oni koriste sva sredstva samo da sami ne bi morali voditi borbe, već da bi završili rat pomoću plaćenih snaga. Ali kad je njihovo stupanje u boj neizbežno, onda ga primaju s toliko odlučnosti s koliko su opreznosti prethodno radili da do toga ne dođe. U prvom napadu ne pokazuju oni sav žar i borbenost, ali tokom bitke postepeno se zagrevaju i toliko postaju odvažni da će pre izginuti no odstupiti. Kako znaju da je u njihovoj zemlji svakome život obezbeđen i kako ih stoga ne mori nikakva briga o njihovim porodicama (a upravo ovakve brige lome hrabrost i onih najodvažnijih), oni pokazuju visok borbeni moral koji ih čini nepobedivim. Sem toga, njihova vera u pobedu zasniva se i na savršenom poznavanju ratne veštine. I najzad, njihovu hrabrost povećava i pravilno vaspitanje što su ga još od ranog detinjstva primali, kako od škole tako i od dobrog društvenog uređenja. Svako je naučen da ne potcenjuje svoj život i da ga ne gubi glupo, ali isto tako i da ga ne precenjuje pa da se za nj grčevito drži i sramotno čuva čak i onda kad čast zahteva da se položi. Kad se u nekoj borbi bitka sasvim rasplamsala, onda odred odabranih mladića koji su se zakleli da će se žrtvovati za svoj zadatak neustrašivo traži neprijateljskog vojskovođu: napada ga otvoreno ili na njega nasrće iz zasede; nasrće izbliza ili se do njega probija izdaleka pomoću borbenog dugačkog klina koji se stalno popunjava novim borcima. I tako se retko dešava da neprijateljski vojskovođa ne pogine ili ne padne živ u ruke svojih protivnika, sem ako ne potraži spas u bekstvu.

Kad jednom pobede, Utopljeni ne vrše pokolj jer više vole da živog neprijatelja uhvate nego da ga u bekstvu ubijaju. Kad god gone neprijatelja, uvek za sobom imaju jedan odred vojske pod zastavom i u punom borbenom poretku. A ako se desi da su pobedu izvojevali tek poslednjim borbenim odredom, pošto su im prednji odredi pretrpeli poraz, onda više vole da puste neprijatelja da pobjegne nego da navikavaju svoju vojsku da goni neprijatelja sa potpuno rasturenim borbenim redovima. Jer oni ne zaboravljaju stajati baš njima samima nekoliko puta pošlo za rukom. Neprijatelj je pobedio i porazio glavninu vojske i, ponesen tom pobedom, dao bi se na gonjenje grupica koje su tamo-amo bežale. U tom trenutku jedan mali odred utopljanske vojske, koji je ostao u rezervi i čekao priliku, iznenada bi napao rasturenog neprijatelja, koji se nije brinuo o svojoj sigurnosti, i time bi izmenio ishod cele bitke. I tako bi, iščupavši neprijatelju iz ruku već sigurnu i nesumnjivu pobedu, pobeđeni pobeđili svog pobeđnika.

Teško je reći da li su oni lukaviji u postavljanju ili veštiji u izbegavanju zaseda. Kad pomisliš da se spremaju za bekstvo, oni onda u stvari najmanje o tome misle. Naprotiv, ako su zaista odlučili da beže, onda ti izgleda da uopšte i ne pomišljaju na to. Ako osećaju da su u odviše nepovoljnom položaju, bilo zbog nezgodne pozicije bilo zbog svoje malobrojnosti, onda se noću u najvećoj tišini povlače ili izbegnu svoj slabiji položaj nekim lukavim potezom. Ponekad se povlače neotkriveno po danu i pri tome čuvaju svoj bojni poredak tako da ih je pri odstupanju opasno napasti isto kao i pri nastupanju.

Svoj logor utvrđuju brižljivo dubokim i širokim rovom, a iskopanu zemlju bacaju unutra. Za ovaj posao ne upotreb-

ljavaju najamne radnike, već ga vrše sami vojnici, i to svi izuzev onih što stražare ispred logora za slučaj iznenadnog napada. I radeći s tolikom radnom snagom, oni završavaju velika i prostrana utvrđenja brže no što bi se moglo verovati.

Oružje koje ih štiti od neprijateljskog udara jako je, lako se nosi i ne smeta slobodnom kretanju, tako da pod njim mogu bez teškoća i da plivaju. Jer navika plivanja pod oružjem spada u prve zadatke njihove vojne nastave. Za borbu na daljini kao oružje služe im strele koje odapinju veoma brzo i okretno, i to ne samo kao pešaci nego i kao konjanici. Za borbu izbliza ne upotrebljavaju mačeve već sekire koje su smrtonosne svojom oštricom isto kao i težinom, bez obzira kojom se stranom udari. U pronalaženju ratnih sprava oni pokazuju neobičnu obdarenost, i kad tako neku izgrade, čuvaju je u krajnjoj tajnosti, jer ako za spravu saznaju drugi pre vremena kada treba da se upotrebi, onda ona može da donese više sramote no koristi. Pri izradi ovih sprava pre svega gledaju da se mogu lako prevoziti i da budu što pokretnije.

Kad sa protivnikom sklope primirje, onda taj ugovor čuvaju kao svetinju, tako da ga ne povređuju čak ni onda kad su izazvani. Zauzetu neprijateljsku zemlju ne pustoše niti pale sazele useve. Oni paze da zasejane njive, koliko je moguće, ne ugaze čak ni vojskom i konjima, jer unapred vide da žito koje raste može njima samima biti od koristi. Nikog bez oružja ne zlostavljaju, sem ako nije špijun. Gradove koji se predaju poštedeju. Ne ruše čak ni one koje su zauzeli najuriš, već jedino ubijaju ljude koji su sprečavali da dođe do predaje, a ostale branioce odvođe u ropstvo. Nebratko stanovništvo uopšte ne diraju. Ako saznaju za one ko-

ji su savetovali predaju, onda im daju jedan deo imovine onih koji su osuđeni. Preostalu imovinu dele svojim saveznicima, jer od njih niko ništa ne želi od plena.

Po završetku rata troškove ne snose njihovi saveznici za koje su ratovali, već pobeđeni. Na ime ratne štete potražuju izvestan deo u novcu, koji čuvaju za slične slučajeve rata, a drugi deo u posedima sa kojih trajno dobijaju velike prihode.

Prihode ove vrste oni ubiru od mnogih naroda. Sticali su ih postepeno i na razne načine i sada ti prihodi prelaze sumu od 700000 dukata godišnje. Na ove posede šalju kao kvestore neke od svojih građana da tamo bogato žive i da predstavljaju plemiće. Preostali deo prihoda, koji još uvek iznosi mnogo, unosi se u državnu blagajnu, sem u slučaju kad Utopljeni taj novac ne pozajme zemlji u kojoj se nalaze njihovi posedi. A oni to rado čine i novac ne potražuju sve do trenutka dok njima samima ne bude potreban. Ipak, veoma se retko događa da traže povraćaj celog duga. Neka imanja ove vrste Utopljeni dodeljuju ljudima koji su se na njihov podstrek izlagali nekoj od opasnosti o kojima sam prethodno govorio.

Čim neki vladar, stupivši u rat protiv Utopljana, otpočne sa pripremama da napadne njihovu zemlju, oni mu odmah izlaze u susret, ogromnom vojskom koju izvode van svojih granica, jer samo u krajnjem slučaju vode rat na svoje zemljištu i nema te nužde koja ih može naterati da pozovu u pomoć na svoje ostrvo stranu vojsku.

O VERAMA U UTOPIJI

Postoje razne veroispovesti ne samo po pojedinim krajevima ostrva već i u svakom gradu. Jedni obožavaju Sunce, drugi Mesec, neki ovu, a neki onu planetu. Ima ih opet koji obožavaju po nekog čoveka koji se nekad istakao svojim životom ili proslavio svojim junaštvom, i to ne samo kao Boga već i kao vrhovno božanstvo. Ali kudikamo najveći deo pametnog sveta odbacuje sva ova verovanja i priznaje samo jedno, nedokučivo, neobjašnjivo, večno i beskrajno božanstvo, koje na jedan čoveku neshvatljiv način ispunjava ceo ovaj svet, i to ne svojom veličinom već svojom svemoći. Ovo božanstvo nazivaju ocem. Njemu jedinom pripisuju postanak, rast, razvitak, promene i kraj svih stvari i samo njemu odaju božanske počasti. Čak i oni ostali koji veruju u razne bogove sa ovima se slažu u tome jer i oni veruju da postoji jedan vrhovni Bog, koji je tvorac i upravljač sveta. Ovo božanstvo Utopljeni zajednički na svom jeziku zovu Mitrom⁶⁰,

⁶⁰ Mythra. I ovaj detalj, kao i izrazi barzan i dr. ukazuje na vezu sa Iranom, u koji su pobešli poslednji članovi Platonove Akademije posle njenog zatvaranja početkom VI veka n. e. Mitra je glavno iransko božanstvo koje se pominje prvi put u XIV veku pre n. e. i označava posrednika između neba =>

ali se međusobno ne slažu u tome što je Mitra za jedne ovo, a za druge ono. Međutim, ma koliko pojedinci različito shvatali ovo božanstvo, ipak su svi saglasni u tome da ono ima onu istu prirodu čijoj volji i veličanstvu i svi ostali narodi saglasno pripisuju vrhovnu vlast nad svim što postoji.

Utopljeni, međutim, malo-pomalo napuštaju ovu raznovrsnost verovanja i sve više se približavaju onoj jedin-stvenoj veri koja sve ostale, kako izgleda, natkriljuje svojom razumnošću. I nema sumnje da bi sva ostala verovanja već davno iščezla da nepredviđeni slučajevi nisu usporavali njihovo nestajanje. Kad se, naime, neki pojedinac sprema da napusti svoju veru, pa mu se u međuvremenu dogodi kakva nesreća, onda on to u svom sujevnom strahu ne tumači kao slučajan događaj, već kao srdžbu onog božanstva koje mu se sveti za njegovu bezbožnu nameru. Ali čim su od nas saznali za Hristovo ime, njegovu nauku, život i čuda, kao i zadivljujuću postojanost tolikih mučenika čija je dobrovoljno pro-livena krv privukla hrišćanskoj veri toliko naroda iz najuda-ljenijih krajeva, ne možeš zamisliti kako su i oni spremno prihvatili ovo učenje, bilo tajnom božjom milošću bilo što im se Hristovo učenje učinilo veoma blisko onoj jeresi koja je kod njih bila najraširenija. Ja, opet, mislim daje od velikog uticaja bilo i to što su oni čuli da je Hristos voleo zajed-nički život, sličan onome koji vlada kod njih, i da se takav

·\$ i zemlje. Mitra je „Nepobedivo sunce“. Njegov je kult rimska vojska proširila po celoj imperiji. U Jugoslaviji su utvrđena četiri mitreja (Mitrino svetilište), i to u Cavtatu, Konjicu, Jajcu i Ptuju. Hrišćanstvo je potislo mitraizam tek u V veku n. e. preuzevši njegov glavni praznik „Rodendan Nepobedivog Sunca“, tj. Božić, slavljen 25. decembra.

život još uvek vodi u najčistijim hrišćanskim zajednicama.⁶¹ Ali bez obzira staje najviše doprinelo, mnogi od njih pristupiše našoj veri i primiše sveto krštenje. Ali od nas četvorice što ostadosmo u životu posle smrti dvojice drugova nijedan, nažalost, nije bio sveštenik, pa stoga Utopljanima, iako su primili neke svete tajne, ipak još uvek nedostaju one koje kod nas podeljuju samo sveštenici. Pa ipak, oni ove tajne sa-svim razumeju i prosto izgaraju od želje da ih prime. Sta-više, oni u svom krugu živo raspravljaju da li bi sami mogli izabrati jednog između sebe koji će vršiti obrede sveštenika, ne čekajući da im ga pošalje poglavar hrišćanske crkve. Stvarno je izgledalo da će takvom izboru i pristupiti, ali za moga boravka tamo još nisu bili nikoga izabrali.

U Utopiji čak ni oni koji sami odbacuju hrišćansko učenje ipak nikoga ne odvrćaju od ove vere niti proganja-ju one koji su se pokrtili. Jedini takav slučaj desio se baš u momo prisustvu kada je zatvoren jedan iz naše sredine. Ne-davno pokršten, taj čovek stao je da javno propoveda Hri-stovu veru sa više žara no mudrosti, iako smo mu mi save-tovali baš obratno. On se toliko zagrejao da je počeo ne sa-mo našu veru da uznosi iznad ostalih, već sve druge i da osuđuje, nazivajući ih poganskim, a njihove pristalice ne-častivim bezbožnicima koje treba kazniti večnim ognjem. Postoje tako dugo propovedao, bi lišen slobode, sudski op-tužen i osuđen na progonstvo, ne što je vređao veru, već što je u narodu stvarao nered. Jedan od najstarijih njihovih za-kona propisuje da niko ne sme biti uznemiren zbog svog

⁶¹ Christianorum conventus. Ironična aluzija na manastire kao „op-štežitija“.

verskog ubedenja. Utop je, naime, dobro znao da su se stanovnici pre njegovog dolaska stalno međusobno gložili zbog verskih razmirica i uvideo je daje baš to što su pojedine sekte bile nesložne u pogledu zajedničkog interesa i što se stoga svaka pojedinačno borila za zemlju, njemu i pružilo mogućnost da ih pokori sve. Stoga je on, neposredno posle pobede i još pri samom osnivanju svoje države, doneo zakon da svako može ispovedati veru koju hoće, da može i druge u svoju veru prevoditi, ali se pri tome mora truditi da svoju veru propoveda blago i umereno i da razlozima ubeđuje, a ne da tuđe vere oštrim pogrdama unizuje. Šireći svoju veru niko ne sme da drugoga od njegove odvraća, da tuđe versko ubedenje vređa, niti da se služi ikakvom primenom sile. Ko pokaže netrpeljivost u verskim raspravama, kažnjava se progonoštvom ili ropštvom.

Utop je ovim merama težio da održi mir, jer je iz iskustva znao kako ga stalne verske borbe i verska netrpeljivost potpuno onemogućuju. Ali ne samo to. On je takođe smatrao da njegova zakonska odredba ide u korist ljudskog verovanja uopšte pa stoga, čini se, nije smeo da olako zauzme ikakav određen stav, jer je bio nesiguran da li možda sam Bog ne zahteva raznovrsnost ljudskog obožavanja i zato nadahnjuje jednoga ovim, drugoga onim verskim ubedenjem. U svakom slučaju, Utop je smatrao besmislenom drskošću upotrebljavati nasilje i pretnju u cilju da i druge prisiliš da prihvate kao istinu ono isto što ti držiš da je istina. A ako, opet, postoji samo jedna istinska i prava vera, a sve ostale su lažne, onda je opet Utop dobro uradio, jer ako između pojedinih vera postoji razuman i umeren odnos, onda će prava vera jednog dana potisnuti sve ostale i izdići se iznad

njih, jer će ih nadvladati snagom svoje istine. Ako se, na protiv, vere međusobno bore oružjem i ako između njih vlada stalan nemir, onda će u toj borbi pobediti najžilaviji, a to su istovremeno i najgori ljudi, i oni će najbolju i najsvetiju veru zagušiti svojim besmislenim sujeverjem kao što trnje i korov ugušuju useve. Iz svih ovih razloga Utop je celo pitanje vere ostavio otvoreno i dao je slobodu da svako veruje u šta hoće. Jedino je zabranio učenje da duša propada zajedno sa telom i da svetom upravlja slučaj, a ne božansko providenje. To je učinio zbog toga da bi osujetio da ijedan čovek do te mere upropasti svoje ljudsko dostojanstvo. To je razlog što Utopljeni veruju da posle ovozemaljskog života postoje muke kao kazne za zla, a uživanje kao nagrada za dobra dela u ovom životu. Onaj ko ovo ne veruje, kod njih se uopšte ne ubraja među ljude, jer takav čovek uzvišenu prirodu svoje duše srozava na prezrenja dostojni stepen životinjskog tela. Takvog čoveka oni izbacuju i iz reda svojih građana pošto smatraju da bi on, samo kad bi smeo, potpuno nipodaštavao njihov poredak i moral. Jer kako se uopšte može i sumnjati da takav čovek ne bi ili podmuklom veštinom izigrao ili silom porušio sve zakone svoje zemlje samo da bi svoje lične strasti zadovoljio, zato stoje strah od zakona jedini koji on oseća i zato što se on posle ovozemaljskog života nikakvom dobru više ne nada? Čoveku ovakvih shvatanja ne odaju nikakve znake uvažavanja, ne poveravaju nikakvo počasno zvanje niti mu uopšte dozvoljavaju ikakvu javnu službu. Prosto-naprsto smatraju ga nekorisnim i nedostojnim bićem. Pa ipak, prema ovakvom čoveku ne primenjuju nikakve kazne, jer su potpuno načisto s tim da nijedan čovek nije isključivi gospodar svojih ose-

ćanja i misli. Oni ga čak ni pretnjama ne prisiljavaju da sakrije svoje ubedenje niti uopšte dopuštaju pretvaranje i laž, koje neverovatno mrze kao nešto što je veoma blisko prevari. Jedino mu zabranjuju da svoja shvatanja dalje širi, i to samo na javnim mestima. Inače, dozvoljeno mu je, čak mu se i preporučuje, da raspravlja u četiri oka sa sveštenicima kao i ozbiljnim ljudima, jer se gaji nada da će on na taj način svoju zabludu napustiti i poći putem razuma.

Ima još jedna, i to prilično brojna, sekta ljudi kojoj se uopšte ne zabranjuje učenje, budući da se smatra da njene pristalice nisu sasvim izgubili pamet i da sami po sebi nisu rđavi ljudi. Ovi ljudi, otišavši u sasvim suprotnu krajnost, veruju da i životinje imaju besmrtnu dušu, koja se, istina, ne može uporediti sa čovečjom niti je stvorena za isto blaženstvo. Jer bez malo svi Utopljeni tako čvrsto i nepokolebljivo veruju u buduće beskrajno blaženstvo da plaču samo nad bolesnicima, a nikada za umrlima sem ako vide da se neko rastavlja od života sa strahom i protiv svoje volje. Takav slučaj smatraju najgorim znamenjem, jer pretpostavljaju da se ona duša očajno plaši smrti koja zbog svoje nečiste savesti potajno sluti skorbu kaznu. Sem toga, oni misle da Bog nerado prima one koji se na njegov poziv ne odazivaju veselo, nego se vuku preko volje i na silu. Oni, dakle, koji vide ovakvo umiranje užasavaju se i zato iznose mrtvaca u najvećoj tišini i bolu i, pomolivši se skrušeno Bogu da mu milostivo oprost njegovu slabost, sahranjuju telo u zemlju. Naprotiv, onoga ko umre veselo i pun nade niko ne oplakuje, već ga ispraćaju sa pesmom i, toplo preporučujući njegovu dušu Bogu, najzad mu telo spaljuju, izražavajući pri tome više poštovanja no bola. Na mestu spaljivanja podižu stub na kojem su ure-

zanim slovima ispisane zasluge umrlog. Kad se vrate kući, razgovaraju o njegovom životu i delima, a od svega najviše i najradije se spominje njegova spokojna smrt.

Ovakav način odavanja počasti uspomeni nekog valjanog čoveka predstavlja, po njihovom mišljenju, živima najbolji podstrek da žive kako valja, a mrtvima najdraži način odavanja pošte, jer i mrtvi, po mišljenju Utopljana, prisustvuju razgovorima koji se o njima vode, iako ih kratkovidne naše oči ne vide. Jer ne bi ni priličilo sreći pravednika kad oni ne bi mogli da se slobodno kreću kud im je volja, a sem toga bio bi znak nezahvalnosti s njihove strane kad bi odbacili svaku želju da posete svoje prijatelje sa kojima su bili, dok življahu na ovom svetu, povezani najprisnijim vezama uzajamne ljubavi. Pravednici, u stvari, prema zaključivanju Utopljana, sva ova plemenita osećanja poseduju na onom svetu još u većoj meri isto onako kao što su im ostale radosti povećane, a ne umanjene. Veruju, dakle, da se mrtvi kreću među živima kao posmatrači njihovih reci i dela. I stoga Utopljeni, uzdajući se u pomoć ovakvih svojih zaštitnika, smelije pristupaju ostvarenju svojih zadataka, dok ih, s druge strane, verovanje u prisustvo mrtvih predaka odvraća da potajno vrše nečasna dela.

Utopljeni sasvim preziru i ismejavaju vraćanje po letu ptica kao i ostala na sujeverju zasnovana gatanja, koja se inače u velikoj meri primenjuju kod drugih naroda. Ali čudesa koja se dešavaju bez ikakvog učešća prirode, poštuju kao delo i svedočanstvo prisutnog božanstva. Tvrde da se ona često dešavaju i u njihovoj zemlji. Ponekad, u trenucima velike i teške opasnosti, zajedničkim molitvama i tvrdom verom oni ih izmole i dožive.

Posmatranje i divljenje prirodi smatraju Bogu prijatnim načinom obožavanja. Pa ipak, ima ih i kod njih, i to u velikom broju, koji, poneti verom, zanemaruju nauku, ne trude se da steknu ma kakvo znanje niti se ikad predaju ugodnom odmaranju, jer veruju da će jedino napornim životom i dobrim delima prema svojim bližnjima postići zagrobnu sreću. Stoga se neki od njih posvećuju negovanju bolesnika, drugi opet opravljaju puteve, čiste kanale, popravljaju mostove, kopaju zemlju, pesak ili vade kamen, rade na seči šume i izradi drvene građe, prevoze kolima u gradove drvo, žetvu i ostale stvari. Rade ne samo za javne potrebe, već i za pojedince, kojima služe pre kao robovi nego kao sluge. Jer gde god se pojavi kakav gadan, težak i prljav posao koji većina ljudi nerado vrši, oni ga od sveg srca primaju i veselo završavaju. Drugima pružaju priliku za dokolicu, a sami neprekidno rade na najtežim poslovima; pa ipak oni o tome ne vode računa niti ikada drugima prigovaraju zbog njihovog načina života niti opet svoj izdižu. Ovakvi ljudi, ukoliko se više spuste na položaj roba, utoliko veće poštovanje uživaju u celom narodu. Ova vrsta ljudi deli se, ipak, u dva reda. Jedni su neženje, koji ne samo da se uzdržavaju od svakog polnog odnosa celog svog veka, već ne jedu ni meso, a neki čak ništa što potiče od životinja. Oni se odriču svih ovozemaljskih uživanja, jer ih smatraju opasnim za buduće blaženstvo, koje željno iščekuju provodeći život u bdenju i napornom radu. Nada da će uskoro uspeti čini ih veselim i žilavim. Drugi provode život u isto tako predanom radu, ali stupaju u brak jer ne preziru zadovoljstva koja se u njemu nalaze i jer smatraju da treba živeti po zakonima prirode i da svojoj domovini duguju decu.

Nijedno zadovoljstvo, koje ne ide na štetu rada, oni ne odbacuju. Biraju prvenstveno meso od četvoronožnih životinja, jer misle da će ih takva hrana učiniti snažnijim i otpornijim za svaki posao. Ovaj red Utopljeni smatraju mudrijim ljudima, a onaj prvi pobožnijim. Jer Utopljeni bi se smejali onim prvim kad bi oni razumom pravdali svoje odricanje od braka kao i svoje pretpostavljanje napornog života ugodnom. Ali kako oni ispovedaju da ih jedino vera rukovodi, u Utopiji se poštuju i cene tim pre što se Utopljeni neobično mnogo čuvaju da se olako ne izjašnjavaju ni o jednoj veri. Tako, dakle, žive oni koji se na njihovom jeziku nazivaju „butreski“⁶², što bi na našem odgovaralo „monasi“.

Utopljanski sveštenici odlikuju se izvanrednom pobožnošću i stoga ih je vrlo malo. U svakom gradu ima ih trinaest prema istom tolikom broju hramova. U vreme rata sedmorica njih odlaze sa vojskom, a na njihova mesta postavljaju se drugi. Ali svaki od onih koji su otišli po povratku ponovo dobija svoje mesto. Prekobrojni po starešinstvu nasleđuju one koji umiru. U međuvremenu služe kao pratioci prvosveštenika, koji je starešina nad svima. Sveštenike, kao i ostale magistrate, bira narod tajnim glasanjem da bi se izbegla pristrasnost. Izabrane rukopolaže kolegijum sveštenika. Sveštenici činodejstvuju, neguju veru i vrše ulogu nadzornika nad javnim moralom. Velika je sramota biti od njih pozvan ili ukoren zbog svog nevaljalog života. Ali, iako im pripada pravo da savetuju i ukore, jedino vladar i drugi ma-

⁶² — buthresca. Nije sasvim jasno poreklo ove reči. Obično se tumači daje sklopljena od grčkog βον (veoma) υπηδχεία (kult božanstva, pobožnost). Ime bi, dakle, označavalo pobožnog čoveka.

gistrati imaju pravo da zatvaraju i krivično gone. Sveštenici, opet, imaju pravo da zabrane pristup svetoj službi svima onima koje smatraju da su ogrezli u zlu. A ovo je kazna od koje se ljudi gotovo najviše plaše, jer ona za isključenog predstavlja ogromnu sramotu i grize ga potajno verskim strahom. Štaviše, ako isključeni ubrzo ne izjavi pred sveštenicima svoje kajanje, onda mu i sloboda dolazi u pitanje, jer ga senat zatvara i osuđuje zbog nečasnog života.

Sveštenici vaspitavaju decu i omladinu i više se brinu da kod njih razviju moral i dobre navike no znanje. Naročito se staraju da dečacimajoš izmalena, dok su im duše još nežne i povodljive, usade zdrave i po održanje njihovog društva korisne misli. I kad ovakve zdrave misli upiju još kao deca, onda ih one prate i kao odrasle ljude kroz ceo život. To veoma mnogo doprinosi održanju i jačanju društvenog poretka pošto se ovaj, inače, raspada jedino pod uticajem ljudskih poroka, a ti se rađaju iz izopačenog načina mišljenja.

Sveštenici uzimaju sebi za žene najodabranije devojke među stanovništvom. Inače, ni žene nisu isključene iz sveštenečkog poziva, ali one se rede biraju, i to samo starije udovice. Sveštenečki poziv među Utopljanima poštuje se više od svih ostalih, tako da sveštenik, ako je počinio kakvo nečasno delo, ne podleže nikakvom javnom sudu. Takav se prepušta Bogu i svojoj savesti. Oni smatraju daje greh dići ruku na sveštenika, bez obzira kakvo je nedelo počinio, pošto je on na poseban način posvećen Bogu kao neka obećana žrtva. Ovaj običaj oni utoliko lakše održavaju što je kod njih sveštenika veoma malo i što se oni sa najvećom pažnjom biraju. Jer ne dešava se tako lako da padne u porok čovek koji je kao najbolji među dobrima i jedino zbog svo-

je lične vrednosti uzdignut do tako visokog dostojanstva. A ako se takav slučaj zbog nestalnosti ljudske prirode i desi, ne treba se ipak bojati da bi to moglo imati posledica opasnih po društvo prosto iz razloga što su sveštenici zastupljeni u malom broju i što oni, sem poštovanja, u rukama ne drže nikakvu vlast. Upravo zbog toga oni i imaju tako mali broj sveštenika, i to samo na potrebnim mestima, da se dostojanstvo sveštenečkog reda, koji je danas okružen tolikim poštovanjem, ne bi umanjilo ako bi se taj poziv proširio na mnoge ljude. Tim pre što bi, po njihovom mišljenju, bilo veoma teško naći veći broj ljudi dostojnih da vrše sveštenečki poziv, koji iziskuje moralnu vrednost iznad prosečne. Utopljanski sveštenici poštuju se i kod ostalih naroda jednako kao i na samom ostrvu. Da je tako, lako se razabire iz ovoga što sledi, a otuda je, mislim, i poteklo. Za vreme odlučne bitke među vojskama njihovi sveštenici nalaze se postrance, neda-leko od svoje vojske i u svečanim odeždama; klečeći na zemlji i ispruživši ruke prema nebu oni mole najpre za mir među svima, pa tek onda za pobeđu svoje zemlje, i to pobeđu koja ne bi bila krvava ni za jednu stranu; kad stanu njihovim da pobeđuju, oni trče na bojište i sprečavaju da se vrši pokolj nad pobeđenim. Čim je neki neprijateljski vojnik samo ugledao sveštenika i neposredno ga pozvao u pomoć, njegov je život već spašen; onaj, opet, koji dodirne sveštenikovu široku odeždu taj je zaštitio i svoju imovinu od svake ratne nedaće. Time su oni kod svih okolnih naroda stekli toliko poštovanje i toliki ugled da su često svoje građane isto tako uspešno odbranili od neprijatelja, kao i neprijatelje od svojih građana. Ponekad se dešavalo da utopljanska vojska popusti i, pošto zapadne u beznadežan položaj, otpočne da

beži, a neprijatelj da nasrće u pokolj i pljačku. Istupanjem sveštenika pokolj bi bio sprečen, vojske razdvojene i mir zaključen pod pravičnim uslovima. I nikada se nije desilo daje neki narod bio toliko divlji, surov i varvarski da ličnost utopljskog sveštenika nije smatrao neprikosnovenom i nepovredivom."

Kao praznike slave prvi i poslednji dan svakog meseca, a isto tako i svake godine. Godinu dele na mesece, koji se završavaju menama nebeskog Meseca, dok godinu računaju prema završenoj putanji Sunca. Svi prvi dani na njihovom jeziku zovu se kinemerni, a poslednji trapemerni⁶⁴, što bi se moglo prevesti sa „prvi praznici" i „završni praznici".

Njihovi hramovi zadivljuju. Ne samo da su građeni s velikom veštinom već su i jako prostrani, što je i potrebno s obzirom na njihov mali broj. U svima vlada polumrak. To nije posledica nesposobnosti neimara, već odgovara posebnim željama sveštenika, koji smatraju da suvišna svetlost rastrojava pažnju, dok sumrak pomaže pribiranju i verskom

"Ćelo Morovo izlaganje o sveštenicima u Utopiji podseća na Cezarovo pričanje o galskim druidima (*De bello gallico* VI, 13). S druge strane, ovaj Morov prikaz utopljskog klera predstavlja satiru na hrišćansko sveštenstvo njegovog vremena.

"Cvnememi et trapemerni. Oba ova naziva teško je objasniti. Prvi kao daje složen od grčkih reci χθνος (gen. psa) i ημερινος (dnevni), što bi se onda moglo shvatiti kao „Praznici za vreme pašjih dana", tj. u vreme letnjih žega odn. letnjeg solsticija, kada je počinjala antička godina. Druga reč bi, analogno tome, bila složena od τροπή χειμερινή (zimski obrt, solsticij) i ημερινός (dnevni), dakle „Praznici za vreme zimskog solsticija". Istina, ovakvo tumačenje nije u skladu sa antičkim kalendarom po kojem i kraj godine pada u leto, ali Mor je, očigledno, složio levanicu, prilagodivši je našem shvatanju završavanja godine zimi, a ne antičkoj godini.

razmišljanju. Iako svi ne pripadaju istoj veri, ipak svi njihovi verski obredi u celokupnoj svojoj mnogostranoj raznolikosti teže raznim putevima istom cilju — obožavanju božanske prirode. Zato se u ovim hramovima ne može ni čuti ni videti ništa što nije zajedničko svim verama. Ako neka verska sekta ima neke svoje posebne obrede, onda svaki njen pristalica vrši ove obrede kod svoje kuće. Javno bogoslužjenje vrši se na način koji ne vređa versko shvatanje nijedne sekte. Stoga se u hramovima ne postavljaju ikone bogova, da bi tako svako bio slobodan da zamišlja Boga onako kako odgovara njegovom verskom shvatanju. Boga prizivaju jedino zajedničkim imenom Mitra. Pod tim imenom podrazumevaju, svi bez razlike, jedino suštinu božanskog veličanstva, pa ma kakva ona po sebi bila. Sve su molitve tako sastavljene da ih svako može izgovarati bez ikakve povrede svog verskog ubeđenja.

U dane kad se slavi Završni praznik skupljaju se uveče pre večere u hram da bi se zahvalili Bogu što su godina ili mesec, čiji kraj slave, srećno protekli. Idućeg jutra, na dan Početnog praznika, zorom se prikupljaju u hramovima da bi molili za sreću i uspeh u narednoj godini ili mesecu čiji početak obeležavaju slavljenjem. Ali na dan Završnog praznika, pre no što polaze u hram, po kućama žene padaju na kolena pred svojim muževima kao i deca pred svojim roditeljima i ispovedaju kako svoje pogreške tako i propuste, moleći pri tome za oprostaj. I tako se razbijaju oblačci moguće domaće oluje još u početku i svako odlazi na službu božju čiste i spokojne duše. Prisustvovati nemirne savesti smatra se grehom. I stoga, ko god oseća da gaje zahvatila mržnja ili gnev prema nekom, ne ide u hram pre no što se

izmiri i ponovo povrati u duševni mir, jer se plaši da mu se božanstvo ubrzo teško ne osveti.

Kad ulaze u hram muškarci se odvajaju na desnu, a žene na levu stranu. Razmeštaju se tako da iz svake porodice muška čeljad sedi ispred domaćina, a ženska ispred domaćice. Na taj način se postiže da su mladi pod stalnim nadzorom onih koje i kod kuće moraju da slušaju. Paze čak i na to da mladi stoje kraj starijih da ne bi deca, ostavljena sama sebi, provodila u detinjarijama ono vreme u kojem ona treba da stiču prema višim silama strahopoštovanje, koje predstavlja najveći i gotovo jedini podsticaj moralnosti. Pri verskim obredima ne prinose nikakvu krvnu žrtvu, niti uopšte veruju da se božanska milost raduje smrti i krvi životinja, pošto je božanstvo živa bića stvorilo jedino zato da žive. Pale tamjan, a isto tako i druge mirise, a veoma često i svece od voska. Znaju oni vrlo dobro da sve to, kao uostalom i same ljudske molitve, na božansku prirodu uopšte ne utiče, ali im se ipak dopada ovaj bezazleni način obožavanja. Sem toga, ovi prijatni mirisi, svetlost sveca kao i ostali obredi na neki neobjašnjiv način razvijaju u ljudima osećanje veće i usrdnije odanosti prema božanstvu. U hram dolazi narod u belom odelu. Odežde sveštenika su u bojama, divno radene i lepog oblika, ali od materijala ne baš tako skupocenog. Nisu protkane zlatom ni ukrašene dragim kamenjem, već su izrađene od raznog ptičjeg perja tako znalački i s toliko veštine i ukusa da vrednost te izrade prevazilazi i najskupocenije tkanine. Pored toga, Utopljeni kažu da se u onom ptičjem perju, perima kao i u određenom njihovom rasporedu kojim se razmeštaju na sveštenu odeždi, krije neki tajni smisao. Tumačenje ovih simbola, koje stalno vrše sve-

štenici, opominje ljude na božja dobročinstva kao i na pobožnu zahvalnost koju mu duguju, a isto tako i na uzajamne obaveze koje jedan drugome duguju.

Čim se tako obučeni sveštenik pojavi u svetištu odmah svi padaju na zemlju ničice u tako dubokoj tišini da sam ovaj prizor uliva neko strahopoštovanje kao da se samo božanstvo pojavilo. Ostavši nekoliko trenutaka na zemlji, vernici ustaju na znak koji im sveštenik da. Onda poju hvale Bogu uz povremenu pratnju muzičkih instrumenata, koji mahom imaju drugačije oblike no naši. Većina njihovih instrumenata prijatnošću svog tona prevazilazi one koje mi upotrebljavamo, dok, s druge strane, ima izvesnih koji se s našim uopšte ne bi mogli ni uporediti. Ali u jednoj stvari Utopljeni nas svakako uveliko nadmašuju. Sva njihova muzika, kako ona koja se svira na instrumentima tako i ona koju izvode ljudski glasovi, podražava i izražava prirodna ljudska osećanja. Zvuk je potpuno usklađen sa sadržajem⁶⁵, bilo da taj govori recima molitve ili radosti, utehe, mira, tuge ili gneva. Melodija tako verno izražava osećanje koje slika da duše slušalaca na čudesan način uzbuđuje, u njihova srca prodire i zapaljuje ih. Na kraju službe sveštenik i narod zajednički izgovaraju svečanu molitvu. Njeni su izrazi tako izabrani da svako može primeniti na sebe eno što se zajednički moli. U ovoj molitvi svako priznaje Boga tvorcem i upravljavcem sveta i začetnikom svih dobara; zahvaljuje bogu na svim njegovim dobročinstvima, a naročito na tome što je njegovom milošću rođen u zemlji koja je najsrećnija,

⁶⁵ Ovo o muzici verovatno je pisano pod uticajem Aristotela (upor. *Politika* VIII, 5. 8).

što je pripadnik one vere koja njemu izgleda najistinitija; ako se on u tome vara ili ako postoji neko drugo društvo bolje ili neka vera Bogu milija, onda ga svako, kako se dalje u molitvi govori, moli da mu se smiluje u svojoj božanskoj dobroti i da mu to otkrije; svako izražava spremnost da pode za Bogom kuda god ga bude vodio; a ako je njegova zemlja najbolje uređena i njegova vera najispravnija, onda se svako moli da Bog podeli njemu istrajnost, a sve ostale narode da navede na isti način života i privede u istu veru, sem ako nije njegova nedokučiva volja da i dalje ostane raznovrsnost vera; najzad, svako se moli da lako umre i da bude od Boga primljen; ne usuđuje se da traži da umre ranije ili docnije, ali svako priznaje, moleći pri tome Boga da se u svom veličanstvu ne vreda, da mu je milije Bogu poći, makar i kroz tešku smrt, nego bez njega dugo ostati, pa makar provodio ovozemaljski život u najvećem blagostanju.

Izgovorivši ovu molitvu, ponovo padaju ničice na zemlju i, ostavši tako nekoliko trenutaka, dižu se i odlaze na večeru. Ostatak dana provedu u igrama i viteškim vežbama.

Opisao sam vam što sam mogao vernije oblik one države koju ja stvarno smatram ne samo najboljom već i jedinom koja se s pravom može nazvati istinskom državnom zajednicom. Svuda se, inače, govori o opštem dobru, a u stvari svako misli samo na svoju privatnu korist. U ovoj zemlji, gde nema nikakvog privatnog vlasništva, ljudi se sasvim ozbiljno staraju o interesima zajednice. I jedni i drugi imaju razloga što tako rade. U drugim zemljama svaki pojedinac zna dobro da će umreti od gladi ako se sam o sebi ne brine, pa ma kakvo blagostanje vladalo u njegovoj državi. Ima li igde zemlje gde nije tako!?! Same prilike izazivaju

kod svakog pojedinca misao da prvenstveno treba da se brine o samom sebi, pa tek onda o narodu odnosno o svojim bližnjima. Onamo, naprotiv, gde sve pripada svima, niko se ne plaši da će mu nešto nedostajati, samo ako se stara da zajedničke žitnice budu pune. Tamo ne postoji nepravedna podela dobara niti uopšte ima sirotinje i prosjaka. Svi su bogati, iako niko nema ničeg svoga. Zar ima, zbilja, većeg bogatstva od radosnog i mirnog života bez briga, kad čovek ne mora da drhti za svoj nasušni hleb, kad se ne mora da zamara stalnim zahtevanjima i žalbama svoje supruge, kad ne mora da strahuje da će sin patiti od siromaštva, a ujedno ne mora da se muči kako će ćerki miraz spremiti, već može da provodi dane slobodan, bez briga o opstanku i blagostanju kako svome lično tako i svih svojih: žene, dece, unuka, praprunuka, prapraunuka i tako dugog niza svojih potomaka o kakvom samo plemići mogu da sanjaju? A šta da se kaže o tome što su onamo na isti način obezbeđeni oni koji su nekada radili a sad su nesposobni za privređivanje kao i oni koji sada privređuju? Neka se sada neko usudi da sa ovakvom pravičnošću upoređuje pravdu koja vlada kod drugih naroda! Neka me đavo nosi ako ja kod njih zapažam i najmanji trag pravde i pravičnosti! Kakva je to pravda kad neki plemić ili zlatar" ili zelenaš ili najzad bilo koji od onih koji ili ništa ne rade ili rade nešto što nije od stvarne koristi po društvo, kad, dakle, takav čovek vodi divan i sjajan život, iako ništa ne radi ili radi suvišan posao, dok na drugoj strani nadničar, taljigaš, zanatlija živi u takvoj oskudici i vodi tako bedan život da položaj tegleće stoke izgleda ku-

⁶⁶ U vreme Mora i zlatari su ubrajani u bankare.

dikamo bolji, jer njen rad nije neprekidan, njena hrana nije mnogo gora, a sem toga njoj je mnogo prijatnije, i, najzad, marva ne brine o budućnosti? Ovi ljudi, međutim, rade toliko važne poslove da bez njih ne bi mogla izdržati nijedna državna zajednica ni ciglu godinu dana. Pa ipak, sadašnjica ih iscrpljuje radom koji je za njih besplodan i nekoristan, a pomisao na bednu starost moralno ih ubija, pošto im je već sama nadnica toliko bedna da od nje ne mogu podmiriti ni potrebe radnog dana. Kako je daleko od njih mogućnost da svakog dana bar nešto odvoje na stranu za svoje stare dane!

Zar nije nepravedno i nezahvalno ovo društvo koje toliko rasipa na one što ih nazivaju plamenitima, na zlatare i ostale ljude iste vrste, na ljude što potpuno besposlice ili žive od ulagivanja ili izrađuju predmete za prazna uživanja, dok se, s druge strane, uopšte ne brine o zemljoradnicima, ugljarima, nadničarima, taljigašima i zanatlijama, o ljudima bez kojih nijedno društvo ne bi moglo opstati? Dok su ovi ljudi mladi, društvo njihov rad iskorišćava, a kad ostare ili obole, ostavlja ih u krajnjoj bedi i, ne sećajući se više njihovih zasluga i zaboravljajući njihove tolike usluge, kao krajnji nezahvalnik prepušta ih da umru najbednijom smrću. A šta da se kaže tek o tome što bogataši svakoga dana pomalo zakidaju nadnice siromašnih radnika, i to ne samo iz sopstvene težnje za prevarom već i na osnovu državnog zakonodavstva?⁶⁷ Na taj način ono rđavo nagrađivanje za zajednicu najzaslužnijih koje je prethodno izgledalo nepravedno, sada se zakonskim putem još i pogoršava i progla-

⁶⁷ Mor ima pred očima zakon o radnicima iz 1496. godine i njegovo obnavljanje 1514. godine.

šava pravednim. I zato ja, dok u mislima posmatram i razmišljam o državama koje danas u svetu postoje, svuda vidim, tako mi boga, samo neku zaveru bogatih, koji se, tobož za račun i u ime državnih interesa, bore jedino za svoje lične interese. Smišljaju i izmišljaju sva moguća sredstva kako će, najpre, bez opasnosti sačuvati sva dobra što su ih na nepošten način stekli, a zatim, kako će uz što nižu cenu unajmiti i iskoristiti rad i trud sirotinje. Čim bogataši donesu odluku da ovakve smicalice treba primeniti u interesu zajednice, pa prema tome i u ime siromaha, one odmah postaju zakoni. Pa ipak ovi nevaljalci, koji su u svojoj nezajažljivoj gramzivosti međusobno podelili sva dobra, koja bi inače bila dovoljna za potrebe sveg stanovništva, kako su oni ipak daleko od onog blagostanja koje uživaju Utopljeni! Tamo je novac sasvim izbačen iz upotrebe, a time su odstranjeni i uslovi za pojavu gramzivosti za zlatom. Koliko je nevolja time osujećeno, koliko je zločina time iskorenjeno! Kome nisu poznate prevare, krađe, pljačke, svađe, pobune, meteži, obračunavanja, ubistva, izdaje, trovanja, sve zločini koji se svakodnevno raznim kaznama više osvećuju nego suzbijaju, a koji bi nestali čim bi novac bio ukinut! Pored toga, odstranjivanjem novca nestali bi istog trenutka i strahovanja, strepnje, brige, zamor i nesanica. Štaviše, kad bi se novac sasvim ukinuo, odmah bi i siromaštvo iščezlo, jer ono najviše, izgleda, dolazi od oskudice u novcu. Da bi ovo bilo razumljivije, zamisli neplodnu jalovu godinu u kojoj na hiljade ljudi umire od gladi. Ako bi se na kraju takve godine otvorile žitnice bogataša, onda bi se, ja to kao sigurno tvrdim, pronašlo toliko žita koliko bi bilo dovoljno da nije dan od onih nesrećnika koji su od iscrpenosti i gladi pomr-

li ne bi uopšte ni osetio nemilost neba i zemlje, samo daje to žito bilo razdeljeno među njih. Tako lako bi mogao biti zajemčen život svakome samo kad nam ne bi zatvarao put do opšteg blagostanja onaj blaženi novac, inače sjajan pronalazak, koji je trebalo da nam baš otvori vrata opšteg blagostanja. I sami bogataši, bez sumnje, znaju to dobro, jer im je poznato kako je bolje ne oskudevati u onom stoje nužno nego imati u izobilju ono stoje suvišno, kako je bolje biti oslobođen od mnogih nevolja nego biti okružen ogromnim bogatstvom. Već davno bi ceo svet, u to sam tvrdo ubeđen, usvojio zakone ove države, pa bilo da bi to ljudi radili iz uviđanja svoje koristi ili iz poslušnosti prema Hristu spasitelju, koji je u onolikoj svojoj mudrosti svakako znao staje najbolje i koji je u svojoj dobroti mogao savetovati samo ono stoje znao kao najbolje, samo kad se ne bi opiralojedno čudovište, car i otac svih nevolja — nadmenost.⁶⁸ Ona ne meri blagostanje po svojoj sreći, već po tuđoj nesreći. Ona ne bi htela ni boginjom postati kad ne bi više ostalo bednika koje bi mogla da tlači i da im zapoveda, da prema njihovoj bedi blešti njena sreća i da njihovu sirotinju razdražuje i raspaljuje svojim razmetanjem u bogatstvu. Ova paklena zmija puzi po grudima ljudi i kao ona neman ustuknica⁶⁹ zadržava ih i sprečava da zaplove i krenu putem koji vodi u

⁶⁸ — nadmenost. Tako smo preveli reč superbia, koja kod Mora znači ono što psiholog Adler u svojoj *Individualnoj psihologiji* opisuje kao želju pojedinca za afirmacijom u društvu.

⁶⁹ — ustuknica (prema Vuku). U originalu stoji: velut remora retrahit ac remoratur (se. mortales). Po verovanju starih morska neman remora pripija se uz čamce i sprečava ih da plove (Upor. Plinii, *Historia naturalis* 9, 91 i 32. 1).

bolji život. Ona se i suviše duboko zarila u ljude da bi je oni tako lako mogli iščupati. Stoga se ja radujem što su bar Utopljeni dobili takvo društveno uređenje kakvo bih ja rado pozeleo i svim ostalim narodima. Uređenjem koje su uveli oni su postavili ne samo najsrećniji temelj države već i takav koji će, koliko je čoveku moguće da predviđa, trajati večno. Kako su kod njih, pored ostalih poroka, iskorenjene i sve klice častoljublja i strančarstva ne preti im nikakva opasnost od izbijanja građanskih razdora zbog kojih su propadali mnogi gradovi sa svojim divno zaštićenim bogatstvima. A kako je unutrašnja sloga čvrsta i društveni poredak zdrav, njihovu državu nisu u stanju da potresu ni pokolebaju susedni vladari, koji su to pokušali već davno i ne jedanput, ali su uvek bili suzbijeni.

Kad je sve ovo Rafael ispričao, pade mi na pamet mnogo stvari koje su mi se učinile besmislene u običajima i uređenju Utopljana, kao što su njihov način ratovanja, obredi pri bogoslužjenju, vera i još mnoge njihove ustanove, a naročito ona, koja predstavlja osnovu njihovog društvenog uređenja, zajednica života i dobara bez ikakve upotrebe novca. Ta jedna jedina potpuno uništava svaku otmenost, dostojanstvenost, sjaj i gospodstvenost koji, po opštem mišljenju, predstavljaju istinsku slavu i diku države. Ali ja sam znao da je Rafael već zamoren pričanjem, a sem toga nisam bio potpuno siguran da li on može podneti da mu neko protivreči, tim pre što sam se dobro sećao kako je on u sličnoj prilici nekima u brk kazao kako se oni boje da bi ispali nedovoljno pametni kad ne bi u mišljenju drugih bar nešto iščepkali što će kritikovati. Zbog toga ja pohvalih i njihovo uređenje i njegovo pričanje i, uzevši ga za ruku, odvedoh ga

na večeru, rekavši mu prethodno jedino to da ćemo imati vremena da o tom predmetu dublje razmišljamo i s njim po-drobnije pretresamo drugom prilikom. Kamo sreće da i to bude! A dotle, iako ne mogu da odobrim sve što je izložio Rafael, inače čovek neosporno veoma učen, koji istovreme-no raspolaže i ogromnim iskustvom, ja ipak bez ustručava-nja tvrdim da u utopljskoj državi ima vrlo mnogo stvari koje ja i našim državama više želim nego što ih očekujem.

Kraj poslepodnevne besede Rafaela Hitlodeja o zako-nima i običajima ostrva Utopije, dosada veoma malom bro-ju ljudi poznate, i zapisane od slavnog i učenog muža g. To-masa Mora, londonskog građanina i vikonta.

NAPOMENA PREVODIOCA

Naš prevod rađen je po kritičkom izdanju latinskog ori-ginala *Utopije*, koje su 1895. godine priredili Viktor Mihels i Teobald Cigler.* Na dva-tri mesta izvršili smo emendaci-ju teksta (razloge za to dali smo u komentaru). Pri pre-vođenju koristili smo se predratnim prevodom *Utopije* na naš jezik.** Poneka mesta iz tog prevoda, koja smo ocenili kao dobro pogođena i tačno prevedena, prosto smo preuze-li, unevši, po potrebi, neznatnije izmene. Pojedine teže izra-ze, čiji nam smisao nije sasvim jasan, naveli smo u komen-taru. U komentar smo pored toga uneli sve ono što smo smatrali za potrebno da se kaže, kako bismo čitaocu omo-gučili puno razumevanje teksta. Radeći komentar u mno-gom smo koristili materijal iz komentara drugih izdanja.

F. B.

* Thomas Morus. *Itopia*. Herausgegeben von Victor Michels und Theobald Ziegler. Berlin 1895, Weidmannische Buchhandlung. Lateinische Litteraturdenkmaler des XV und XVI Jahrhunderts.

** Tomas Mor. *Utopija ili najbolja država*. Preveo s latinskog origi-nala dr B. Damjanović, „EOS“ . Beograd 1938.

SADRŽAJ

Predgovor

Tomas Mor šalje pozdrav Petru Egidiju

O najboljem uređenju države

O najboljoj državi

    O gradovima Utopije;

        a posebno o gradu Amaurotu

    O magistratima

    O zanimanjima

    O uzajamnim odnosima

    O putovanjima Utopljana

    O robovima

    O vojnoj veštini

    O verama u Utopiji

Napomena prevodioca

Sadržaj